

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA
İBRAHİM SURESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif Saliha LEBİT

İstanbul

Haziran, 2018

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA
İBRAHİM SURESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif Saliha LEBİT

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

İstanbul

Haziran, 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU (Danışman)

Üye Doç. Dr. Abdulmuttalip ARPA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **Kur'ân İlimleri Bağlamında İbrahim Suresi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İmza

Elif Saliha Lebit

ÖNSÖZ

Son peygamber olan Muhammed'e (sav) indirilen Kur'ân-ı Kerim, inanan insanlar için hidayet rehberdir. Rahmet olarak gönderilen ilahî bir kelâm, semavî kitapların sonuncusudur.

Yüce Allah, kıyamete kadar koruyacağını vurguladığı bu ilahî mesajın insanlar tarafından okunup anlaşılması ve onunla amel edilmesini emretmiş, Kur'ân'ın birçok yerinde ayetler üzerinde düşünmeye, akletme ve anlamaya teşvik etmiş, bunun yanında ayetlerin ifade ettiği hakikatlere kulak tıkayarak anlamaya yanaşmamayı ise yermiştir. Bu sebeple müslümanlar tarih boyu ilahî buyruk doğrultusunda Kur'ân-ı Kerim'in dediğini, ne demek istediğini ve ihtiva ettiği hükümleri ortaya koymak için farklı disiplinler ve yöntemler geliştirerek yürüttükleri yoğun faaliyetlerle onu tefsir etmişlerdir.

Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e verdiği "tebyin" yetkisiyle (Nahl 16/44, 64.) başlayan bu süreç, duraksamadan büyük bir hızla artarak devam etmiştir. Vahyin keyfiyeti, muhtevası, nüzûlü, yazılması, çoğaltılması, kıraatı vb. alanlar pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Hz. Peygamber'in ahirete irtihali ve daha sonra, vahyin nüzûlüne tanık olan sahabenin vefatı, Müslümanların nüzûl ortamından uzaklaşarak farklı kültür ve inançlarla karşılaşmaları vs. etkenlerin varlığıyla ortaya çıkan birçok sorun ve faktörler, Kur'ân-ı Kerim'i anlama problemini de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple başta müfessirler olmak üzere pek çok âlim, Kur'ân'ın sahih manasını anlayıp yorumlamayı ve tefsir etmeyi, kendilerine yegâne hedef tayin etmişlerdir.

İlahî kelâmın metinsel forma dönüşmüş şekli olan Kur'ân-ı Kerim'in dilinin Arapça olması sebebiyle ayetlerin anlaşılmasının ve yorumlanmasının, yalın ve sade bir biçimde yapılamayacağını tarihsel süreç ortaya koymuştur. Bu sebeple İslam âlimleri Kur'ân-ı Kerim'in keyfi ve usûlsüz yorumlanmasına engel olmak için inzalinden iki asır sonra "Kur'ân İlimleri" adı altında Kur'ân-ı Kerim'i tanıma ve tefsir etme kriterleri oluşturmaya başlamışlar ve konuyla alakalı nitelikli pek çok eser telif etmeleri yanında ayetleri sarf, nahiv, belağat gibi birçok açıdan incelemişlerdir.

Hız. Peygamber'den bu yana devam eden Kur'an-ı Kerim'i anlama faaliyetleri aksamadan sürerken, Kur'an ilimlerine duyulan ihtiyaç da buna paralel olarak devam etmiştir. Bu sebeple bu çalışmamızda, ilgili alana bir nebze katkı olsun düşüncesiyle, geniş bir muhtevaya sahip olan Kur'an ilimlerinin İbrahim suresinde ön plana çıkan bahisleri üzerinde durulması hedeflenmiştir.

Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm olan girişte araştırmanın konusu, önemi, kaynakları, kapsamı, sınırları ve metodu ele alınmıştır. İkinci bölümde, İbrahim suresinde yer alan ve izaha ihtiyaç görülen garibu'l kur'an kapsamında sayılabilecek kelimelerin lügavi izahları yapılmış, ayetlerin meali ile birlikte kısaca açıklamalara yer verilmiştir. Bu açıklamalar yapılırken, maksadımız ayetlerin tefsirini yapmak olmadığından, tefsir alanında meşhur olan Taberi, Zemahşeri, Râzi, ve M. Hamdi Yazır'ın tefsirlerinden yararlanılmıştır. Bu tefsirlerden örnek kabilinden zikredilerek yetinilmesi öngörülmüştür. Üçüncü bölümde ise, Kur'an ilimleri bağlamında İbrahim suresi üzerinde durulmuş, gerekli izahlar ve açıklamalar yapılmış ve muhtelif tefsirler ışığında konu işlenmeye çalışılmıştır.

Bu vesile ile Kur'an'la bizleri şereflendiren yüce Allah'a sonsuz hamd ederim. Çalışmamın başından sonuna kadar tüm aşamalarında fikirleri, yönlendirmeleri ve önerileri ile desteğini benden esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU'na şükranlarımı arz ederim.

Elif Saliha LEBİT

İstanbul 2018

ÖZET
KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA
İBRAHİM SURESİ

Elif Saliha LEBİT

Yüksek Lisans, Temel İslami Bilimleri Bilim Dalı

Tez danışmanı: Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

Haziran-2018, 153+ XIII sayfa

Kur'ân-ı Kerim, ilahî mesajlardan oluşan Allah kelâmıdır ve Hz. Peygamber'in edebî en büyük mucizesidir. Aynı zamanda Müslümanlar için eşsiz bir rehberdir. İnsanları küfür karanlığından iman aydınlığına davet eden son semavi kitaptır. Bu yüce Kitap 114 sureden oluşmaktadır. İbrahim suresi, Mekkî sureler arasında bulunmakta olup, Mekkî surelerin özellik ve niteliklerine sahiptir. Genelde surede, Hz. Musa ve Hz. İbrahim'le birlikte az da olsa diğer peygamberlerin kıssalarına temas edilmekte, iman ve küfür arasında örneklemeler ve mukayeselere yer verilmektedir. Surede Kur'ân sıralamasında 14. Sure, nüzûl sırasına göre ise 70. sure olarak bilinmektedir. Heca harfleriyle başlayan sureler arasında yer almaktadır.

Tezimizde Hz. İbrahim'in adını taşıyan söz konusu surenin Kur'ân ilimleri bağlamında incelenmesi hedeflenmiştir. Zira bugüne kadar bu konuda tasarladığımız şekilde yapılmış herhangi bir akademik çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmamızda önce ayetler gruplar halinde metin olarak yazıldıktan sonra izaha muhtaç bazı kelimelerin kelime anlamları verilmiş, ayrıntılara girilmeden usulüne göre hangi kökten türetildikleri, kök anlamları yanında ayetteki anlamları kaydedilmiştir. Yine aynı grup ayetlerin meallerinin yanı sıra ayetlere ilişkin kısa açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra Kur'ân ilimleri kapsamına giren konular hakkında yeri geldikçe özet bilgi verilmiş ve bu konular hakkında suredeki ilgili ayetlerden gösterilen örnekler ışığında, yorum ve değerlendirmeler yapılmıştır. Böylece İbrahim suresinde Kur'ân ilimleri

bağlamında ele alınacak konuların nitelik ve nicelik açısından hangi boyutta yer aldığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yapılarak varılan sonuçlar hakkında özet bilgi vermeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, İbrahim suresi, Kur'ân ilimleri, Bağlam.

ABSTRACT

Surah Ibrahim in the context of the Qur'anic sciences

Elif Saliha LEBİT

Master's Degree, Department of Islamic Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

June-2018, 153+ XIII Pages

The Holy Qur'an is the Word of Allah with clear messages and commands in order to guide Human Beings “from darkness to light” as mentioned in Surah Ibrahim. This Final Revelation is the greatest miracle given to Prophet Mohamed (pbuh) . It consists of 114 surahs . Surah Ibrahim is revealed during the Meccan period and it displays the features of the Meccan surahs. Surah Ibrahim briefly covers some of the stories of prophet Ibrahim (pbuh) along with some other prophets such as prophet Moses (pbuh). The main theme of this surah is to draw attention to the differences between Faith and Disbelief by giving analogical comparisons as well as examples with parables. Although its revelation order is the 70th, it is the 14th surah in the Qur'an and starting with the *Muqatta'at* letters.

Our aim is to study surah Ibrahim in the context of Qur'anic sciences. The main reason we have chosen Surah Ibrahim is that, up until now, we have not come across any corresponding academic study of Surah Ibrahim with respect to Qur'anic sciences. So we have taken up this great task to achieve the aforementioned aim. Firstly, we display the verses of Surah Ibrahim in order and then analyse some of the seemingly vague and ambiguous words with regards to their syntactic and etymological roots. We also interpret these verses within a specific context. We also show the possibility of different interpretations by applying the methods within Qur'anic sciences with concise and clear remarks .We then explained such methods with examples

qualitatively and quantitatively. Finally, we have mentioned our inferred conclusions and finished with a brief discussion of our interpretation and understanding of Surah Ibrahim.

Keywords: The Holy Qur'an, Surah of Ibrahim, Qur'anic Sciences.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR.....	xiii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ.....	1
1.1.Araştırmanın Konusu.....	2
1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	2
1.3. Araştırmanın Kaynakları.....	3
1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları	3
1.5. Araştırmanın Yöntemi	4
İKİNCİ BÖLÜM.....	6
AYETLERİN DİLSEL İZAHİ VE AÇIKLAMASI	6
2.1.Birinci Grup Ayetler (1-4)	6
2.2.İkinci Grup Ayetler (5-8)	13
2.3.Üçüncü Grup Ayetler (9-12).....	18
2.4.Dördüncü Grup Ayetler (13-18)	23
2.5.Beşinci Grup Ayetler (19-23)	29
2.6.Altıncı Grup Ayetler (24-27)	34

2.7.Yedinci Grup Ayetler (28-31).....	37
2.8.Sekizinci Grup Ayetler (32-34)	40
2.9.Dokuzuncu Grup Ayetler (35-41).....	43
2.10.Onuncu Grup Ayetler (42-47).....	47
2.11.Onbirinci Grup Ayetler (48-52)	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM..... 56

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA İBRAHİM SURESİ..... 56

3.1.ANA HATLARIYLA KUR'ÂN İLİMLERİ	56
3.2. KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA İBRAHİM SURESİ	58
3.2.1. Sure Başı	59
3.2.2. Ayet, Kelime ve Harf Sayısı	62
3.2.3. Fâsılası	66
3.2.4. Sure Adı	68
3.2.5. Mekkî-Medenî Oluşu	69
3.2.6. Sure Sırası (Nüzûl ve Mushaftaki sırası)	70
3.2.7. Nüzûl Sebebi.....	71
3.2.8. Nesh	76
3.2.9. Hazif.....	78
3.2.9.1. Mübtedanın Hazfi.....	79
3.2.9.2. Haberin Hazfi	81
3.2.9.3. Fiilin Hazfi	81
3.2.9.4. Failin Hazfi.....	83
3.2.9.5. Meful'un Hazfi	84
3.2.9.6. Muzafın Hazfi	85
3.2.9.7. Muzafun İleyhin Hazfi	86

3.2.9.8. Müteallakın Hazfı.....	87
3.2.9.9. Yeminin Hazfı.....	87
3.2.9.10. Müteallakın Hazfı.....	87
3.2.9.11. Cümlelerin Hazfı.....	88
3.2.10. Münasebet İlmi.....	88
3.2.10.1. Ra'd Suresi ile İbrahim Suresi Arasındaki Münasebet.....	90
3.2.10.5. İbrahim Suresinin Kendi İçindeki Münasebeti.....	95
3.2.10.11. İbrahim Suresi İle Hicr Suresi Arasındaki Münasebet.....	100
3.2.11. Surenin Fazileti.....	101
3.2.12. Kıraat Farklılıkları.....	103
3.2.13. Vakf ve İbtida.....	111
3.2.13.1. Vakf-ı Tam.....	112
3.2.13.2. Vakf-ı Kâfi.....	113
3.2.13.3. Vak-ı Hasen.....	114
3.2.13.4. Vakf-ı Kabih.....	114
3.2.14. Vücûh ve Nezâir.....	115
3.2.14.1. Nûr-Zulümât (النُّورُ . الظُّلُمَاتُ).....	116
3.2.14.2. Dalâl(ضَلَالٍ).....	117
3.2.14.3. Sû' (سُوء).....	117
3.2.14.4. Sekene (سَكَن).....	118
3.2.14.5. Emr (الأَمْرُ).....	118
3.2.14.6. Sultân (سُلْطَانٌ).....	119
3.2.14.7. Darabe (ضَرْب).....	120
3.2.14.8. Tayyibe (طَيِّبَةٌ).....	120

3.2.14.9. Habîse (حَبِيسَةٌ)	121
3.2.15. Ahkâm Ayetleri.....	121
3.2.16. Kur'ân'da Meseller (Emsâlu'l-Kur'ân)	122
3.2.17. Kur'ân'da Kıssalar (Kasasu'l-Kur'ân).....	127
3.2.17.1. İbrahim suresi 5-8. Ayetlerdeki Kıssalar.....	128
3.2.17.2. İbrahim suresi 9-13. ayetlerdeki Kıssalar.....	129
3.2.17.3. İbrahim suresi 35-41. ayetlerdeki Kıssalar.....	131
3.2.18. İ'caz.....	133
3.2.18.1. Seci Sanatı	134
3.2.18.2. Tıbak Sanatı.....	135
3.2.18.3. Teşbih Sanatı	137
3.2.18.4. İstiâre	139
3.2.18.5. İştikak-ı Cinas	140
3.2.18.6. Mübâlağa.....	140
3.2.18.7. Taaccüb (Hayret).....	141
SONUÇ	142
KAYNAKÇA.....	146

KISALTMALAR

AÜİF	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A.Ü.	:Ankara Üniversitesi
A.g.e.	:Adı geçen eser
a.s	:Aleyhis selam
bs	:Basım
Bk	:Bakınız
C	:Cilt
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Bakanlığı
EKEV	:Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
İFAV	:İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö	:Ölüm
r.a	:Radyallahu anh
S	:Sayı
sav	:Sallellahu aleyhi vesellem
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
thk	:Tahkik
ts	:Tarihsiz
tsh	:Tashih eden
vb	:Ve benzeri
vd	:Ve devamı
vs	:Vesair
ys	:Basım/Yayın yeri yok
yay	:Yayını/Yayımları
yy	:Yayın Yeri Yok

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Peygamberlerin sonuncusu Hz. Peygamber'e (sav) indirilen, lafzıyla ve manasıyla mu'ciz olan Kur'ân-ı Kerim, nâzil olduğu günden bu yana mü'minler için temelaraştırma konusu ve ilgi odağı olmuştur. Tüm İslamî disiplinlerin tedvin döneminden itibaren ortaya koydukları muhteşem miras göz önüne getirildiğinde bu faaliyetlerin, muazzam bir ilmi mesai harcanarak meydana geldiği anlaşılır. Bu faaliyetlerin ve gayretlerin pek tabii ki sebebi, Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, muhataplarını ayetlerini anlamaya ve onları tefekküre (Nahl 16/17, 44; Mü'minûn 23/85.). davet etmiştir. Nasların sınırlı oluşuna mukâbil insanî olgu, olay ve sorunların süreklilik arz etmesi, anlama faaliyetlerini teşvik eden en önemli unsur olmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in tertibinden de anlaşılacağı üzere vahyin kendisi de bu sebepten dolayı yekpare bir şekilde nâzil olmamış, nüzûlü, yaşanan hayatın nabzını tutmak ve çeşitliliğini gözetmek bağlamında peyderpey olarak yirmi üç yılda tamamlanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in itikat, ibadet, ahlâk ve muamelat gibi konularının iç içe geçmiş olması, anlama çabalarını teşvik eden diğer bir unsur olmuştur. Yine ilk nesil sonrası Müslümanların vahyin iniş sebebine tanık olmayışları bu anlama-yorumlama saikleri arasında zikredilebilir. İşte Müslümanların ilahî kitaplarını anlama ve yorumlama ihtiyaçları, diğer İslamî disiplinlerde olduğu gibi tefsir ilminde de birtakım yöntem ve esasların belirlenmesini gerekli kılmıştır. Bu sebeple "Ulûmü'l-Kur'ân" başlığı altında telif edilen eserlerde, Kur'ân-ı Kerim'i yüce Mevla'nın muradına uygun tefsir etmede rehberlik ederek kıstaslar, yöntem ve esaslar konu edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'i tefsir ve te'vil ederek müfessirler, bu ilimlerin ortaya koyduğu sabitlerden bigane kalamayacağı gibi, hayatın sürekli akışı ve dinamizmi de bir nevi tefsir faaliyetlerinin devam edeceği ve dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in mukaddimesi olan bu ilimlerin güncelliğini koruması gerektiğinin bir göstergesidir.

1.1.Araştırmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerim'in tefsiri, gerek ayetlerin birbirini izah etmesi, gerek Hz. Muhammed'in (sav) anlam bakımından girift ve zor olan ayetleri açıklaması ile başladığı kabul edilebilir. Kur'ân-ı Kerim'in tefsir faaliyetlerine vahye şahitlik eden ve Arap diline vakıf olan sahabenin, ayrıca yetiştirdikleri öğrencileri olan tabiîn'in de önemli katkıları olmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'in Arap olmayan toplumlara ulaşması ve ilmî, felsefî çalışmaların hız kazanması, tefsir ve Kur'ân ilimlerine olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu ihtiyaç sonucunda, tefsir ve Kur'ân ilimlerine yönelik çok değerli ve hacimli eserler verilmiştir.

Erken dönemden itibaren başlayan ve asırlardır devam eden Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlama faaliyetine katkıda bulunmak amacıyla Kur'ân-ı Kerim'in bir suresi olan İbrahim suresinde "Ulûmü'l-Kur'ân"ın işleniş biçimini ortaya koymak, bu çalışmanın temel hedefi olarak belirlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Araştırmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Konumuz, Kur'ân ilimlerini İbrahim suresi özelinde inceleme üzerine kurulu olduğundan dolayı Kur'ân ilimlerinin kavramsal çerçevesi ve tarihsel süreci yeri geldikçe ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Ulûmü'l-Kur'ân, Kur'ân'ın nüzûlü, okunması, yazılması, muhkem-müteşabihi, nâsih-mensûhu, i'cazı ve müphemî gibi oldukça geniş bir alanı içine almaktadır. Kur'ân ilimlerinin tüm konularını Kur'ân-ı Kerim'in tamamı bağlamında değerlendirmenin, tezin sınırlarını haddinden fazla aşacağından dolayı konu, İbrahim suresi ile sınırlı tutulmuştur.

Tez çalışmasında, üç büyük semavî dinlerden olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın ortak atası kabul edilen Hz. İbrahim'in isminin geçtiği tek sure, Medeni sureler arasında yer almış olan İbrahim suresidir.

Her müfessir, birçok tefsire konu olan İbrahim suresini kendi yöntemine uygun şekilde ele aldığı görülmektedir. Bazı müfessirler kelime izahlarını, bazısı yalnızca tefsirini ele alırken, bazısı da surede Kur'ân ilimleri ile ilgili konuların bir kısmına temas etmiştir. Bu araştırmada amaçlanan ise, sureyi Kur'ân ilimleri bağlamında ele almak, bu açıdan değerlendirmek, Kur'ân ilimlerini sure üzerinde uygulayarak bir sonuca varmak ve söz konusu ilimlere ilişkin mevzuların tanımı doğrultusunda örneklendirmek olacaktır.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Araştırma esnasında Kur'ân ilimleri bağlamında İbrahim suresi ile ilgili bağımsız bir çalışma tespit edilememiştir. Ancak Kur'ân ilimleri ve birçok tefsirde konu hakkında az-çok bilgi bulmak mümkündür. Dağınık bulunan bu bilgileri ilgili kaynaklardan toplayıp bir araya getirerek terkip etmek, çalışmamızın temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda, Kur'ân ilimleri alanında telif edilmiş müstakil eserler yanında ansiklopedi, tefsirler, lügat kitapları ve makalelere başvurulmuştur.

1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Araştırmanın konusu, yukarıda ifade edildiği gibi "Kur'ân İlimleri Bağlamında İbrahim Suresi"dir. Çalışmada üzerinde durulacak olan husus, Kur'ân ilimleri kapsamında yer alan konular çerçevesinde, söz konusu sureyi irdelemek ve değerlendirmelerde bulunmaktır.

Konu başlığı doğrultusunda verilen bilgiler aktarılmadan ve gerekli değerlendirilmeler yapılmadan önce, bahse konu olan surenin, ayrıntılara girmeden ana hatlarıyla tanıtılmış ve içeriği ele alınmıştır. Bu maksatla, önce surede yer alan izaha muhtaç kelimelerin dil izahları yapılmış, daha sonra gruplandırılmış olan ayetlerin mealleri verilmiş, ardından da aynı ayetlere yönelik kısa bir açıklamaya yer verilmiştir. Bu gayeyle verilmesi düşünülen bilgiler, ikinci bölümü oluşturmuş, daha sonra da üçüncü bölüme geçilmesi amaçlanmıştır.

Üçüncü bölüm, ise çalışmanın esasını kapsar. Bu bölümde, araştırmanın konusu doğrultusunda gerekli araştırmalar yapılarak ve konu hakkında verilen bilgilerden faydalanılarak İbrahim suresinin Kur'ân ilimleri eksenindeki konumu üzerinde durulması uygun görülmüştür.

Söz konusu olan bu araştırma, çizilen plan doğrultusunda çalışma yapılmasına karar kılınmış, İbrahim suresinin kısa açıklamaların dışında tefsiri, yorumu, tarihî arkaplanı, irabi ve surede bulunan kelimelerin etimolojisine ilişkin bilgi gibi ayrıntılar üzerinde durulmamıştır. Dolayısıyla okuyucunun bu araştırmada bu sure ile ilgili her aradığını bulamayacağını söylemekte fayda vardır.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Söz konusu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılarak hazırlanmıştır. Daha önce de temas edildiği şekilde önce suredeki ayetlerde yer alan ve izah edilmesi gerekli görülen kelimeler, ayrıntı verilmeden kısaca dil izahları üzerinde durulmuş, okuyucunun, suredeki ayetlerin içeriği hakkında muhtasar da olsa bilgi edinmesi maksadıyla ayetlerin meali verilmiş ve bu ayetlere ilişkin kısa açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın ana bölümü olan üçüncü bölümde, İbrahim suresinin Kur'ân ilimleri konusuna giren mevzular göz önüne alınarak Kur'ân ilimleri alanında bilinen önemli eserlerden ve farklı tefsir ve yine konu ile ilişkili makalelerden faydalanılmış ve derlenen bilgiler ayrı ayrı başlıklar altında bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tezin başlıklarının yazılması, rakam ve harf sistemi uygulanmış; kaynakça ve dipnot

yazımında enstitünün uygun görmüş olduğu kurallar temel alınmış, fakat Arapça eserlerin yazımında DİA sistemi esas alınmıştır. Kelime izahları yapılırken kelimelerin okunuşları yanında ayrıca orijinal haliyle Arapça olarak yazılması tercih edilmiş, Arapça eser adları ise transkript uygulanmadan verilmiştir. Metin içinde ve dipnotta yazılan Arapça eserler ve dilimizde kullanılıp, köken itibariyle Arapça olan kelimeler yazılırken uzatma işaretleri gerekli görüldükçe kullanılmış, ayet gibi kelimelerde ise yaygın kullanım nedeniyle bu işaretlere gerek görülmemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

AYETLERİN DİLSEL İZAHI VE AÇIKLAMASI

Bu bölümde İbrahim suresinde yer alan ayetler gruplandırılarak izaha ihtiyaç görülen kelimelerin açıklamaları ele alınacak ve bu kelimelerin anlamları, ayrıntılı ve etimolojik izahlarına girilmeden kısaca verilecektir. Daha sonra konu bütünlüğü göz önüne alınarak ayetlerin mealleri yanında ayrıca kısaca özlü açıklamalar yapılacaktır.

2.1. Birinci Grup Ayetler (1-4)

الر كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ (۱) اللَّهُ الَّذِي لَهُ
مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ (۲) الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ
وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ (۳) وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ
فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۴)

2.1.1.Kelime İzahı

أَنْزَلْنَا (enzelna)

Enzelna (أَنْزَلْنَا) sözcüğü “n-z-l (ن - ز - ل)” sülasi kökten türemiş bir kelimedir; ayette if’al babında mazi kalıbında yer alıp, “onu indirdik” anlamında kullanılmıştır. Kelimenin kök anlamı, “inmek, yüksek bir yerden inmek” manasına gelmektedir.¹

لِئُخْرِجَ (lituhrice)

Ahrace (أُخْرِجَ) fiili “h-r-c (خ - ر - ج)” sülasi kökten türeyen if’al babından bir kelimedir ve ayette başına gelen ل takısıyla birlikte muzari çekiminde “çıkarman için” anlamında kullanılmıştır. Kelimenin kök anlamı; “çıkarmak” demektir.²

الظُّلُمَاتِ (ez-zulümât)

Zulümât (الظُّلُمَاتِ) kelimesi “z-l-m (ظ - ل - م)” fiilinden türemiştir; “ışığın yokluğu, karanlık” anlamında ظُّلْمَةٌ (zulmetun) kelimesinin çoğuludur ve “karanlıklar” manasına gelmektedir.

¹ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-arabiyye*, tah. Muhammed Muhammed Tâmir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1430/2009), “نزل”; er-Râgıb İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrut: Dâru's-Şâm, 1423/2002), “نزل”; İlyas Karşlı, *Arapça-Türkçe Yeni Sözlük* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), “نزل”.

² Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “خرج”; İsfahânî, *Müfredât*, “خرج”; Karşlı, *Yeni Sözlük*, “خرج”.

النُّور (en-Nûr)

“Ateşin ışık çıkarması, körün zıddı, nur, ateş, aydınlık” anlamlarına gelen نُور (nûr) kelimesi, “n-v-r (ن - و - ر)” sülasi kökten türeyen bir kelimedir. Gözle algılanan güneş, ay ve yıldızlar gibi cisimlerden gelen ışık anlamına geldiği gibi, akıl nuru ve Kur’ân nuru gibi mecazî anlama da gelmektedir.³ İlgili ayette “aydınlık” anlamına gelmektedir.

الْحَمِيد (el-Hamîd)

el-Hamîd (الْحَمِيد), “h-m-d (ح - م - د)” fiilinden türeyen bu kelime, övmek, sena etmek manalarına gelmektedir.⁴ Ayette ise faîl vezninde, “övülen ve övülmeye lâyık olan” anlamındadır.

وَيْلٌ (veyl)

Veyl (وَيْلٌ) sözcüğü “v-y-l (و - ي - ل)” sülasi fiilden türeyen bir kelimedir. “Azar, övme, şaşma, vay” gibi anlamlara gelmekte, قُبْحٌ (çirkin) kelimesinin manasına benzer, üzüntü ve keder gibi duygular için de kullanılmaktadır.⁵

³ A.g.e., “نور”; A.g.e., “نور”; A.g.e., “نور”.

⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “حمد”; Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, tah. Emin Muhammed Abdü'l-Vahhâb, Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî (Beyrut: ts.), “حمد”; Karşlı, *Yeni Sözlük*, “حمد”.

⁵ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “ويل”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “ويل”; Karşlı, *Yeni Sözlük*,

“ويل”.

يَسْتَحِبُّونَ (yestehibbûn)

Yestehibbûn (يَسْتَحِبُّونَ) fiili “h-b-b (ح - ب - ب)” sülasi kökten türemiş muzari (geniş zaman) kipidir. Kelime; “sevmek, hoşlanmak, dostça sevmek” anlamlarına gelmektedir.⁶ Ayette istif’âl babında muzari kalıbında, “dünya hayatını ahiret hayatına tercih ederler” manasında zikredilmiştir.

يَصُدُّونَ (yesuddûn)

Yesuddûne (يَصُدُّونَ) fiili “s-d-d (ص - د - د)” sülasi kökten türemiştir. Kelimenin sözlük anlamı; “vazgeçirmek, alıkoymak, caydırmak, engel olmak” anlamına gelmektedir.⁷ Ayet-i kerimede ise, “alıkoyuyorlar” anlamındadır.

يَبْغُونَهَا (yebğûnehâ)

Yebğûn (يَبْغُونَهَا) fiili “b-ğ-a⁸ (ب - غ - ا)” sülasi kökten türemiştir. Kelimenin kök anlamı; “saldırmak, haksız yere birine sataşmak, haksızlık yapmak, arzu etmek, istemek” demektir.⁹ İlgili ayette ise “istiyorlar” anlamındadır.

⁶ İsfahânî, *Müfredât*, “حب”; Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1413/1993), “حب”; Karlı, *Yeni Sözlük*, “حب”.

⁷ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “صدد”; İsfahânî, *Müfredât*, “صدد”; Karlı, *Yeni Sözlük*, “صد”.

⁸ Arapçadaki elif-i maksureyi Türkçede ifade edebilecek bir harf olmadığından, bizde “a” harfiyle gösterdik.

⁹ A.g.e., “بغى”; A.g.e., “بغى”; A.g.e., “بغى”.

عَوَجًا (ivecâ)

“A-v-c (ع - و - ج)” sülasi kökünün mastarı olan “ivec” sözcüğü, “dik hâldeyken bir yöne doğru bükülmek, eğrilmek, yamulmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁰ İlgili ayette irab açısından hal konumunda, mecazî anlamda kullanılarak, “kâfirlerin yüce Allah’ın yolundan sapmaları ve başkalarını da hak yoldan engelleyip, yanlış yola saptırmaları” kastedilmiştir.

أَرْسَلْنَا (erselnâ)

Ersele (أَرْسَلَ) fiili ”r-s-l (ر - س - ل)” sülasi kökten türemiş olup, “normal yürüyüş haliyle yürümek, yürüyüşünde orta halli olmak, suyun normal akışı gibi normal yürümek, gönderilmek, yollanmak” anlamlarına gelir.¹¹ Ayette ise if’al babından mazi olarak, “gönderdik” anlamında kullanılmıştır.

يُبَيِّنُ (yubeyyinu)

Yubeyyinu (يُبَيِّنُ) fiili “b-y-n (ب - ي - ن)” sülasi kökten türemiş olup kök anlamı, “açık olmak, belirlemek, gözükmek, ortaya çıkmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹² İlgili ayette tef’il bâbından muzari olarak, “açıklar” anlamında geçmektedir.

¹⁰ İsfahânî, *Müfredât*, “عوج”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “عوج”; A.g.e., “عاج ، عَوْجًا”.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “رسل”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “رس”; A.g.e., “رسل”.

¹² İsfahânî, *Müfredât*, “بين”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “بين”; A.g.e., “بان”.

يُضِلُّ (yudillu)

Yudillu (يُضِلُّ) fiili “d-l-l (ل - ل - ض)” sülasi kökten türemiştir; kök anlamı, “telef olmak, ölüp toprak ve kemik olmak, hidayetin zıddı, sapmak, sapıtmak, doğru yoldan ayrılmak, şaşırarak, dalalete düşmek” demektir.¹³ Ayette if’al babının muzari çekimi olarak yer almaktadır ve “boşa çıkarır” manasındadır.

يَشَاءُ (yeşâ)

Yeşâ (يَشَاءُ) sözcüğü “ş-a-e (ش - ا - ء)” sülasi fiilden türemiştir. Kelimenin kök manası; “dilemek, takdir etmek” demektir.¹⁴ İlgili ayette, “diler” anlamında kullanılmıştır.

يَهْدِي (yehdî)

Yehdî (يَهْدِي) “h-d-a¹⁵ (ه - د - ي)” sülasi kökten türemiştir. Kelimenin anlamı; “yol göstermek, doğru yola iletmek, tanıtip açıklamak, göstermek, hidayet etmek” demektir.¹⁶ Ayette ise, “doğru yola iletir” anlamındadır.

¹³ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “ضل”; İsfahânî, *Müfredât*, “ضل”; A.g.e., “ضل”.

¹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “شيء”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “شاء”; A.g.e., “شاء”.

¹⁵ Arapçadaki elif-i maksureyi Türkçede ifade edebilecek bir harf olmadığından, bizde “a” harfiyle gösterdik.

¹⁶ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “هدى”; İsfahânî, *Müfredât*, “هدى”; A.g.e., “هدى”.

2.1.2.Meal

“Elif Lâm Râ. Bu Kur’ân, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır. Şiddetli azaptan dolayı vay kâfirlerin hâline.”(1-2)

“Dünya hayatını ahirete tercih edenler, (insanları) Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyenler var ya, işte onlar derin bir sapıklık içindedirler.”(3)

“Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”(4)¹⁷

2.1.3.Açıklama

Dinleyiciyi zihnen hazır hale getirmek için sureye “Elif, Lam, Ra” ile başlanılmıştır. Daha sonra Kur’ân-ı Kerim’in Hz. Muhammed’e (sav) indiriliş sebebine temas edilmiştir.Yüce Allah cehalet, inkâr, batıl inanç gibi durumları karanlık; bilgi, iman, hidayet gibi insana özgü özellikleri ise aydınlık olarak nitelemiştir. Peygamberin görevinin sadece tebliğ olduğu, hidayetin ise yalnız Allah tarafından verildiği belirtilmiştir. Göklerin ve yerin sahibi olan yüce Allah, hidayete ermek isteyen kullarını doğru yola ileteceğini bildirmiş, buna karşılık dünya hayatını ahiret hayatına tercih edenleri ise dolaylı olarak uyarmıştır.

Yüce Allah dünya hayatını ölçülü sevenleri değil, dünya hayatını ahireti unutturacak derecede sevenleri kınamış, dünya nimetlerinin insanlar için yaratılmış olduğunu bildirmiş ve onlardan en güzel şekilde faydalanılmasını istemiştir. Cenab-ı Allah, kendi emir ve yasaklarını insanlara açıklasın diye her millete kendi diliyle konuşan bir elçi gönderip, bu elçiler vasıtasıyla ilahî emir ve yasaklarını insanlara

¹⁷ Suredeki bütün ayet mealleri DİB Yayınları Türkçe Kur’ân Meali’ nden alınmıştır.

ulaştırmış, ayrıca kendi dillerini konuşan bir elçi gönderdiği için kavimlerin herhangi bir şekilde mazeret ne sürmelerine fırsat vermemiştir.¹⁸

2.2.İkinci Grup Ayetler (5-8)

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ (۵) وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيَدَجِّجُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكَ لِمَآءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (۶) وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ (۷) وَقَالَ مُوسَىٰ إِنَّ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَأِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ (۸)

2.2.1.Kelime İzahı

ذَكِّرْهُمْ (zakkirhum)

Zekkir (ذَكَّرَ) fiili “z-k-r (ذ - ك - ر)” sülasi kökten türemiştir. Kelimenin kök anlamı,“hatırlamak, aklında tutmak, anmak” demektir.¹⁹ İlgili ayette emir olarak, “onlara hatırlat” manasında kullanılmıştır.

¹⁸ Ayetlerin tefsiri için bk. Eb Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi ’u’l-Beyân an te ’vili ayyi ’l-Kur ’ân*, thk, Abdullah b. Abdullmhsin et-Türki (Kahire: Dâru’l-Hicr, (1422/2001), XIII, 588-592; ez-Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakiki ’t-tenzîl ve uyûni ’l-ekâvîl fi vücûhi ’t-te ’vîl* (Beyrut: Drul-kitâbi’l Arabi (1407/1987), II, 537-539; el-Fahru’r-Râzî, *et-Tefsîru ’l-Kebîr* (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1401/1981), XIX, 73-83; Muhammed Hamd Yazır, *Hak Dini Kur ’n Dili* (Ankara: Nebioğlu Basımevi, 1960), VI, 3008-3014.

¹⁹ Cevherî, *Tâcü’l-luĝa*, “ذکر”; İsfahânî, *Müfredât*, “ذکر”; Karşlı, *Yeni Sözlük*, “ذکر”.

صَبَّارٍ (sabbâr)

Sabbâr (صَبَّارٍ) sözcüğü ”s-b-r (ص - ب - ر)” fiilinden türemiş olup kök anlamı, “sabretmek” demektir.²⁰ İlgili ayette mübalağa ism-i fail kalıbında yer almış ve “çok sabırlı” anlamında zikredilmiştir.

شَكُّورٍ (şekûr)

Şekûr (شَكُّورٍ) sözcüğü “ş-k-r (ش - ك - ر)” sülasi kökten türemiştir; “şükretti” anlamındadır.²¹ Ayette mübalağa ism-i fail olarak bulunmaktadır ve “çok şükreden” demektir.

أَنْجَا (encâ)

Encâ (أَنْجَا) fiili “n-c-v (ن - ج - و)” sülasi kökten türemiş, “kurtulmak, bir nesneden ayrılmak, bir kişinin başka bir kişiden kurtulması” demektir.²² Bahse konu ayette if’al babında mazi olup, “kurtardı” demektir.

²⁰ İsfahânî, *Müfredât*, “صبر”; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “صبر”; A.g.e., “صبر”.

²¹ Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Ali eş-Şiri (Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1994/1414), “شكر”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü’l-muhît*, “شكر”; Karshî, *Yeni Sözlük*, “شكر”.

²² Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, “نجو”; İsfahânî, *Müfredât*, “نجو”; Karshî, *Yeni Sözlük*, “نجا”.

يَسُومُونَكُمْ (yesûmûneküm)

Yesûmûne (يَسُومُونَ) fiili “s-a-m (س - ا - م)” sülasi kökten türemiştir. Kök anlamı, “malın fiyatını söyleyip satışını istemek, bir malı satışa sunmak, zorlamak, maruz bırakmak” gibi manalara gelmektedir.²³ İlgili ayette, “sizi işkenceye maruz bırakıyorlar” anlamında zikredilmiştir.

يُذَبِّحُونَ (Yuzebbihûne)

Yuzebbihûne (يُذَبِّحُونَ) fiili “z-b-h (ذ - ب - ح)” sülasi kökten türemiş olup anlamı, “boğazlamak, bıçakla boğazını kesip öldürmek, boğmak, yarmak” demektir.²⁴ Ayette ise tef’îl babından muzari olarak yer almakta ve “boğazlıyorlar, kesiyorlar” manasına gelmektedir.

يَسْتَحْيُونَ (Yestehyûne)

Kelime, “h-y-y (ح - ي - ي)” sülasi fiiliden türemiştir; “hayatta olmak, yaşam sürdürmek, canlı olmak” demektir.²⁵ Ayette istif’al babından muzari olup, “sağ bırakıyorlar” anlamında zikredilmiştir.

²³ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, “سام”; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “سام”; A.g.e., “سام”.

²⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “ذبح”; A.g.e., “ذبح”; A.g.e., “ذبح”.

²⁵ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, “حيا”; A.g.e., “حيا”; A.g.e., “حيا”.

بَلَاءٌ (Belâ)

Belâ (بَلَاءٌ) sözcüğü “b-l-a (ب - ل - ا)” sülasi kökten türemiş bir kelime olup, “denemek, test etmek” demektir.²⁶ İlgili ayette, “imtihan” anlamında kullanılmıştır.

تَأْذَنَ (Teezene)

Teezene (تَأْذَنَ) sözcüğü “e-z-n (أ - ذ - ن)” sülasi fiilden türemiştir ve “bildirmek, önceden bilgilendirmek, izin vermek, duyup boyun eğmek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁷ Ayette tefa’ul babında olup, “bildirdi, duyurdu, ilan etti” manasında geçmektedir.

شَكَرْتُمْ (Şekertüm)

Şekertüm (شَكَرْتُمْ) sözcüğü “ş-k-r (ش - ك - ر)” sülasi fiilden türemiştir; “şükretti” demektir.²⁸ İlgili ayette ise sülasi ikinci çoğul şahıs kalıbında şart edatı ile “şükrederseniz” anlamına gelmektedir.

²⁶ A.g.e., “بلا”; İsfahânî, *Müfredât*, “بلا”; A.g.e., “بلا”.

²⁷ A.g.e., “أذن”; A.g.e., “أذن”; A.g.e., “أذن”.

²⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “شكر”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “شكر”; A.g.e., “شكر”.

لَأَزِيدَنَّ (Leezîdenne)

Ezîdenne (أَزِيدَنَّ) kelimesi “z-a-d (ذ - ا - د)” sülasi fiilden türemiş bir kelime olup kök anlamı, “artırmak, artmak, çoğalmak” demektir.²⁹ Ayette muzari kalıbında tekit lamı ve tekit nunu ile “mutlaka artırırım” manasında kullanılmıştır.

كَفَرْتُمْ (Kefertum)

Kefertum (كَفَرْتُمْ) kelimesi “k-f-r (ك - ف - ر)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “dil ve kalp ile inkâr etmek, örtmek, nankörlük etmek, kaçınmak, uzak kalmak” demektir.³⁰ Ayette ise şart edatı ile “nankörlük ederseniz” manasında zikredilmiştir.

2.2.2.Meal

“Andolsun, Mûsâ'yı da, “Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın (geçmiş milletleri cezalandırdığı) günlerini hatırlat’ diye ayetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”(5)

“Hani Mûsâ kavmine, ‘Allah’ın size olan nimetini anın. Hani O sizi, Firavun ailesinden kurtarmıştı. Onlar sizi işkencenin en ağırına uğrattıyorlar, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbinizden büyük bir imtihan vardır’ demişti.”(6)

“Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: ‘Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.”(7)

²⁹ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “ زاد “; İsfahânî, *Müfredât*, “ زاد “; A.g.e., “ زاد “.

³⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “ كفر “; İbn-Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “ كفر “; A.g.e., “ كفر “.

“Mûsâ, şöyle dedi: ‘Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz de gerçek şu ki, Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övgüye lâyık olandır.’”(8)

2.2.3.Açıklama

Yüce Allah Hz. Musa’ya, içinde bulunduğu topluluğun karanlıktan aydınlığa çıkması için geçmişte yaşanan felaketleri hatırlatmış, Hz. Musa’nın kavmi olan İsrailoğullarının Mısır’da, Firavun ve ailesinin zulüm ve işkencesi altında büyük bir çıkmaza girdiklerine işaret etmiştir. Ayetlerin devamında Firavun, İsrailoğullarına ait erkek çocuklarını kâhinlerin uyarısı üzerine öldürürken, kız çocuklarını da ömür boyu zillet içerisinde yaşamaya mahkûm ettikleri belirtilmiştir. Yine ayetlerde Hz. Musa’nın kavmine geçmişte vuku bulan olaylar anlatılarak onların Allah’a yönelmeleri gerektiği, iman edenlerin nimetlerinin artırılacağı, iman etmeyenlerin ise azaltılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca bütün insanlar şükretmeyip, nankörlük etseler dahi Cenab-ı Allah’a hiçbir zarar veremeyecekleri hususuna temas edilmiştir.³¹

2.3.Üçüncü Grup Ayetler (9-12)

أَمْ يَأْتِيكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ (٩) قَالَتْ رُسُلُهُمْ أِنِّي اللَّهُ شَكُّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخَوِّضَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (١٠) قَالَتْ هُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ

³¹ Tefsir için bk. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XIII, 593-603; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 540-541; Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XIX, 84-89; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 3014-3017.

عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (۱۱) وَمَا لَنَا إِلَّا
نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا آذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ (۱۲)

2.3.1.Kelime İzahı

نَبَأٌ (Nebe)

Kelime “n-b-e (ن-ب-ع)” sülasi fiilden olup kök anlamı, “yükselmek, görünmek, ortaya çıkmak, gözükmek, bildirmek, haber iletmek, haber” demektir.³² Nebe’ sözcüğü, yüce Allah ve Hz. Muhammed’den (sav) gelen doğru, yalandan arı, kesin bilgiyi ifade etmektedir.³³ İlgili ayette “haber ” manasında yer almıştır.

رَدُّوا (Raddû)

Raddû (رَدُّوا) sözcüğü “r-d-d (ر-د-د)” sülasi fiilden türemiş olup, kök anlamı, “reddetmek, geri çevirmek, yansıtma, karşı çıkmak, cevap vermek, iade etmek, tekrar etmek, iletmek” demektir.³⁴ Ayette mazi kalıbında yer almış olan “رَدُّوا ” kelimesinin birkaç anlama gelebileceği belirtilmiştir. Bu görüşlerden biri, “öfkelerinden parmaklarını ısırıldılar” şeklinde iken, başka bir görüşe göre, “elle ağızlarını işaret ederek, onların susmalarını istediler” demektir. Bir diğer görüşe göre ise, “ellerini peygamberlerin ağızlarına çevirip (götürüp), onları susturdular” şeklindedir.³⁵

³² Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “نَبَأٌ”; İsfahânî, *Müfredât*, “نَبَأٌ”; Karslı, *Yeni Sözlük*, “نَبَأٌ”.

³³ İsfahânî, *Müfredât*, “نَبَأٌ”.

³⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “رَدَدَ”; A.g.e., “رَدَدَ”; Karslı, *Yeni Sözlük*, “رَدَدَ”.

³⁵ Söz konusu görüşler için bk. Zemaşerî, *Keşşâf*, II, 541-542; Ebû'l Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşir, el-Ezdî, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Ahmet Ferid

تَدْعُونَنَا (Tedûnenâ)

Tedûne (تَدْعُونَ) kelimesi “d-a-v (د - ع - و)” sülasi fiilden türemiştir; kelimenin kök anlamı, “dua etmek, çağırarak, davet etmek, teşvik etmek” demektir.³⁶ İlgili ayette muzari kalıbında kullanılmış olup, “bizi davet ediyorsunuz” manasındadır.

فَاطِرٍ (Fâtır)

Fâtır (فَاطِر) sözcüğü “f-t-r (ف - ط - ر)” sülasi fiilden türemiş olup, kök anlamı, “parçalamak, yarmak, yarıp çıkarmak, icat etmek, keşfetmek” anlamlarına gelmektedir.³⁷ Ayette ism-i fail kalıbında, “yoktan yaratan” manasına gelmektedir.

يَغْفِرُ (Yağfiru)

Yağfiru (يَغْفِرُ) sözcüğü “ğ-f-r (غ - ف - ر)” sülasi fiilden türemiştir. Kök anlamı, “affetmek, örtmek, kapatmak, bağışlamak, korumak” demektir.³⁸ Ayette muzari şeklinde yer almış, “bağışlar” anlamındadır.

(Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), II, 185; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed ibnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr (Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1404-1984), IV, 348-349.

³⁶ İsfahânî, *Müfredât*, “دعو”; İbn-Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “دعا”; Karslı, *Yeni Sözlük*, “دعا”.

³⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “فطر”; Ag.e., “فطر”; A.g.e., “فطر”.

³⁸ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “غفر”; İsfahânî, *Müfredât*, “غفر”; A.g.e., “غفر”.

يُؤَخِّرُ (Yuehhiru)

Yuehhiru (يُؤَخِّرُ) fiili “e-h-r (أ - خ - ر)” sülasi kökten türemiş olup, ayette geçen şekliyle tef’il kalıbındaki anlamı, “geriletmek, geriye bırakmak, tehir etmek” anlamlarını ihtiva etmektedir.³⁹

تُرِيدُونَ (Türîdûne)

Türîdûne (تُرِيدُونَ) kelimesi “r-e-d (ر - د - ا)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “istemek” demektir.⁴⁰ Ayette if’al babından muzari çekiminde olup, “istiyorsunuz” manasına gelmektedir.

سُلْطَانٌ (Sultân)

Sultân (سُلْطَانٌ) sözcüğü “s-l-t (س - ل - ط)” sülasi kökten türemiş olup, anlamı, “dili uzun olmak, uzun dilli olmak, kırıcı olmak, olur olmaz her şeyi konuşmak”, Sultân (سُلْطَانٌ) kelimesi ise, “güç, kuvvet, iktidar, yetki, delil, hüccet” gibi manalara gelmektedir.⁴¹ İlgili ayette “delil” anlamında kullanılmıştır.

2.3.2.Meal

“Sizden önceki Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin -ki onları Allah’tan başkası bilmez- haberi size gelmedi mi? Onlara peygamberleri

³⁹ İsfahânî, *Müfredât*, “أخر”; İbn-Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “أخر”; A.g.e., “أخر”.

⁴⁰ Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, “راد”; A.g.e., “راد”; A.g.e., “راد”.

⁴¹ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, “سلط”; İsfahânî, *Müfredât*, “سلط”; A.g.e., “سلط”.

mucizeler getirdiler de onlar (öfkeden parmaklarını ısırarak için) ellerini ağızlarına götürüp, 'Biz sizinle gönderileni inkâr ediyoruz. Bizi çağırdığınız şeyden de derin bir şüphe içindeyiz' dediler.”(9)

“Peygamberleri dedi ki: 'Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? (Hâlbuki) O, günahlarınızı bağışlamak ve sizi belli bir zamana kadar ertelemek için sizi (imana) çağırıyor. Onlar, 'Siz de bizim gibi sadece birer insansınız. Bizi babalarımızın taptıklarından alıkoymak istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin' dediler.”(10)

“Peygamberleri, onlara dedi ki: 'Biz ancak sizin gibi birer insanız. Fakat Allah, kullarından dilediğine (peygamberlik) nimetini bahşeder. Allah'ın izni olmadıkça, bizim size bir delil getirmemiz haddimize değil. Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler.”(11)

“Allah, bize yollarımızı dosdoğru göstermişken, biz ne diye O'na tevekkül etmeyelim? Bize yaptığımız eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.”(12)

2.3.3.Açıklama

Ayetlerde, geçmişte yaşamış kavimlerin nitelik ve niceliğinin sadece Allah'ın bilgisinde olduğu, insanların bu konuda bilgi sahibi olamayacağı belirtilmektedir. Ayrıca inkârcıların tebliğ karşısında göstermiş oldukları davranış ve içinde buldukları durumdan bahsedilmektedir. Devamında, peygamber, hakikati anlatmaya çalıştıkça kavmi elleriyle ağızını kapatıp onu engellemeye çalışmış ve anlattığı hususlara ilişkin derin bir şüphe duydukları belirtilmiştir.

Allah'ın varlığı hakkında çok fazla delil varken insanların şüpheye düşmeleri eleştirilmiş, doğru yolu bulup helak olmaktan kurtulmaları için onlara gerekli sürenin verildiği ifade edilmiştir. Ama Kavimleri peygamberlerinin de kendileri gibi birer beşer olduklarını söylemiş, onlara inanmaları için insan gücünün üstünde, açık bir delil getirmelerini istemişler. Ayetlerde, peygamberlerin bu isteklere karşılık olarak insan olmanın peygamber olmaya engel olmadığı, gönderilen bütün peygamberlerin Allah'ın lütfu ile seçildiği, O'nun izni olmadan insan gücünün üstünde bir delil ortaya

koyamayacakları vurgulanmış, müminlerin mucizelere değil, Allah'a güvenmeleri gerektiği ifade edilmiştir.⁴²

2.4.Dördüncü Grup Ayetler (13-18)

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ (۱۳)
وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ (۱۴) وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ (۱۵)
مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمَ وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ (۱۶) يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسَبِّغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ
وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ (۱۷) مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَاهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا
عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ (۱۸)

2.4.1.Kelime İzahı

لَتَعُوذُنَّ (Leteûdünne)

Teûdünne (تَعُوذُنَّ) kelimesi “a-a-d (ع - ا - د)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “dönmek, geri dönmek, geri gelmek” demektir.⁴³ Ayette muzari formatında bulunmakta, tekit lamı ve tekit nunu ile “mutlaka dönersiniz” manasında kullanılmıştır.

⁴² Tefsir için bk. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIII, 603-611; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 541-544; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XI X, 89-99; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 3017-3021.

⁴³ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “عود”; İsfahânî, *Müfredât*, “عود”; Karşlı, *Yeni Sözlük*, “عاد”.

مِلَّة (Millet)

Millet (مِلَّة) sözcüğü, “m-l- l (م - ل - ل)” harflerinden oluşmuş bir kelimedir; anlamı, “grup, din, millet” demektir.⁴⁴ Ayette “din” anlamına gelmektedir.

لُنْهَلِكَنَّ (Lenühlikenne)

Nühlikenne (لُنْهَلِكَنَّ) kelimesi “h-l-k (ه - ل - ك)” sülasi fiilden türemiştir. Kökanlamı, “helâk olmak, mahv olmak” demektir.⁴⁵ Ayette if'al babının muzari kalıbında, tekit lamı ve tekit nunu ile “muhakkak helâk edeceğiz” manasında yer almaktadır.

لُنْسُكِنَنَّ (Lenüskinenne)

Lenüskinenne (لُنْسُكِنَنَّ) sözcüğü “s-k-n (س - ك - ن)” sülasi fiilden türeyen bir kelimedir. Kök anlamı, “sakinleşmek, yerleşmek, dinmek, durmak” demektir.⁴⁶ Ayette istif'al babından muzari şeklinde olup, tekit lamı ve tekit nunu ile “mutlaka yerleştireceğiz” anlamında zikredilmiştir.

⁴⁴ A.g.e., “ ملل ”; A.g.e., “ ملل ”; A.g.e., “ ملل ”.

⁴⁵ İsfahânî, *Müfredât*, “ هلك ”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “ هلك ”; A.g.e., “ هلك ”.

⁴⁶ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “ سكن ”; İsfahânî, *Müfredât*, “ سكن ”; A.g.e., “ سكن ”.

وَعِيدٌ (Vaîd)

Vaîd (وَعِيدٌ) kelimesi “v-a-d (و - ع - د)” sülasi fiilden mastardır. Kök anlamı, “söz vermek, vadetmek, tehdit etmek” şeklindedir.⁴⁷ Ayette “tehdit” anlamında yer almıştır.

اسْتَفْتَحُوا (İsteftehû)

İsteftehû (اسْتَفْتَحُوا) sözcüğü “f-t-h (ف - ت - ح)” sülasi fiilden türemiştir. Kelimenin kök anlamı, “anlaşılması zor kapalılığı gidermek, açmak, fethetmek” demektir.⁴⁸ Ayette istif'al babının mazi çekiminde yer almış olup, “fetih (zafer) dilediler” manasına gelmektedir.

حَابٌ (Hâbe)

Hâbe (حَابٌ) kelimesi “h-a-b (ح - ا - ب)” fiilinden türemiştir; “ümitsiz olmak, ümidini kesmek, ... den yoksun olmak, umduğuna ulaşamamak” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹ İlgili ayette “hüsrana uğradı” manasında zikredilmiştir.

⁴⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “وعد”; A.g.e., “وعد”; A.g.e., “وعد”.

⁴⁸ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “فتح”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “فتح”; A.g.e., “فتح”.

⁴⁹ A.g.e., “خاب”; İsfahânî, *Müfredât*, “خاب”; A.g.e., “خاب”.

جَبَّارٍ (Cebbâr)

Cebbâr (جَبَّارٍ) sözcüğü “c-b-r (ج - ب - ر)” sülasi fiilden türemiş olup, kök anlamı, “zorlamak, mecbur etmek, durumunu düzeltmek” demektir.⁵⁰ İlgili ayette mübalağa ism-i fâil halinde, “zorba ” manasında zikredilmiştir.

عَنِيدٍ (Anîd)

Anîd (عَنِيدٍ) sözcüğü “a-n-d (ع - ن - د)” sülasi fiilden türemiş olup, kök manası, “bilerek inat etmek, gerçeğe karşı çıkmak, haddi aşmak, taşkınlık etmek” demektir.⁵¹ Ayette “inatçı” anlamını taşımaktadır.

يُسْقَى (Yüskâ)

Yüskâ (يُسْقَى) kelimesi “s-k-a⁵² (س - ق - ا)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “sulamak, su vermek, su içirmek“ demektir.⁵³ Ayette muzari meçhul kalıbında, “içirilir” manasında yer almıştır.

⁵⁰ İsfahânî, *Müfredât*, “جبر”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “جبر”; A.g.e., “جبر”.

⁵¹ A.g.e., “عند”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “عند”; A.g.e., “عند”.

⁵² Arapçadaki elif-i maksureyi Türkçede ifade edebilecek bir harf olmadığından, bizde “a” harfiyle gösterdik.

⁵³ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “سقى”; İsfahânî, *Müfredât*, “سقى”; A.g.e., “سقى”.

صَدِيدٍ (Sadîd)

Sadîd (صَدِيدٍ) kelimesi “s-d-d (ص - د - د)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “vazgeçmek, alıkoymak, caydırmak, engel olmak” demektir.⁵⁴ Ayet-i kerimede isim olarak “irin” anlamında yer almıştır.

يَتَجَرَّعُهُ (Yetecarrauhû)

Yetecarrau (يَتَجَرَّعُهُ) sözcüğü “c-r-a (ع - ر - ا)” sülasi fiilinden türemiş olup kök anlamı, “yutmak, bir defada yutmak, zorla içmek, kendini suyu yutmaya zorlamak” manalarına gelmektedir.⁵⁵ İlgili ayette muzari kipinde olup, “onu yutmaya çalışır” anlamında zikredilmiştir.

رَمَادٍ (Ramâd)

Ramâd (رَمَادٍ) kelimesi “r-m-d (د - م - ر)” sülasi fiilden türemiş bir isimdir, “kül” anlamındadır.⁵⁶

عَاصِفٍ (Âsîf)

Âsîf (عَاصِفٍ) kelimesi “a-s-f (ف - ص - ع)” sülasi fiilden türemiş bir kelimedir. Kök anlamı, “şiddetle esmek, fırtınalı olmak” demektir. Ayrıca ekinlerin kırıldıktan

⁵⁴ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “صدد”; A.g.e., “صدد”; A.g.e., “صدد”.

⁵⁵ A.g.e., “جرع”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “جرع”; A.g.e., “جرع”.

⁵⁶ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “رمد”; İsfahânî, *Müfredât*, “رمد”; A.g.e., “رمد”.

sonra dağılmasında ve savrulmasında da aynı fiil kullanılmaktadır.⁵⁷ İlgili ayette ismi fail kalıbında “rüzgârlı, fırtınalı” anlamındadır.

2.4.2.Meal

“İnkâr edenler, peygamberlerine; “And olsun, ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız ya da bizim dinimize dönersiniz” dediler. Rableri de onlara şöyle vahyetti: “Biz zalimleri mutlaka yok edeceğiz.”(13)

“Onlardan sonra sizi elbette o yere yerleştireceğiz. Bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimseler içindir.”(14)

“(Peygamberler), “Allah’tan yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı.”(15)

“Hüsranın ardından da cehennem vardır. Orada kendisine irinli su içirilecektir.”(16)

“Onu yudumlamaya çalışacak, fakat boğazından geçiremeyecektir. Ona her yönden ölüm gelecek fakat ölmeyecek, arkasından da şiddetli bir azap gelecektir.”(17)

“Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler. İşte bu, derin sapıklıktır.”(18)

2.4.3.Açıklama

İnanmayanlar, hadlerini aşarak peygamberlerinden asli görevleri olan tebliğ görevlerini bırakmalarını, kendileri gibi sapkınlık içerisinde olmalarını istemiş, aksi halde onları yurtlarından zorla çıkarmakla tehdit etmiştir. Allah da inkârcıların bu tehditlerine karşılık peygamberlerine zalimleri mutlaka helak edeceğini vahyetmiştir.

⁵⁷ İsfahânî, *Müfredât*, “عصف”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “عصف”; A.g.e., “عصف”.

Yine Allah, kendisinden korkan kullarının düşmanlarını yok edip onları düşmanlarının yurduna yerleştireceğini vaad etmiştir. Peygamberler zalimlere karşı Allah'tan yardım ve zafer istemiş, buna karşılık Allah zafer ve yardımını peygamberlerinden esirgememiştir. Bunun sonucunda zulmedenlerin tamamı helak olup gitmiştir. Zalimlerin cezasının dünya ile sınırlı kalmayacağı, ahirette de devam edeceği haber verilmekte olup, bu cezanın şiddetli bir azap olduğu ve hiçbir şekilde bundan kaçamayacakları da vurgulanmıştır.

Allah'ı inkâr edenlerin yaptıkları işler, rüzgârın savurduğu küle benzetilerek kazandıkları hiçbir şeyin onlara fayda vermeyeceği belirtilmiş, iyi işlerin kabulü için Allah'a inanmanın şart olduğu ifade edilmiştir.⁵⁸

2.5.Beşinci Grup Ayetler (19-23)

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ يَئِسَ يُدْهِبُكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ (١٩) وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ (٢٠)
وَبَرُّوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُعْتَدُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ
هَدَانَا اللَّهُ لَهْدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ (٢١) وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ
وَعَدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تُلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ
مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٢٢) وَأُدْخِلَ الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ (٢٣)

⁵⁸ Tefsir için bk. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XIII, 611-624; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 544-547; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 900-108; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 3020-3022.

2.5.1.Kelime İzahı

يُذْهِبْكُمْ (Yuzhibküm)

Yuzhib (يُذْهِبْ) sözcüğü “z-h-b (ذ-ه-ب)” sülasi fiilden türemiş olup, kök manası, “gitti” demektir.⁵⁹ Ayette if’al babından muzari olarak yer almakta, zamirle birlikte “sizi yok eder” anlamında zikredilmektedir.

بَرَزُوا (Berazû)

Berazû (بَرَزُوا) kelimesi “b-r-z (ب-ر-ز)” sülasi fiilinden türemiş olup, sözlükte, “ortaya çıkmak, belirlemek, gözükmek vb.” manalara gelmektedir.⁶⁰ İlgili ayette “çıkacaklar” manasında zikredilmiştir.

اسْتَكْبَرُوا (İstekberû)

İstekberû (اسْتَكْبَرُوا) sözcüğü “k-b-r (ك-ب-ر)” sülasi fiilden türeyen bir kelimedir. Kök anlamı, “büyük olmak, yaşlanmak, ağır ve zor gelmek” anlamındadır.⁶¹ Ayette istifal babının muzari çekimi olup, “büyüklendiler” manasında yer almaktadır.

⁵⁹ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “ذهب”; İsfahânî, *Müfredât*, “ذهب”; Karşlı, *Yeni Sözlük*, “ذهب”.

⁶⁰ İsfahânî, *Müfredât*, “برز”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “برز”; A.g.e., “برز”.

⁶¹ A.g.e., “كبر”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “كبر”; A.g.e., “كبر”.

جَزَعْنَا (Cezi'nâ)

Cezi'nâ (جَزَعْنَا) sözcüğü “c-z-a (ج-ز-ع)” sülasi fiilden türemiş olup, kelimenin kök anlamı, “ipi yarısından kesmek, sabredememek, belaları çekememek, endişeye kapılmak” demektir.⁶² Ayette “sızlansak” manasında geçmektedir.

مَحِيصٍ (Mahîs)

Mahîs (مَحِيصٍ) ifadesi “h-y-s (ح-ي-ص)” sülasi fiilden türemiş olup, kelimenin kök manası, “sığınmak, kurtulmak” demektir.⁶³ Ayette ism-i mekan şeklinde “kaçıp sığınılacak yer” manasında yer almıştır.

قُضِيَ (Kudiye)

Kudiye (قُضِيَ) kelimesi “k-d-y (ك-ض-ي)” sülasi fiilinden türemiştir. Kelimenin kök anlamı, “emretmek, kesin emir vermek, hüküm vermek, yargılamak, hükmetmek, karar vermek, yerine getirmek, gidermek, geçirmek, ödemek, öldürmek, uzaklaştırmak” demektir.⁶⁴ Ayette mazi meçhul olup, “bitirildi” anlamında zikredilmiştir.

⁶² A.g.e., “جزع”; A.g.e., “جزع”; A.g.e., “جزع”.

⁶³ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “حیص”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “حاص”; A.g.e., “حاص”.

⁶⁴ A.g.e., “قضى”; İsfahânî, *Müfredât*, “قضى”; A.g.e., “قضى”.

أَخْلَفْتُ (Ehleftü)

Ehleftü (أَخْلَفْتُ) kelimesi “h-l-f (خ-ل-ف)” sülasi fiilden türemiştir. Kök anlamı, “arkasında olmak, arkadan gelmek, geride kalmak” demektir.⁶⁵ İlgili ayette, if’al babının mazi kalıbında olup, “caydım” anlamında kullanılmıştır.

اسْتَجَبْتُكُمْ (İstecebtüm)

İstecebtüm (اسْتَجَبْتُكُمْ) sözcüğü “c-v-b (ج-و-ب)”sülasi fiilden türemiştir. İstif’al babındaki anlamı, “cevap vermek, soruya karşılık vermek, ihtiyacını gidermek, isteğe cevap vermek” demektir.⁶⁶ Ayette ise “(siz de benim çağırma) uydunuz, çağırımı kabul ettiniz” manasında geçmektedir.

تَلُمُونِي (Telümûnî)

Telümû (تَلُمُونِي) kelimesi “l-v-m (ل-و-م)” sülasi fiilinden türemiş olup, kök anlamı, “kınamak, yermek, zem etmek” demektir.⁶⁷ Ayette muzari halinde, mütekellim ya’sı ile yer almıştır.

بِمُصْرِحِكُمْ (Bimüsrihiküm)

Bimüsrihi (بِمُصْرِحِكُمْ) kelimesi “s-r-h (ص-ر-ح)” sülasi fiilden türemiş olup, kök anlamı, “bağırarak, haykırmak, çığlık atmak, yardım istemek, yardıma koşmak, imdat

⁶⁵ A.g.e., “ خلف ” ; A.g.e., “ خلف ” ; A.g.e., “ خلف ”.

⁶⁶ A.g.e., “ جواب ” ; A.g.e., “ جواب ” ; A.g.e., “ جاب ”.

⁶⁷ İsfahânî, *Müfredât*, “ لوم ” ; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “ لوم ” ; A.g.e., “ لام ”.

etmek” demektir.⁶⁸ Ayette, if'al babının ism-i faili olarak yer almakta olup, zamirle birlikte “sizin kurtarıcınız” anlamındadır.

2.5.2.Meal

“Allah'ın gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattığını görmedin mi? Dilerse sizi giderir ve yeni bir halk getirir.”(19)

“Bu Allah'a hiç de güç gelmez.”(20)

“İnsanların hepsi Allah'ın huzuruna çıkacak ve güçsüzler büyüklük taslayanlara diyecek ki: ‘Şüphesiz bizler size uymuştuk; şimdi siz az bir şey olsun, Allah'ın azabından bizi koruyabilecek misiniz?’ Onlar da, ‘Eğer Allah bizi doğru yola erdirtseydi, biz de sizi doğru yola erdirtirdik. Şimdi sızlansak da, sabretsek de bizim için birdir. Artık bizim için hiçbir kurtuluş yoktur,’ derler.”(21)

“İş bitirilince şeytan da diyecek ki: ‘Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O hâlde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır.”(22)

“İnanan ve salih ameller işleyenler, Rablerinin izniyle, ebedî kalacakları ve içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Oradaki esenlik dilekleri Selamdır.”(23)

2.5.3.Açıklama

Yeri ve göğü yaratan Allah, isterse inkârcıları yok edip onların yerine itaatkâr bir toplum yaratmasının kendi katında zor olmadığını belirtmektedir. Daha önce

⁶⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “صرخ” ; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “صرخ” ; A.g.e., “صرخ” .

Allah'ı ve gücünü inkâr edenlerin öldükleri zaman birbirlerini suçlayacakları ifade edilmiştir. Birilerine tabi olan zayıf ve aciz kişilerin, önderlerini suçlayıp onlardan hak isteyeceği belirtilmiştir. Önderlerin ise hem kendilerini hem de kendilerine tabi olanları aldatmış olduklarını anlamış olmalarına rağmen, artık geriye dönüşün mümkün olmadığı, azaptan hiçbir şekilde kurtulamayacakları vurgulanmıştır. Şeytan da doğru yola gitmek isteyen insanları zorla yoldan çıkaracak güce sahip olmadığını, sadece vesveselerle günah işlemeye davet ettiğini belirterek insanları aldattığını itiraf etmektedir. Buna karşılık Allah tarafından acı bir azabın olduğu belirtilmiştir. İman edip salih amel işleyenlere ise mükâfat olarak cennet vaat edilerek onların orada sağlık ve esenlik içinde kalacakları belirtilmiştir.⁶⁹

2.6.Altıncı Grup Ayetler (24-27)

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ (٢٤) تُؤْتِي أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (٢٥) وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ (٢٦) يُنَبِّئُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ (٢٧)

⁶⁹ Tefsir için bk. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XIII, 625-636; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 547-552; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 108-117; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 3022-3024.

2.6.1.Kelime İzahı

ضَرَبَ (Darabe)

Darabe (ضَرَبَ) kelimesi “d-r-b (ض-ر-ب)” sülasi bir fiil olup, “vurdu, dövdü, hareket etti, geçti” gibi birçok anlama gelmektedir.⁷⁰ Ayette ise مَثَلًا (meselen) kelimesiyle “örnek verdi, misal getirdi” manasında zikredilmiştir.

أَصْلٌ (Asl)

Asl (أَصْلٌ) sözcüğü “e-s-l (أ-ص-ل)” sülasi fiilden mastar ve aynı zamanda isim olup, “asıl, kök, dip, kaide, metot, ilke, teori” demektir.⁷¹ Ayette ise “kök” manasında geçmektedir.

فَرْعٌ (Fer’)

Fer’ (فَرْعٌ) kelimesi, “f-r-a (ف-ر-ع)” sülasi bir fiilden türemiştir; kök anlamı, “uzamak, yükselmek, kök, şube, dal vermek” gibi anlamlara gelmektedir.⁷² Ayette isim olarak, “dal” manasında geçmektedir.

⁷⁰ Cevherî, *Tâcû'l-luğa*, “ضرب”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “ضرب”; Karlı, *Yeni Sözlük*,

“ضرب”.

⁷¹ Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, “أصل”; Cevherî, *Tâcû'l-luğa*, “أصل”; A.g.e., “أصل”.

⁷² A.g.e., “فرع”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “فرع”; A.g.e., “فرع”.

اَجْتُسَّتْ (Üctüsset)

Üctüsset (اَجْتُسَّتْ) sözcüğü “c-s-s (ج-ث-ث)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “söküp çıkarmak, kökünden koparmak” demektir.⁷³ Ayette ifti’al babından mazi meçhul şekilde yer almış, “ kökünden koparılmış “ anlamında zikredilmiştir.

يُثَبِّتُ (Yüsebbitü)

Yüsebbitü (يُثَبِّتُ) sözcüğü “s-b-t (ث - ب - ت)” sülasi fiilden türemiştir; kök olarak, “sabit oldu, yerleşti, devam etti” manalarına gelir.⁷⁴ İlgili ayette ise tef’îl babından muzari halde, “sağlamlaştırır” anlamında zikredilmiştir.

2.6.2.Meal

“Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.(24)

“Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir.”(25)

“Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.”(26)

“Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar.”(27)

⁷³ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “جثث”; A.g.e., “جثث”; A.g.e., “جثث”.

⁷⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “ثبت”; A.g.e., “ثبت”; A.g.e., “ثبت”.

2.6.3.Açıklama

Ayette Allah güzel sözü, kökü sağlam bir şekilde yeryüzüne yerleşmiş, her mevsim meyve veren güzel bir ağaca, kötü sözü de kolayca devrilebilen ve savrulabilen kötü bir ağaca benzeterek, insanların düşünüp öğüt almaları için güzel bir örnek vermektedir.

Habis yani kötü söz; küfür, yalan, koğuculuk, şirk gibi İslam inancına uymayan bütün sözleri kapsar. Bu kötü söz, ayette kökü olmayıp gövdesi savrulan bir ağaca benzetilmektedir. Kökü olmayan bir ağaç nasıl yok olmaya mahkûm ise, kötü söz sahibi olan insan da hem bu dünyada hem de ahirette çeşitli felaketlerle karşılaşır.

Allah iman edenleri dünya ve ahiret hayatında değişmez bir sözle tutacağını ve zalimleri de saptırarak onlara dilediğini yapacağını belirtmiştir. Allah'ın zalimleri dünyada saptırması, fitne durumlarında sebat sahibi olamamaları, ayaklarının daha ilk anda kayıvermesi anlamındadır. Ahirette ise onlar çok daha sapkın ve ayakları çok daha kaymış vaziyette olacaklardır.⁷⁵

2.7.Yedinci Grup Ayetler (28-31)

أَمْ تَرَى إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ (۲۸) جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ (۲۹) وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا
لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ (۳۰) قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا
وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَالَ (۳۱)

⁷⁵ Tefsir için bk. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XIII, 636-668; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 552-555; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 118-124; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 3024-3025.

2.7.1.Kelime İzahı

بَدَّلَا (Beddelû)

Beddelû (بَدَّلُوا) kelimesi “b-d-l (ب-د-ل)” sülasi fiilden türemiş olup anlamı; “değiştirmek, bir şeyin yerine başka bir şeyi koymak, değiş tokuş yapmak, bir şeyi alıp, onun yerine başka bir şeyi koymak” gibi anlamlar gelmektedir.⁷⁶ Ayette tef’il babından mazi olarak “değiştirdiler“ anlamında yer almıştır.

دَار (Dâr)

Dâr (دَار) kelimesi, “d-a-r (د-ا-ر)” sülasi kökten türemiş bir kelimedir; “dünya, ülke, şehir, ev, yer, yurt” anlamlarına gelmektedir.⁷⁷ İlgili ayette “yurt“ manasında zikredilmiştir.

بَوَار (Bevâr)

Bevâr (بَوَار) kelimesi, “b-v-r (ب-و-ر)” sülasi fiilden türemiştir. Kök anlamı, “helak olmak, yok olmak” demektir.⁷⁸ Ayette sülasi fiilden mastar haliyle, isim tamlaması olarak دَارَ الْبَوَار şeklinde “helak yurdu (cehennem)” manasında geçmektedir.

⁷⁶ İsfahânî, *Müfredât*, “بدل”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “بدل”; Karslı, *Yeni Sözlük*, “بدل”.

⁷⁷ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “دور”; İsfahânî, *İsfahânî, Müfredât*, “دار”; A.g.e., “دار”.

⁷⁸ A.g.e., “بور”; A.g.e., “بور”; A.g.e., “بار”.

يَصْلُونَهَا (Yeslevnehâ)

Yeslevne (يَصْلُونُ) kelimesi, “s-l-y (ص-ل-ي)” sülasi fiilden türemiştir; “tuzak kurmak, kızartmak, pişirmek, aldatmak, hile yapmak, ateşte yanmak, yakmak vb.” birçok anlamlara gelmektedir.⁷⁹ Ayette muzari fiil halinde, “oraya (cehenneme) gireceklerdir” anlamında yer almıştır.

أَنْدَادًا (Endâden)

Endâden (أَنْدَادًا) kelimesi, “eş, benzer, ortak” anlamındaki niddun (نِدٌّ) kelimesinin çoğuludur.⁸⁰

تَمَتَّعُوا (Temette'û)

Temette'û (تَمَتَّعُوا) kelimesi, “m-t-a (م-ت-ع)” sülasi fiilden türemiştir; kök manası, “son derece iyi olmak, çok kıymetli ve değerli olmak” demektir.⁸¹ Ayette tefa'ul babından emir kipinde çoğul halde, “yararlanınız” anlamında yer almıştır.

2.7.2.Meal

“Allah’ın nimetini küfre değişenleri ve kavimlerini helâk yurduna, yaslanacakları cehenneme sürükleyenleri görmedin mi? O, ne kötü duraktır!”(28-29)

⁷⁹ İsfahânî, *Müfredât*, “صلي”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “صلي”; A.g.e., “صلي”.

⁸⁰ A.g.e., “ندد”; A.g.e., “ندد”; A.g.e., “ندد”.

⁸¹ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “متع”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “متع”; A.g.e., “متع”.

“ Allah’ın yolundan saptırmak için O’na ortaklar koştular. De ki: “Bir süre daha faydalanın. Çünkü varışınız ateşedir.”(30)

“İnanan kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılsınlar, hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün gelmeden önce kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan harcasınlar.”(31)

2.7.3.Açıklama

Ayette Allah, şirk koşarak tevhidi reddetmiş olan ve nimetlere karşı nankörlük edenlere belli bir süre vermektedir. Ayetin devamında cehennemi zem ederek nankörleri oraya sürükleyeceğini beyan etmektedir.

Müminin namaz kılması ve Allah yolunda infak etmesinin önemine vurgu yapılmakta, kişi öldükten sonra malı fayda sağlamayacağı için, yaşarken infak etmesinin önemi belirtilmektedir.⁸²

2.8.Sekizinci Grup Ayetler (32-34)

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي
الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ (٣٢) وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ (٣٣) وَأَنَا كُمْ مِنْ كُلِّ
مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ (٣٤)

⁸² Tefsir için bk. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XIII, 668-680; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 555-556; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 120-127; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 3025-3026.

2.8.1.Kelime İzahı

سَحَّرَ (Sehhera)

Sehhera (سَحَّرَ) sözcüğü “s-h-r (س - ح - ر)” sülasi fiilinden türemiş bir kelimedir; kök anlamı, “zorla iş yaptırmak, ücret vermeksizin iş yüklemek, alay etmek” gibi manalara gelmektedir.⁸³ Ayette tef’il babından mazi olarak, “emrinize verdi” manasında zikredilmiştir.

دَائِبِينَ (Dâibeyn)

Dâibeyn (دَائِبِينَ) kelimesi “d-a-b (د - ا - ب)” sülasi fiilden türemiştir. Kök anlamı, “gitmeyi, yolculuk etmeyi, yürümei devamlı sürdürmek, yapılan işi devamlı yapmak” demektir.⁸⁴ İlgili ayette sülasiden ism-i fail tesniye (ikili) halde, “devamlı hareket eden ikili (güneş ve ay)”manasında zikredilmiştir.

لَا تُحْصُوا (Latuhsûha)

La tuhsû (لَا تُحْصُوا) fiili “h-s-a⁸⁵ (ح - ص - ا)” sülasi kökten türemiş olup, “saymak, tek tek saymak, sayarak kontrol etmek” anlamlarına gelmektedir.⁸⁶ Ayette if’al babından nehy-i hazır çekiminde, “sayamazsınız” anlamındadır.

⁸³ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, “سخر”; İsfahânî, *Müfredât*, “سخر”; Karslı, *Yeni Sözlük*, “سخر”.

⁸⁴ Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, “دأب”; A.g.e., “دأب”; A.g.e., “دأب”.

⁸⁵ Arapçadaki elif-i maksureyi Türkçede ifade edebilecek bir harf olmadığından, bizde “a” harfiyle gösterdik.

⁸⁶ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, “حصى”; A.g.e., “حصى”; A.g.e., “حصى”.

ظُلُوم (Zalûm)

Zalûm (ظُلُوم) sözcüğü “z-l-m (ظ-ل-م)” sülasi fiilden türemiş bir kelimedir; kök anlamı, “karanlık olmak, kararmak, zalim olmak, zalimce davranmak, haksızlık yapmak” demektir.⁸⁷ Ayette mübalağa ism-i fâil kalıbında, “çok zâlim” manasında yer almaktadır.

كَفَّار (Keffâr)

Keffâr (كَفَّار) kelimesi, “K-f-r (ك-ف-ر)” sülasi fiilden türeyen kelime, “inkâr etmek, nankörlük etmek, örtmek, kaçınmak, uzak olmak, İslam dininden çıkmak” anlamlarına gelmektedir.⁸⁸ Ayette mübalağa ism-i fail kalıbında olup, “çok nankör” manasındadır.

2.8.2.Meal

“Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkararak, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır.”(32)

“O, âdetleri üzere hareket eden Güneşi ve Ayı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzü sizin esmrinize verendir.”(33)

“O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah’ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.”(34)

⁸⁷ İsfahânî, *Müfredât*, “ظلم”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü’l-muhît*, “ظلم”; A.g.e., “ظلوم”.

⁸⁸ Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, “كفر”; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “كفر”; A.g.e., “كفر”.

2.8.3.Açıklama

Allah gökleri ve yeri, düzenli bir şekilde birbirini izleyen gece ve gündüzü, yörüngelerinden sapmayan Ay ve Güneşi, yağmuru, deniz üzerinde yolculuk yapabilecekleri gemiler vs, insanın saymaktan aciz olduğu nice nimetlerinden bazılarını zikrederek, bunları insanların ihtiyaçlarına göre istifadelerine sunduğunu, buna rağmen söz konusu nimetlerden faydalanan insanların Allah'a karşı zalim ve nankör davrandığını belirtmektedir.⁸⁹

2.9.Dokuzuncu Grup Ayetler (35-41)

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ (۳۵) رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّنَا كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۳۶) رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (۳۷) رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (۳۸) الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ (۳۹) رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (۴۰) رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ (۴۱)

⁸⁹ Tefsir için bk. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XIII, 681-686; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 556-557; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 128-132; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 3025-3026.

2.9.1.Kelime İzahı

اِجْنُبْنِي (İcnubnî)

İcnubnî (اِجْنُبْنِي) sözcüğü, “c-n-b (ج-ن-ب)” sülasi kökten türemiş olup, kelimenin manası; “itmek, uzaklaştırmak, engel olmak, yanı başında yürümek, yanında sürüp götürmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁰ Ayette emr-i hâzır kalıbında olup, “beni uzak tut” manasında yer almıştır.

تَهْوِي (Tehvî)

Tehvî (تَهْوِي) kelimesi “h-v-a⁹¹ (ه-و-ي)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “yüksekten düşmek, arzu etmek, meyletmek” demektir.⁹² Ayette muzari halde, اِجْعَلْ fiiliyle “meylettir” anlamında yer almıştır.

نُحْفِي (Nuhfi)

Nuhfi (نُحْفِي) kelimesi “h-f-y (خ-ف-ي)” sülasi fiilden türemiş olup, kök anlamı, “gizli olmak” demektir.⁹³ Ayette if'al babından muzari halde, “gizleriz” anlamında zikredilmiştir.

⁹⁰ İsfahânî, *Müfredât*, “جنب”; Firûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “جن”; Karşlı, *Yeni Sözlük*, “جنب”.

⁹¹ Arapçadaki elif-i maksureyi Türkçede ifade edebilecek bir harf olmadığından, bizde “a” harfiyle gösterdik.

⁹² Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “هوى”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “هوا”; A.g.e., “هوى”.

⁹³ A.g.e., “خفي”; İsfahânî, *Müfredât*, “خفي”; el-Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “خفي”.

نُعْلِنُ (Nu'lin)

Nu'lin (نُعْلِنُ) sözcüğü “a-l-n (ن - ل - ع)” sülasi fiilden türemiş olup, kök manası, “açık olmak, belli olmak” demektir.⁹⁴ Ayette ifa'l babından muzari olarak, “açıklarız” şeklinde yer almıştır.

وَهَبَ (Vehebe)

Vehebe (وَهَبَ) sözcüğü “v-h-b (ب - ه - و)” sülasi bir fiildir ve “bağışlamak, karşılıksız vermek, ihsan etmek, hibe etmek” anlamına gelmektedir.⁹⁵ Ayette de mazi olarak “ihsan etti” anlamında zikredilmiştir.

2.9.2.Meal

“Hani İbrahim demişti ki: “Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.”(35)

“Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarsa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin.”(36)

“Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.”(37)

“Rabbimiz! Şüphesiz sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.”(38)

⁹⁴ Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, “علن”; A.g.e., “علن”; Karşlı, *Yeni Sözlük*, “علن”.

⁹⁵ A.g.e., “وهب”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “وهب”; A.g.e., “وهب”.

“Hamd, iyice yaşlanmış iken bana İsmail’i ve İshak’ı veren Allah’a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir.”(39)

“Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle.”(40)

“Rabbimiz! Hesabın görüleceği günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla.”(41)

2.9.3.Açıklama

Hz. İbrahim’in yapmış olduğu duadan, Allah’a kulluk ve ibadeti tam yapabilmek için öncelikle içinde yaşanılan şehrin güvenli olması gerektiği anlaşılmaktadır. Daha sonra ise Allah’a şirk koştuktan, hem kendisini hem de zürriyetini korumasını isteyerek, kendisine tabi olan müminleri kurtuluşa erenlerden sayması, kendisine karşı gelenleri ise Allah’ın af ve merhametine havale etmesi, onun ne kadar hilm sahibi olduğunu göstermektedir.

Hz. İbrahim’in, çocuklarından bir kısmını Kâbe çevresine götürerek orada ekin bitmez bir vadiye yerleştirdiği, ardından bu beldenin güvenli bir yer olması için Allah’a dua ettiği, duadan sonra bu çorak beldenin Allah tarafından rızıklandırılarak bir yerleşim yeri haline getirildiği belirtilmektedir.

İnsanın içinde gizlediği veya açığa çıkardıklarının Allah katında bilineceği ifade edilmektedir. Hz. İbrahim’e yaşlılık döneminde İsmail ve İshak’ın Allah tarafından lütfedilmesinin, Allah’a edilen duaların kabulünün bir göstergesi olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Hz. İbrahim’in Allah’a yakarışında yalnız kendi kurtuluşu için dua etmeyip, aynı zamanda kendi soyu, annesi, babası ve tüm müminlerin hesap günü bağışlanmaları için dua etmesi, duanın geniş kapsamlı yapılmasına işarettir.⁹⁶

⁹⁶ Tefsir için bk. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XIII, 686-701; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 557-562; Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XIX, 133-142; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 3026-3028.

2.10.Onuncu Grup Ayetler (42-47)

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ (٤٢) مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ (٤٣) وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ مُّجِيبِ دَعْوَتِكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ أُوْمًا تَكُونُوا أَفْسُسْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ (٤٤) وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ (٤٥) وَقَدْ مَكَرُوا مَكَرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكَرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ (٤٦) فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِيفَ وَعْدِهِ رُسُلُهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ (٤٧)

2.10.1.Kelime İzahı

وَلَا تَحْسَبَنَّ (Velâtehsebenne)

Velâtehsebenne (وَلَا تَحْسَبَنَّ) sözcüğü, “h-s-b (ح - س - ب)” sülasi fiilden türemiş bir kelime olup, kök anlamı, “tasavvur etmek, sanmak, zannetmek” demektir.⁹⁷ Ayette nehy-hazır formatında bulunmakta, tekid nun ile “sakın sanma” manasındadır.

تَشْخَصُ (Teşhasu)

Teşhasu (تَشْخَصُ) kelimesi, “ş-h-s (ش - ح - ص)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “bakmak, uzaktan görünmek, belirlemek, yükselmek, bulunduğu yerden dışarı

⁹⁷ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “حسب”; İsfahânî, *Müfredât*, “حسب”; Karşlı, *Yeni Sözlük*,

“حسب”.

çıkılmak” demektir.⁹⁸ Ayette muzari halde, “dehşetle bakakalır” anlamında zikredilmiştir.

مُهْطِعِينَ (Muhti'îne)

Muhti'îne (مُهْطِعِينَ) sözcüğü, “h-t-a (ه - ط - ع)” sülasi fiilden türemiş olup, kök manası, “gözü ayırmadan bir yere bakmak, gözükerek bakakalmak, korkarak ve endişeyle bakmak, dehşetle bakakalmak” demektir.⁹⁹ Ayette if'al babından ism-i fail halinde, “hızla gidenler, koşanlar” anlamında yer almıştır.¹⁰⁰

مُكْنِعِي (Mukni'î)

Mukni'î (مُكْنِعِي) kelimesi, “k-n-a (ك - ن - ع)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “kanaat etmek, razı olmak, ikna olmak, tatmin olmak” demektir.¹⁰¹ Ayette if'al babından ism-i fa'il olarak, “(başlarını) dikerek” demektir.

⁹⁸ İsfahânî, *Müfredât*, “شخص”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “شخص”; A.g.e., “شخص”.

⁹⁹ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “قنع”; İsfahânî, *Müfredât*, “قنع”; A.g.e., “قنع”.

¹⁰⁰ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “هطع”; A.g.e., “هطع”; A.g.e., “هطع”.

¹⁰¹ A.g.e., “نذر”; A.g.e., “نذر”; A.g.e., “نذر”.

لَا يَرْتَدُّ (Lâ yerteddü)

Lâ yerteddü (لَا يَرْتَدُّ) fiili, “r-d-d- (ر - د - د)” sülasi fiilden türemiş olup, kök anlamı, “geri çevirmek, reddetmek, direnmek, karşı çıkmak, iade etmek” demektir.¹⁰² Ayette ifti’al babından muzari halde, “dönemez” anlamında zikredilmiştir.

طَرَفُهُمْ (Tarfuhum)

Tarfu (طَرَفٌ) sözcüğü, “t-r-f (ط - ر - ف)” sülasi fiilden türemiş bir kelime olup, kök manası, “göz kapakları hareket etmek, birine bakmak, gözünü çevirmek ” demektir.¹⁰³ İlgili ayette mastar olarak, zamirle birlikte “ onların bakışları” anlamındadır.

أَنْذِرْ (Enzir)

Enzir (أَنْذِرْ) kelimesi, “n-z-r (ن - ذ - ر)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “uyarmak, ikaz etmek, bir şeyi haber verip korkutmak” demektir.¹⁰⁴ Ayette if’al babından emr-i hazır şeklinde, “uyar” anlamında yer almıştır.

¹⁰² İsfahânî, *Müfredât*, “ رَدَّ ”; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “ رَدَّ ”; A.g.e., “ رَدَّ ”.

¹⁰³ A.g.e., “ طرف ”; A.g.e., “ طرف ”; A.g.e., “ طرف ”.

¹⁰⁴ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, “ نَذَرَ ”; İsfahânî, *Müfredât*, “ نَذَرَ ”; A.g.e., “ نَذَرَ ”.

أَفْسَمْتُمْ (Eksemtüm)

Eksemtüm (أَفْسَمْتُمْ) kelimesi, “k-s-m (ق -س -م)” sülasi fiilden türemiştir; anlamı, “parçalamak, bölmek, ayırıştırmak, bölüştürmek” gibi manalara gelmektedir.¹⁰⁵ Ayette ise if’al babından mazi olarak, “yemin ettiniz” anlamında zikredilmiştir.

مَكْرُوا (Mekerû)

Mekerû (مَكْرُوا) sözcüğü, “m-k-r (م -ك -ر)” sülasi kökten türemiş olup anlamı, “aldatmak, kandırmak, hile yapmak, taktik yapmak” demektir.¹⁰⁶ İlgili ayette ise mazi fiil halinde, “tuzak kurdular” anlamında kullanılmıştır.

2.10.2.Meal

“Sakin, Allah’ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Allah, onları ancak gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor.”(42)

“O gün başlarını dikerek (çağırıldıkları yere doğru) koşarlar. Gözleri kendilerine bile dönmez, kalpleri de bomboştur.”(43)

“(Ey Muhammed!) İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile uyar. Zira o gün zalimler, ‘Ey Rabbimiz! Yakın bir süreye kadar bizi ertele de senin çağrına uyalım ve peygamberlerin izinden gidelim’ diyecekler. Onlara şöyle denilecek: ‘Daha önce siz, sonunuzun gelmeyeceğine yemin etmemiş miydiniz?’”(44)

“Kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz. Onlara ne yaptığımız ise size belli olmuştu. Size misaller de vermiştik.”(45)

¹⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “قسم”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü’l-muhît*, “قسم”; A.g.e., “

قسم”.

¹⁰⁶ İsfahânî, *Müfredât*, “مكر”; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “مكر”; A.g.e., “مكر”.

“Onlar gerçekten tuzaklarını kurmuşlardı. Tuzakları yüzünden dağlar yerinden oynayacak olsa bile, tuzakları Allah katındadır (Allah, onu bilir).”(46)

“Sakın Allah’ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”(47)

2.10.3.Açıklama

Allah’ın, zalimlerin zulümlerine hemen ceza vermeyip onlara belli bir süre tanınması, zalimlerin yaptıklarından bihaber veya razı olmasından değil, onlara tövbe için belli bir süre tanınmasından dolayıdır. Ayrıca ayet zalimlerin ahiretteki görüntüsüne de dikkat çekmektedir.

Dünyada iken Allah’ı inkâr eden zalimlerin, ahirette azapla karşılaşınca Allah’ın davetine icabet etmek ve peygambere uymak için Allah’tan ek bir süre isteyecekleri belirtilmektedir. Buna karşılık Allah tarafından kendilerine geçmişte işledikleri zulüm hatırlatılarak, zalimlerin bu taleplerinin yerine getirilmeyeceği ifade edilmektedir.

Zalimlere hitaben, kendilerinden önce gelen ve Allah’ı inkâr ederek kendi felaketlerini hazırlayan eski kavimlerin yurtlarına yerleştikleri, dolayısıyla onların başına gelen felaketlerden haberdar oldukları ve peygamber aracılığı ile de kendilerine hakikatlerin anlatıldığı vurgulanmaktadır.

Zalimlerin, Allah’ın dinini ortadan kaldırmak amacıyla inanan insanları ve peygamberleri etkisiz halde getirmek için tuzak kurdukları haber verilmektedir. Buna karşılık Allah’ın her türlü tuzağı bildiği, dininin devam etmesi için peygamberlerine yardım edeceği müjdelenmektedir. Allah’ın vaadinden dönmeyeceği, zalimlere dünyada mühlet verse bile ahirette mutlaka hesap soracağı vurgulanmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Tefsir için bk. Taberî, *Câmi ’u’l-Beyân*, XIII, 701-728; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 562-566; Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XIX, 143-148; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 3028-3030.

2.11.Onbirinci Grup Ayetler (48-52)

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (٤٨) وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (٤٩)
سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطْرِانٍ وَتَغْشَى وُجُوهُهُمُ النَّارُ (٥٠) لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (٥١) هَذَا بَلَاغٌ
لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ (٥٢)

2.11.1.Kelime İzahı

مُقَرَّنِينَ (Mukarranîn)

Mukarranîn (مُقَرَّنِينَ) kelimesi, “k-r-n (ق-ر-ن)” sülasi fiilden türemiş; “iki ya da daha fazla şeyi bitişirmek, bir araya getirmek, birleştirmek, birbirine bağlamak” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁸ Ayette tef’il babından isim-i mef’ul ve hal formatında olup, “bağlı (zincirlere vurulmuş) halde” manasında zikredilmiştir.

أَصْفَادٌ (Esfâd)

“S-f-d (ص-ف-د)” sülasi fiilden isim olarak türemiş olan bu kelimenin kök manası,“bağlamak, zincire vurmak” demektir.¹⁰⁹ Ayette ise, “demirden yapılmış halka, kelepçe, pranga” anlamında “safed” kelimesinin çoğulu halinde “esfâd” şeklinde yer almıştır.

¹⁰⁸ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “قن”; İsfahânî, *Müfredât*, “قن”; Karslı, *Yeni Sözlük*, “قن”.

¹⁰⁹ A.g.e., “صفد”; A.g.e., “صفد”; A.g.e., “صفد”.

سَرَابِيلُ (Serâbîlu)

Serâbîlu (سَرَابِيلُ) sözcüğü, “s-r-b-l (س - ر - ب - ل)” rubai kökten türemiş bir kelime olup, kök anlamı, “elbise giydirmek” demektir.¹¹⁰ Kelime, “giysi, gömlek” anlamında “سِرَابَال” kelimesinin çoğuludur. Ayette سَرَابِيلُ şeklinde çoğul halde “gömlekler” anlamında yer almıştır.

كَطِرَانٌ (Katirân)

Katirân (كَطِرَانٌ) kelimesi, “k-t-r (ك - ط - ر)” sülasi fiilden türemiştir; kök anlamı, “damlamak, akmak, katranla boyamak, akıtmak” demektir.¹¹¹ Ayet-i kerimede isim olarak, “katran” anlamında zikredilmiştir.

تَغْشَى (Teğşâ)

Teğşâ (تَغْشَى) sözcüğü, “ğ-ş-y (غ - ش - ي)” sülasi kökten türemiş olup manası, “kararmak, kaplamak, bürümek, sarmak” demektir.¹¹² Ayette ise “örter, bürür” anlamında yer almıştır.

¹¹⁰ Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “سربل”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “سربل”; A.g.e., “سربل”.

¹¹¹ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “قطر”; İsfahânî, *Müfredât*, “قطر”; A.g.e., “قطر”.

¹¹² İsfahânî, *Müfredât*, “غشي”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “غشي”; A.g.e., “غشي”.

لِيَجْزِيَ (Liyecziye)

Yecziye (يَجْزِيَ) sözcüğü, “c-z-a (ج - ز - ا)” sülasi fiilden türemiş bir kelimedir; anlamı, “yerine getirmek, ceza vermek, ödemek, ifa etmek, ödüllendirmek, karşılığını vermek” demektir.¹¹³ İlgili ayette lam harfi cerri ile “mükâfatlandırısın, karşılığını versin diye” manasında zikredilmiştir.

2.11.2.Meal

“O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar (her şeyin üzerinde yegâne hâkim) olan Allah’ın huzuruna çıkarlar.”(48)

“O gün, suçluları zincirlere vurulmuş olarak görürsün.”(49)

“Gömlekleri katrandandır. Yüzlerini de ateş bürüyecektir.”(50)

“Allah, herkese kazandığının karşılığını vermek için böyle yapar. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.”(51)

“Bu Kur’ân; kendisiyle uyarılınsınlar, Allah’ın ancak tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir.”(52)

2.11.3.Açıklama

Yer ve göklerin değiştirilip çevrilecek olması hatırlatılarak ahirete atıfta bulunmaktadır. İnkârları ve bozgunculukları yüzünden suçlu olanların katrandan giysiler içerisinde, zümre halinde zincirlere vurulmuş, yüzlerini ateş kaplamış bir şekilde Allah’ın huzuruna çıkarılacağı tasvir edilmektedir.

¹¹³ Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, “جزي”; İsfahânî, *Müfredât*, “جزي”; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*,

“جزي”.

Kıyamet günü Allah'ın huzurunda toplanılacağı, mücrimlerin dünyada işlemiş oldukları günahlar için cezalandırılacağı, iyi işler yapanların ise mükâfatlandırılacağı belirtilmektedir. Ayrıca Kur'an'ın, sakındırılınsınlar, Allah'ın ancak bir ilah olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye, insanlara bir tebliğ olduğuna dikkat çekilmektedir.¹¹⁴

¹¹⁴ Tefsir için bk. Taberî *Câmi'u'l-Beyân*, XIII, 728-748; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 566-568; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 149-154; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI,3029-3035.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA İBRAHİM SURESİ

Kur'ân-ı Kerim, yüce Allah'ın insanlara indirdiği ezeli bir kelimedir. Bu ilahî kelam, sonsuza kadar bütün insanlık için rahmet ve hidayet rehberi olmaya devam edecektir. Bu bağlamda vahyin Hz. Muhammed'e (sav) gelişinin son bulmasıyla birlikte insanlar ilahî mesajı doğru bir şekilde anlama çabası içine girmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in içerdiği mesajlar bazen açık ve anlaşılır olsa da bir kısmını anlamak kolay olmamaktadır. Kur'ân-ı Kerim ayetlerinden bir kısmının ne demek istediğini anlamadaki güçlüğün nedenleri arasında, ilahî kelâmda yer alan sanatsal ve engin üsluptur. Bu durumda Kur'ân ilimleri devreye girerek, ayetlerin anlaşılması ve doğru yorumlanması için belli yöntemleri öngörmektedir. Bu başlık altında Kur'ân ilimleri hakkında kısaca bilgi verilecek ve bu kapsam doğrultusunda İbrahim suresi ele alınarak gerekli izahlar ve yorumlar yapılacaktır.

3.1.ANA HATLARIYLA KUR'ÂN İLİMLERİ

Kur'ân ilimleri (Ulûmü'l-Kur'ân) ifadesinin çok farklı tanımı, diğer ilimlerle olan ilişkisi ve tarihsel gelişimi ile ilgili yeterince kaynak (literatür) bulunduğundan, bu konu hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi tercih edilmemiştir. Zira Kur'ân ilimleri başlı başına bir alan olduğundan bu alana dair geniş bir açıklama yapılması, tezin maksadını ve sınırlarını aşacağı için, yalnızca bu ilmin ne anlam ifade ettiği hakkında kısaca bilgi verilmekle yetinilecektir.

Kur'ân ilimleri kavramı; “bilmek, anlamak, kesin görüş sahibi olmak” anlamına gelen “ilm” (علم) kelimesinin çoğulu olan ulûm (علوم) ile “okumak” ya da “toplamak” anlamlarına gelen kara'e (قرأ) kelimesinin mastarı olan Kur'ân (قرآن) kelimelerinden

oluşmaktadır.¹¹⁵ Terim anlamı olarak ulûm (علوم), meseleleri delilleriyle anlamak demektir.¹¹⁶ Çeşitli şekillerde tanımı yapılan Kur’ân-ı Kerim’in, son dönem âlimlerinden Muhammed Ali es-Sâbûnî’nin *et-Tıbyân fî ulûmi’l-Kur’ân* adlı eserinde; “Kur’ân, O, Allah’u Teâlâ’nın Cebrâîl (as) vasıtasıyla peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed’e indirilen, mushaflarda yazılı olan ve bizlere kadar tevatürle nakledilen, tilâveti ile ibadet olunan, Fâtiha suresi ile başlayıp Nâs suresi ile son bulan yüce Allah’ın kelâmıdır.” diye tanımlanmaktadır.¹¹⁷ Dolayısıyla Ulûmü’l-Kur’ân, Kur’ân’ın anlamının dellilleriyle kavramaya yarayan ilim olarak tanımlanabilir.

Ulûmü’l-Kur’ân ifadesinin terim anlamının ne olduğu, tanımının ilk olarak kim tarafından yapıldığı ve içeriğinin ne olduğu konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bir tanıma göre Ulûmü’l-Kur’ân; Kur’ân-ı Kerim’e hizmet eden ya da Kur’ân’ı Kerim’e dayanan ilimlere denir.¹¹⁸ Başka bir tanıma göre ise -ki, tanımların içinde diğerlerine göre daha kapsayıcı olduğuna kanaat getirdiğim ilahiyatçı Ömer Çelik’in tanımıdır -izafet terkibi olarak Ulûmü’l-Kur’ân, “Kur’ân-ı Kerim’le alakası olan bütün ilimler demektir.”¹¹⁹ Sâbûnî’ye göre Ulûmü’l-Kur’ân’dan maksat nüzûl, cem, tertip, tedvin, esbâb-ı nüzûl, mekkî-medenî, nâsih-mensûh, muhkem-müteşâbih vb. pek çok konuları kapsayan ilahî kelâmıla ilgili bir daldır.¹²⁰

Ulûmü’l-Kur’ân ifadesi ilk dönemlerde Tefsir usûlü ile aynı anlamda kullanılmış olup, daha sonraki dönemlerde içerikleri nedeni ile birbirlerine denk olmadıkları düşünülmüştür. Tefsir usûlünün daha ziyade tefsir yöntemini ifade ettiği, Kur’ân

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “قرأ”.

¹¹⁶ A.g.e., “علم”.

¹¹⁷ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tıbyân fî ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: el-MektEbû’l-Asriyye, 2006), 8.

¹¹⁸ Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları* (İstanbul, İFAV. Yay.1991), 2.

¹¹⁹ Ömer Çelik, ”Hicri V-XI. Asırlarda Kur’ân İlimleri”, *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi - 36*, (İstanbul: S., 14-15 Ekim 2009): 48.

¹²⁰ Sâbûnî, *et-Tıbyân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 8.

ilimlerinin ise daha kapsayıcı bir anlam taşıdığı öne sürülmektedir.¹²¹ Bahsi geçen alanda yapılan çalışmalarda, konuların sınıflandırılması ve kapsamı pek çok farklı şekilde yer almıştır. Bu farklılığı sınırlandırmak suretiyle Kur'ân ilimleri konularının DİA'da yer aldığı şekilde tadat edilmesi tercih edilmiştir.

Buna göre Kur'ân ilimleri konularını şu şekilde sıralamak mümkündür: Mekkî-Medenî sureler, esbâb-ı nüzûl, nâsîh-mensûh, Kur'ân-ı Kerim'in isimleri, toplanması, istinsahı ve tertibi, sure ve ayet bilgileri, münâsebet ilmi, kıraat, fezâilü'l-Kur'ân, havâssü'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân, garîbu'l-Kur'ân, müşkilü'l-Kur'ân, mecâzü'l-Kur'ân, vücûh-nezâir, emsâlü'l-Kur'ân, aksâmu'l-Kur'ân, üslûbu'l-Kur'ân, muhkem-müteşâbih, mutlak- makayyed, mücmel-mübeyyen, îcâz, itnâb, hasr, kinaye, teşbih, istiare vb.¹²² Bu sıralamada yer almasa da sure adları, vakf ve ibtidâ, fâsılası harfleri, ayet, kelime ve harf sayılarını da söz konusu ilim halkasına ilâve etmekte yarar vardır.

3.2. KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA İBRAHİM SURESİ

Bu bölümde, tezin asıl konusu olan Kur'ân ilimleri çerçevesinde İbrahim suresi ele alınarak, gerekli izahlar ve değerlendirmeler yapılacaktır. Söz konusu açıklamalar ve değerlendirmelerde konu başlıklarının tercihinde herhangi bir usûl tercih edilmemiştir.

¹²¹ Bk. Ali Bulut, "Türkiye'de Tefsir Usulü/Ülümü'l-Kur'ân Tartışmaları," Editör Bilal Gökçır vd., *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü* (18-23 Ağustos 2008) (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yay. 2009), 381- 400; Abdulhamit Birışık, "Kur'ân İlimleri", *DİB* (2002), XXVI, 401.

¹²² Birışık, "Kur'ân İlimleri", 402.

3.2.1. Sure Başı

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan 114 surenin başlangıç cümlelerinin irdelendiği ve sureye nasıl başlandığı konusunda bilgi veren pek çok eser vardır. Müstakil bazı kitaplar ile Kur'ân ilimlerine dair bazı eserlere, tefsirlere ve tefsir usulü kitaplarına bakıldığında bu mevzunun “Fevâtihu’s-süver (Sure başları)” konusu içerisinde işlendiği görülür.¹²³

İnsanların ilgisini çekmek için sanatlı bir dil kullanmak, konuşmayı etkili kılmakta büyük bir rol oynamaktadır. Kur'ân-ı Kerim bu açıdan incelenmiş, her surenin hem lafız hem de mana açısından muhatabın ilgisini çeken bir ifade ve sözle başladığı görülmektedir. Sure başlarının bu özelliği şu şekilde özetlenebilir: Sureler, övgü ile başlayan,¹²⁴ mukattaa harfleriyle başlayan,¹²⁵ nidâ ile başlayan,¹²⁶ haber cümlesiyle başlayan,¹²⁷ yemin ile başlayan,¹²⁸ emirle başlayan,¹²⁹ soru ile başlayan,¹³⁰ şart edatı ile başlayan,¹³¹ sebep bildirme ile başlayan sureler¹³² şeklinde tasnif edilmektedir.¹³³

¹²³ Bk. Abdurrahman Çetin, “Fevâtihu’s-süver”, *DİA* (1995), XII, 503-504.

¹²⁴ el-Fatiha 1; el-En’âm 6; el-Kehf 18.

¹²⁵ el-Bakara 2; Âl-i İmrân 3; Sâd 28.

¹²⁶ en-Nisâ 4; el-Hac 22.

¹²⁷ el-Enfâl 8; el-Enbiyâ 21; et-Tevbe 9.

¹²⁸ es-Sâffât 37; ez-Zâriyât 51; et-Tûr 52; el- Kıyâme 75.

¹²⁹ el-Cin 72; el-Alak 96; el-Kâfirûn 109; el-İhlâs 112.

¹³⁰ el-İnşirâh 99; el-Mâ’ûn 107; el-İnsân 7.

¹³¹ el-Vâkıa 56; el-Münâfikun 63; et-Tekvir 81.

¹³² Kureyş 106.

¹³³ Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrahim (Lübnan: Dâru’t-Turas, 1376/1957), I, 164-181; Celâlüddîn Abdurrahmân Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, thk.

Bu başlık altında sureler incelendiğinde, Kur’ân-ı Kerim’de geçen 114 sureden 29’u hurûf-ı mukattaa ile başlar. İbrahim suresi de hurûf-ı mukattaa ile başlayan surelerden biridir ve üç harfli olanların sınıfında yer almaktadır.

الر كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

“Elif Lâm Râ. Bu Kur’ân, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”¹³⁴

Bazı âlimler surelerin başında bulunan hurûf-ı mukattaaları müteşâbih¹³⁵ konusu içinde ele alarak, “Hurûf-ı mukattaa¹³⁶ müteşâbih ayetlerdendir. Bunların anlamlarını yalnızca Allah Teâlâ’nın bildiği sırlardır.”¹³⁷ demişlerdir. Bazı âlimler ise hurûf-ı mukattaaları müteşâbih ayetlerden kabul etmekle birlikte bu harflere mana vermeye çalışmışlardır.¹³⁸ Konu ile ilgili görüşleri kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür:

- a. Allah’ın isim ve sıfatlarından bir kısmına işaret ederler.
- b. Başında buldukları surelerin isimleridir.
- c. Yemin harfleridir.
- d. İki süreyi birbirinden ayırma işlevi görürler.

Muhammed Ebû’l Fazl İbrahim (Mısır: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1394/1974), III, 361-362; Birışık, “Sûre”, *DİA* (2009), XXXVII, 538.

¹³⁴ İbrahim 14/1.

¹³⁵ Müteşâbih; manasında kapalılık olan, anlaşılması için harici bir delile veya yoruma ihtiyacı olan ayettir. Zerkeşî, *Burhân*, I, 112.

¹³⁶ Bu Harfler kelimeyi oluştururken okudukları gibi değil, kendi isimleriyle telaffuz edildiklerinden “bağımsız ve ayrı harfler” anlamında “hurûf-ı mukattaa” denmektedir. (Bk. M. Zeki Duman ve Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *DİA* (1998), XVIII, 401).

¹³⁷ Süyûtî, *İtkân*, III, 24.

¹³⁸ A.g.e., III, 5.

- e. Sure isimleridir.
- f. Kur'ân'ın isimleridir.
- g. Dikkat çekici harflerdir.
- h. İ'câzu'l- Kur'ân'dır.¹³⁹

İbrahim suresine gelince, İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, الر mukattaa harfleri أَنَا اللَّهُ أَرَى (Ben Allah'ım, görürüm)¹⁴⁰ anlamında olduğunu belirtir. Yine İbn Abbas'tan nakledilen başka bir görüşe göre ise الر , حم ve ن ayrı ayrı yazılmış harfler olup, الرَّحْمَن (Rahmân) manasında olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹ Diğer bir görüşe göre, الر gibi mukatta harflerinden her biri tenbih edatı olup, uyarı içindir. Yine bu konuda Hz. Peygamber'in bazı zamanlarda insanî meşguliyetleri sırasında dalgın olduğunun bilinmesinde dolayı, Allah Teâlâ O'nu uyarmak ve haber vermek için Cebrail'e (a.s), الر , حم , الم gibi harflerle hitapta bulunmasını emrettiği şeklinde de bir yorum getirilmiştir.¹⁴²

Bizce bu konuda söylenenler, birer yorumdan ve düşünceden ibarettir. Doğrusunu bu ilâhî mesajları indiren Yüce Allah bilir ki, bu düşünce huruf-i mukattaa ilişkin genel bir kanaat olarak paylaşılmaktadır.

¹³⁹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, (İstanbul: İFAV, 2014, 34. Baskı), 172-176; Duman vd., *Hurûf-ı Mukattaa*, DİA (1995), XVIII, 402-404.

¹⁴⁰ Süyûtî, *İtkân*, III, 24.

¹⁴¹ A.g.e.

¹⁴² Zerkeşî, *Burhân*, III, 31.

3.2.2. Ayet, Kelime ve Harf Sayısı

Ayet (آية) kelimesinin kavramsal anlamı, “açık alamet, delil, işaret, ibret” demektir; çoğulu ây ve âyât (آي و آيات) tır.¹⁴³ Terim anlamı ise, Kur’ân-ı Kerim’de bir fâsılasıdan diğer bir fâsılasıya kadar olan bölümdür.¹⁴⁴

Kur’ân-ı Kerim’de yer alan ayet sayısı hakkında, bismelenin ve mukattaa harflerinin farklı değerlendirilmeleri nedeniyle, çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Sahabeden İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre Kur’ân-ı Kerim’deki ayet sayısı 6600, başka tespitlere göre ise 6204, 6214, 6219, 6225 ve 6236’dır.¹⁴⁵ Eldeki Kur’ân-ı Kerim’lerde ayet sayısı 6236’dır. Kûfe ehline ve mevcut Kur’ân-ı Kerim’e göre

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, ”أيا”.

¹⁴⁴ Ahmet Bostancı, “Kur’ân-ı Kerim’de Fâsıla Uyumu: Arap Dili Kaideleri Açısından Bir İnceleme”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 2, S. 1, (Bahar 2007): 89-90.

¹⁴⁵ Zerkeşî, *Burhân*, I, 249, 266-269; Yavuz ve Çetin, “Ayet”, *DİA* (2000), IV, 243.

İbrahim suresi 52 ayet,¹⁴⁶ Medine ve Mekke kıraat otoritelerine göre 54, Basralılara göre 51,¹⁴⁷ Basra ehlinin başka bir görüşüne göre 50,¹⁴⁸ Şamlılara göre ise 55 ayettir.¹⁴⁹

Suredeki yedi ayet hakkında ihtilaf edilmiştir; şöyle ki:

الر كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

Surenin birinci ayetinden ibaret bu ayetin tamamını Kûfe ve Basra ehli bir ayet kabul ederken; Mekke, Medine ve Şam ehli bu ayetin başından إِلَى النُّورِ lafzına kadar olan bölümü bir ayet, geri kalan kısmını başka bir ayet kabul etmektedir.

¹⁴⁶ Mukâtil, *Tefsiru Mukâtil*, II, 182; Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), III, 22; Ebû Hafs Ömer b. Ali İbn Âdil ed-Dimaşkî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), XI, 328.

¹⁴⁷ Ebûssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyê'l-Kitâbi'l-Kerîm*, thk. Abdülkadir Ahmet Atâ (Beyrut: Mektebetü'r-Riyadi'l-Hadis, ts.), III, 236.

¹⁴⁸ İbn Abbas, *Tenviri'l-Mikbas* Derleyen, Firûzâbâdi (Beyrut: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1412/1992), 268. (Not: Kitabı derleyen Firûzâbâdi dense de bu bilgi doğru değildir. Zira Muhammed b. Ya'kub el-F'irûzâbâdî'nin vefatı hicri 817/1415, oysa Süleymaniye Kütüphanesi'nin Ayasofya bölümünde iki cilt halinde bu tefsire ait iki nüsha bulunmaktadır. Bunlardan Ayasofya nr. 221'de kayıtlı birinci cildin nüshasının istinsah tarihi hicri 585, Ayasofya nr. 222'de kayıtlı ikinci cildin nüshasının istinsah tarihi ise hicri 578'dir.) Ayrıntılı bilgi için (bk. Süleyman Mollaibrahimoğlu *Yazma Tefsir Literatürü* (İstanbul: Damla Yay, 2007), 635, 637-639).

¹⁴⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Mahmûd el-Alûsî, *Rûhu'me'ânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1408/1987), XIII, 179; Muhammed b. Tahir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Lübnan: Dâru't-Tunusi, 1984). XIII, 177.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

Surenin zikredilen 5. ayetinin tamamını Kûfe ve Basra ehli bir ayet sayarken; Mekke, Medine ve Şam ehli, ayetin başından إِلَى النُّورِ kısmına kadar bir ayet, sonraki bölümünü de ikinci bir ayet olarak görmektedir.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ

Mekke, Medine ve Şam uleması 9. ayetin وَمَثُودَ kelimesine kadar olan kısmını bir ayet, geri kalan kısmını ise ikinci bir ayet saymakta, diğer kıraat uleması ise bu ayetin tamamını bir ayet saymaktadır.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنِّي شَأْ يُذْهِبُكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ

Yine son dönem Medine, Mekke ve Basra uleması 19. ayetini bir ayet kabul ederken, ilk dönem Medine Kûfe ve Şam uleması 19 ve 20 ayeti (وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ) tek bir ayet kabul etmektedir.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

Medine, Mekke, Basra ve Şam uleması 24. ayeti bir ayet sayarken, ilk dönem Medine uleması bu ayete 25. ayetinin (تُؤْتِي أَكْثَهَا كُلًّا حِينَ يَأْذِنُ رَبُّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ) destekleyerek tek bir ayet saymışlardır.

وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

Medine, Mekke ve Şam tefsir ve kıraat âlimleri 33. ayeti bir ayet kabul ederken, Basra ehli ise 34. ayeti (وَسَحَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَحَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ) de buna ekleyerek tek bir ayet kabul etmişlerdir.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ

Şam kıraat âlimleri 42. ayeti bir ayet kabul ederken, Medine, Mekke ve Basra ehli 43. ayetini (مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤْسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْتِدْتُهُمْ هَوَاءً) ilave ederek bir ayet kabul etmişlerdir ki, bu şekilde surenin ayet sayısı 55'e tamamlanmaktadır.¹⁵⁰

Surenin kelime sayısına gelince, *Lübâbu't-te'vil fi me'âni't-tenzil* adlı eserin müellifi Alâuddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Hâzin el-Bağdâdî'ye (ö. 741/1341) göre surenin kelime sayısı 861, harf sayısı 3434;¹⁵¹ Nişâbur tefsir ekolünün önemli temsilcilerinden olan müfessir ve dil bilimcisi Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî'ye (ö. 427/1035) göre kelime sayısı 831, harf sayısı 3434 iken,¹⁵² merhum Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a (ö. 1942) göre, Sa'lebî'de olduğu gibi 3434 harf, kelime sayısı 855'tir.¹⁵³

¹⁵⁰ Ebû Amr Osman b. Said el-Emevi ed-Dânî, *el-Beyan fi addi âyi'l-Kur'ân*. thk. Ganim Kuduri el-Hamid (Kuveyt: Merkezü'l-Mahtutât ve't-Turas, 1414/1994). 171.

¹⁵¹ Alâuddin Ali b. Muhammed el-Bağdâdî el-Hâzin, *Lübâübu't-te'vil fi me'âni't- Tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 2004/1425), III, 27.

¹⁵² Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsîri'l Kur'ân* (Beyrut: Dâru't-Turasi'l-Arabiyye, 1422/2002), V, 304.

¹⁵³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 3008.

3.2.3. Fâsılası

Çoğulu fevâsıl olan fâsıla (فاصلة) kavramı, “kesmek, ayırmak, yarmak, engel olmak, çocuğu süttten kesmek” demektir.¹⁵⁴ Terim anlamı, “iki ayeti birbirinden ayıran nokta” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵⁵ Müfessir Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) tanımına göre ise fâsıla, ayet sonu olabileceği gibi ayet içerisindeki bir cümlenin sonu da olabilir. Söz konusu kelimenin son harfine de fâsıla harfi denmektedir.¹⁵⁶

Musannif lakabıyla da bilinen Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî (ö. 772/1370) *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde fâsıla için; “Ayetin sonudur, şiirde kafiye ve seci gibidir” demektir.¹⁵⁷ Fâsıla, Kur'ân-ı Kerim'de bulunan ayetlere farklı bir anlam ve güzellik verir. Bu ritmik yapı, dinleyenlerin kulağına ve gönlüne büyük etkiler yapar.¹⁵⁸ Bunun için ayetlerin sonuna gelen kelimeler tıpkı bir şiirde olduğu gibi insicamlı harflerle bitirilmiş, böylece kıraate mükemmel bir ahenk kazandırılmıştır.¹⁵⁹ Suyûtî, fâsılanın şiir ve kafiye benzetilmesini reddederek, Allah'ın fâsılasıyı ıstılahta özel olarak كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ (Kur'ân, ayetleri tek tek açıklanmış bir kitaptır.)¹⁶⁰ ayetiyle isimlendirdiğini, bu nedenle söz konusu benzetmenin caiz olmadığını ileri sürmüştür.¹⁶¹

¹⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “فصل”; Karslı, *Yeni Sözlük*, “فصل”.

¹⁵⁵ Zerkeşî, *Burhân*, I, 53.

¹⁵⁶ A.g.e., 53-54; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 334.

¹⁵⁷ A.g.e., 53.

¹⁵⁸ Fâsıla ile ilgili geniş bilgi için bk. Abdullah Emin Çimen, “Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Üslup Açısından Bir Deneme”, *Dini Araştırmalar*, C. IX, S. 27 (Ocak-Nisan 2007): 189-236.

¹⁵⁹ Çetin ve Tefîk Rüştü Topuzoğlu, “fâsıla”, *DİA* (1995), XII, 209.

¹⁶⁰ Hûd, 11/1.

¹⁶¹ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 334.

Her surenin kendine özgü bir fâsıla şekli ve keyfiyeti vardır. Bir surede fâsıla harfi bir veya birden çok olabilir. Bu açıdan bakıldığında İbrahim suresinin 52 ayetinin fâsıla harfleri şu şekildedir:

إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ (۱) مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ (۲) فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ (۳) ayetlerinde olduğu gibi on ikisi “dâl” harfi;¹⁶² وَأَحْلُوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ (۲۸) وَفِي ذَلِكَ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ (۵) مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ (۲۶) وَأَحْلُوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ (۲۸) görüleceği şekilde on biri “râ” harfi;¹⁶³ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۶) وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ (۲۷) السَّمَاءِ (۲۲) ayetlerinde yer aldığı şekilde yedisi “mim” harfi;¹⁶⁴ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤَنَا (۲۴) وَمَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤَنَا (۲۴) örneğinde olduğu gibi altısı “hemze” ifadelerindeki gibi;¹⁶⁵ وَأَعْلَى اللَّهُ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (۱۱) فَاتُّونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (۱۰) وَعَلَى اللَّهُ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (۱۱) ayetlerinde olduğu gibi altısı “nûn” harfi;¹⁶⁶ وَأَوْمٌ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ (۴۴) وَرَأَيْهِ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرَعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ حَيِّصٍ (۲۱) örneğinde olduğu gibi sadece biri “sâd” harfi; وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ (۲۰) وَرَأَيْهِ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرَعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ حَيِّصٍ (۲۱) örneğinde de biri “zâ” harfi olmak üzere toplam on harften oluşmaktadır.

Ayetlerin sonlarındaki bu fâsılasılar kafiye ve secideki zorlamalar olmadan yumuşaklıkla ve kendi tabî güzelliğiyle sıralanmış, herhangi bir anlam kaymasına da yol açılmamıştır.

¹⁶² Fâsıla harfi dâl olan diğer ayetler şunlardır: İbrahim, 14/7, 8, 14, 15, 16, 18, 19, 49.

¹⁶³ Fâsıla harfi râ olan diğer ayetler şunlardır: İbrahim, 14/29, 30, 32, 33, 34, 42, 48.

¹⁶⁴ Fâsıla harfi mim olan diğer ayetler şunlardır: İbrahim, 14/6, 22, 23, 35, 36, 47.

¹⁶⁵ Fâsıla harfi hemze olan diğer ayetler şunlardır: İbrahim, 14/38, 39, 40, 43.

¹⁶⁶ Fâsıla harfi nûn olan diğer ayetler şunlardır: İbrahim, 14/10, 11, 12, 13, 25, 37.

¹⁶⁷ Fâsıla harfi lâm olan diğer ayetler şunlardır: İbrahim, 14/45, 46.

3.2.4. Sure Adı

Kavramsal olarak sure (سورة), “yüksek mertebe, şan ve şeref, alamet ve nişan vb.” anlamlara gelmektedir; çoğulu sûver (سُوْرٌ) şeklindedir.¹⁶⁸ Terim anlamı ise, “Kur’ân-ı Kerim ayetlerinin bir araya getirilmesi sonucunda oluşan bölüm” demektir.¹⁶⁹ Ayrıca “Kur’ân-ı Kerim’de bir besmeleden diğer bir besmeleye kadar olan bölüm” diye de tanımlanabilir. Genel kabule göre Kur’ân-ı Kerim’de 114 sure bulunmaktadır. Surelerin tertibinin tevkifi mi, yani vahiy kaynaklı mı, yoksa içtihadî mi olduğu konusu tartışmalıdır. Her surenin bir adı mevcuttur. Bazı surelerin birden fazla adı olduğu gibi,¹⁷⁰ iki surenin bir adla anıldığı da görülür. Nitekim Felak ve Nâs surelerine “muavvizeteyn” denmektedir.¹⁷¹

Bedruddin ez-Zerkeşî *el-Burhan fî ulûmi ’l-Kur’ân* adlı eserinde sure isimlerinin tevkifi olduğunu belirtir.¹⁷² Ancak konunun geçtiği rivayetlere bakılırsa birçok surenin sahabe tarafından isimlendirildiği bilinmektedir.¹⁷³

Buna göre bahse konu olan surenin bilinen adı İbrahim suresidir. Müfessir Muhammed İbn Âşûr (ö. 1879/1973) surenin adı ile ilgili ne hadislerde ne de sahabeden aktarılan herhangi bir bilgiye ulaşamadığını, surenin isminin “Elif Lâm Râ” diye de anıldığını, fakat bu şekilde başlayan başka surelerin bulunmasından dolayı diğer surelerden ayrılması için İbrahim suresi adıyla isimlendirildiğini belirtmektedir.¹⁷⁴ Sure, adını otuz beş ve kırk birinci ayetlerde geçen “İbrahim”

¹⁶⁸ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, “سورة”.

¹⁶⁹ Birışık, “Sûre”, 538.

¹⁷⁰ Örnek olarak Fatıha suresi gösterilebilir. Nitekim bu surenin Fatıha’nın dışında Ümm’ül-Kitap, Ümm’ül-Kur’ân, es-Seb’ü’l- Mesânî gibi adları vardır.

¹⁷¹ Zerkeşî, *Burhân*, I, 269, 272; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 178-181.

¹⁷² A.g.e., I, 269, 272.

¹⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, XIII, 177.

¹⁷⁴ A.g.e.

kelimesinden almıştır. Aynı zamanda bu sure, ana konularından birinin dua olması, otuz beş ve kırk birinci ayetlerde Hz. İbrahim'e (a.s) ait duaların yer alması sebebiyle duâ olarak da anılmıştır.¹⁷⁵

3.2.5. Mekkî-Medenî Oluşu

Mekkî-Medenî olması açısından sureler ikiye ayrılmaktadır. Mevcut Kur'an-ı Kerim'lerde yer aldığına göre surelerin 86'sı Mekkî, 28'i ise Medenîdir. Mekkî-Medenî tanımı muhataplar, mekân veya zaman dikkate alınarak üç farklı tanım yapılsa da bunlar arasında tercih edilen ve her sureyi içine alan tanım, zaman odaklı yapılan tanımdır. Buna göre hicret öncesi nâzil olan surelere Mekkî sureler, hicretten sonra nâzil olan surelere de Medenî sureler denmektedir.¹⁷⁶

Yukarıdaki tanıma göre İbrahim suresinin Mekke'de indiği, ancak müfessir Mukâtil b. Süleymân'a (ö. 150/767) göre 28. ayet (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا) (جَهَنَّمَ يَصَلُّونَهَا وَبَسَسَ الْفَرَارِ) ayetin Medine'de indiğini dile getirmiştir.¹⁷⁷ İbn Âşûr yukarıdaki ayetlerle birlikte 30. ayetin (وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ) (سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ) Medine döneminde nâzil olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁸ Ayetlerin Mekkî olduğunu söyleyenler görüşlerini Hasan-ı Basrî, tabiîn

¹⁷⁵ A.g.e. ; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, ys. (Yeni Ufuk Neşriyat, ts.) VIII, 410; Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB yay., 2007), III, 300.

¹⁷⁶ Süyûtî *el-İtkân*, I, 36-37/225; Subhi's-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 10. Baskı, 1977), 176-177; Birişik, "sûre", XXXVII, 538.

¹⁷⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, II, 182.

¹⁷⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, XIII, 177.

müfessirlerinden İkrime'den gelen rivayetlere dayandırmışlardır. Medenî diyenler de İbn Abbas ve tabiîn müfessirlerinden Katâde'den gelen rivayetleri delil göstermişlerdir.¹⁷⁹ Cumhurun görüşüne göre ise bütün ayetleri Mekke'de indirilmiştir. Müfessir er-Râzî, bu surenin Mekkî veya Medenî oluşuna ait iddiaların ahad hadislere dayandığını, surede şer'i hükümlerle ilgili bir şey bulunmadığı sürece onun Mekke'de veya Medine'de inmesinin bir fark taşımayacağını, sadece surede bir nâsîh veya mensûh bulunduğu surenin Mekkî veya Medenî oluşunu bilmenin faydalı olacağını belirtmiştir.¹⁸⁰ Surenin Enbiya suresinden önce ve Nuh suresinden sonra nâzil olduğu ifade edilmiş,¹⁸¹ İbn Âşûr ise bu surenin Şûra suresinden önce ve Enbiya suresinden sonra indiğini belirtmiştir.¹⁸²

3.2.6. Sure Sırası (Nüzûl ve Mushaftaki sırası)

Surelerin biri Kur'ân-ı Kerim'deki tertibe, ikincisi nüzûl sırasına göre olmak üzere iki türlü sıralanması söz konusudur. Kur'ân tertip sırasına göre İbrahim suresi Kur'ân-ı Kerim'de 14. suredir. Nüzûl sırası ise bazı kaynaklarda 70,¹⁸³ bazılarında ise 72 olarak gösterilmiştir.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Ebû Abdürrahman Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah Abdul Muhsin et-Türki, (Lübnan: er-Risale, 1468/2006), XII, 102; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ty.), III, 120.

¹⁸⁰ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVI, 73.

¹⁸¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, III, 300.

¹⁸² İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, XVI, 71.

¹⁸³ A.g.e.

¹⁸⁴ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1964). I, 16, V, 213; Ali Küçük, *Besâiru'l Kur'ân* (Konya: 2003), IX,75.

3.2.7. Nüzûl Sebebi

Kur'ân ilimlerinin temel konularından biri de Nüzûl Sebebi (Esbâbu'n-nüzûl)'dir. Bu ilim, bazı ayet ve surelerin hangi nedenlerden dolayı indirildiğini bildiren bir ilimdir.

Arapça bir tamlama olan Esbâbu'n-Nüzûl, esbâb ve nüzûl kelimelerinden oluşmaktadır. Esbâb (أسباب); “metod, yol, işaret, vesile, vasıta” anlamlarına gelen sebep (سبب) kelimesinden çoğuludur.¹⁸⁵ Nüzûl (نزول) ise, “bir yere inmek, yukarıdan aşağı inmek, konaklamak” anlamlarına gelen nezele (نزل) fiilinden türemiştir.¹⁸⁶ Bu kelimelerden oluşan “Esbâbu'n-nüzûl,” iniş sebebi anlamına gelmektedir ve Kur'ân-ı Kerim'deki ayet veya surelerin iniş nedenlerini irdeleyen bir ilimdir. Esbâbu'n-nüzûlün terim anlamını, tefsir alanında adından söz edilen İsmail Cerrahoğlu şöyle tanımlar: “Hz. Peygamber 'e (sav), bir soru veya bir hadise dolayısıyla birkaç ayetin veyahut bir surenin tamamının nâzil olmasına amil olan şeye sebep-i nüzûl demekteyiz.”¹⁸⁷ Sebeb-i nüzûl alanında çalışmaları olan Ahmet Nedim Serinsu'nun tanımı ise şöyledir: “Nüzûl ortamında meydana gelen bir hâdis veya Hz. Peygamber'e yöneltilmiş bir soruya, vukû bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin, hâdiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek, cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nâzil olduğu ortamı resmeden hadiseye sebebi-nüzûl denir.”¹⁸⁸

Nüzûl sebebini bilmek, ayetlerin tefsirinde büyük önem arz etmektedir. Neticede Hz. Muhammed (sav), sahabeden gelen soruların bir kısmına sessiz kalmış ve Allah'tan vahyin gelmesini beklemiştir. Vahyin gelmesiyle, hüküm verilemeyen

¹⁸⁵ İsfahânî, İsfahânî, *Müfredât*, “سبب”.

¹⁸⁶ A.g.e., “نزل”.

¹⁸⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: AÜİF, Yay. 1971), 111.

¹⁸⁸ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân ve Bağlam*, (İstanbul: Şule, Yay, 2008), 56.

birçok mesele açığa kavuşmuş olduğu gibi, bu durum ayetlerin de doğru anlaşılmasına sebep olmuştur. Böylece Kur’ân-ı Kerim’in Allah’tan indirilmiş olduğu açıklanmış olup Hz. Muhammed ’in (sav) de nübüvveti tasdik edilmiştir. Dolayısıyla ayetlerle ilgili sebep-i nüzûle dair bilgi ve haberlerin nakledilmesi, ayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasını daha kolay hale getirmektedir.

Bir ayetin ne zaman, nerede, hangi bağlamlar içinde ve hangi olayla alakalı olarak indirildiği hakkında bilgi sahibi olmak, ayetin ilahî maksada uygun şekilde yorumlanması, teşrî hikmetinin anlaşılması, mübhematın, ayet ve sureler arasındaki tenasübün bilinmesi, ayette hasr veya tahsis bulunup bulunmadığının anlaşılması bakımından önem arz eder.¹⁸⁹

Bu açıdan ele alındığında İbrahim suresi ile ilgili rivâyetleri şu şekilde ifade etmek mümkündür: Sahabeden İbn Abbas’tan (r.a) nakledildiğine göre, surenin ilk ayeti olan *“Elif* الر كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ *”* *Lâm Râ. Bu Kur’ân, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık, Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”*¹⁹⁰ mesajında sözü edilen kişilerden bir kısmı Hz. Muhammed’in (sav) nübüvvetinden önce Hz. İsa ’ya (a.s) iman etmişken diğer bir kısmı onu inkâr etmişti. Ne zaman ki Hz. Muhammed (sav) peygamber olarak gönderildi; İsa’yı inkâr edenler Hz. Muhammed’e (sav) iman etti, Hz İsa’ya inananlar ise Hz. Muhammed’i (sav) inkâr etti; işte bunun üzerine bu ayet nâzil oldu.¹⁹¹

¹⁸⁹ Demirci “*Esbâb-ı Nüzûl*”, *DİA* (1995), XI, 360.

¹⁹⁰ İbrahim 14/1.

¹⁹¹ Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, III, 120-121; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur’ân*, IX, 103.

Veraka b. Nevfel'in naklettiğine göre, Hristiyan ve Yahudiler şöyle demişlerdi: “Eğer Kur’ân Allah tarafından inmiş olsaydı İbranice ve Süryanice inerdi”. Bu söz üzerine aşağıdaki ayet-i kerime nâzil olmuştur.¹⁹²

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁹³

Buhari’de geçen hadiste Hz. Muhammed’den (sav) naklettiğine göre Hz. Peygamber, bir gün ashabına kabirdeki Münker ve Nekir’in ölüyü sorguya çekmesinden bahsedince Hz. Ömer, “Ey Allah’ın elçisi, o sorgulama esnasında aklım olacak mı?” diye sorar. Efendimiz’in (sav), “Evet” cevabı üzerine “O halde bir beis yok. Bu bana yeter” sözü üzerine, şu ayet nâzil olmuştur:¹⁹⁴

يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ

“Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar.”¹⁹⁵

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبُورِ

"Allah'ın nimetini küfre değişenleri ve kavimlerini helâk yurduna, yaslanacakları cehenneme sürükleyenleri görmedin mi?"¹⁹⁶ ayeti, tabîinden Atâ b. Yesâr'ın (ö. 103/721) rivayetine göre Bedir günü öldürülen Mekke müşrikleri

¹⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, XIII, 186.

¹⁹³ İbrahim 14/4.

¹⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 139.

¹⁹⁵ İbrahim 14/27.

¹⁹⁶ İbrahim 14/28.

hakkında indiği belirtilmiştir.¹⁹⁷ Yine aynı ayete ilişkin başka bir rivayette İbn Abbas (r.a) ve Hz. Ali' den gelen rivayete göre ayetin Kureyş müşrikleri hakkında indiği belirtilirken, diğer bir rivayette ise, Ebû't-Tufeyl (r.a), "Ben Hz. Ali'nin, 'Bu ayette sözü edilenler, Bedir günü öldürülen Kureyş mnafıklarıdır' dediğini duydum."¹⁹⁸

Zikri geçen ayete ilişkin başka bir rivayette ise, Hz. Ömer b. Hattab ve Ali b. Zeyd'den ulaşan rivayete göre, Umeyyeoğulları'nın belli bir süreye kadar faydalandırıldıkları, yani hayatta kalmaya devam ettikleri, lakin Mahzumoğullarının Bedir günü helak edildikleri, yani soylarının kuruduğu şeklindedir. Başka bir görüşe göre ise bu ayet, Kureyşliler arasından en çok günahkâr olan Mahzumoğulları ile Umeyyeoğulları hakkında inmiştir.¹⁹⁹

Müfessir İbn Aşr yukarıda geçen ayetin Mahzumoğulları ile Umeyyeoğulları hakkında indiğini söylemenin doğru olmadığını, bunun Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin hilafetini istemedikleri ve onlara düşmanlık besledikleri için söylenmiş olduğunu belirtmektedir.²⁰⁰

Yine aynı ayetle ilgili İbn Abbas (r.a) ve Katâde'den (r.a) nakledilen bir başka rivayette ayette sözü edilenler, Araplar arasından Hristiyanlığa giren Cebele b. el-Eyhem ile arkadaşlarıdır. Rivayete göre Cebele, hacda elbisesine basan birisine tokat attığı, bunun zerine Hz. Ömer ona misliyle kisas uygulanmasını emrettiği, Cebele'nin ise bunu kabul etmeyerek, büyüklük tasladığı ve Hristiyanlığa girerek irtidat ettiği zikredilmiştir. Daha sonra Cebele'in, kavminden bir grup ile birlikte Bizanslılara katıldığı, ancak Bizans topraklarına vardığında pişmanlık duyduduğu ifade

¹⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIII, 674; Celâlüddîn Abdurrahman b. Eb Bekr es-Süyûtî, *Lübâbü'n-nkl fi esbâbi'n-nüzûl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l Arabî, 1426/2006), 140; İbn Aşr, *et-Tahrîr*, XIII, 227-228.

¹⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIII, 673; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'n*, XII, 141; Esruddn Eb Abdillah Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endls, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Muhammed Sdki Cemil (Beyrut: Dâru'l-fikr,1420/1999), VI, 436.

¹⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIII, 669; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'n*, XII, 141.

²⁰⁰ İbn Aşr, *et-Tahrîr*, XIII, 229.

edilmiştir.²⁰¹ Fakat İbn Âşûr, yukarıda geçen Cebele olayının Hz Ömer'in hilafeti zamanında vuku bulduğunu, ayetin ise daha önceden nâzil olduğunu belirtmiştir.²⁰² Başka bir rivayete göre ise bu ayetin, bütün müşrikler hakkında indiği söylenmiştir.²⁰³

Yine aynı ayetin nüzulü konusunda İbn Abbas'tan şu rivayet nakledilmiştir: “İbn Abbas, Hz. Ömer'e bu ayeti sorduğunda; Ömer (r.a); ‘Onlar, Kureyş'ten iki günahkâr gruptur ki birisi benim dayılarım, diğeri de senin amcalarındır. Allah onlardan benim dayılarım olanlarının kökünü Bedir'de kazıdı ve hepsini helak etti. Senin amcaların olan gruba gelince; Allah onlara da bir süreye kadar mühlet (hayatta kalma süresi) vermiştir.’ diye cevap vermiştir.”²⁰⁴

هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرُوا آلِ الْآبَاءِ

“Bu Kur’ân; kendisiyle uyarılınsınlar, Allah’ın ancak tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir.”²⁰⁵ ayet-i kerimesi hakkında Yemân b. Riâb, bu ayetin Hz. Ebû Bekir Sıddık hakkında nâzil olduğunu rivayet etmiştir. Fakat olayın mahiyeti ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.²⁰⁶

Bahse konu olan İbrahim suresi ile ilgili nüzul sebebi olarak rivayet edilen hadislerin -müfessir Râzî'nin de belirttiği gibi-âhad haber olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde İbn Âşûr, ilgili rivayetlerin doğru olmadığını ve bu söylemlerin siyaset ve tarafgirlikten kaynaklandığını ifade etmektedir.

²⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIII,677; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 141.

²⁰² İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, XIII, 229-230.

²⁰³ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 141.

²⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIII, 670.

²⁰⁵ İbrahim 14/52.

²⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 173.

3.2.8. Nesh

Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamak ve ondan ameli hükümler çıkarabilmek için bilinmesi gereken konulardan biri de nesh konusudur. Tefsir ilmiyle yakından ilişkili bir disiplin olarak kabul edilen nesh konusu, geçmişten günümüze çok tartışılan bir konudur.²⁰⁷ Konumuz, ayrıntılı bir şekilde neshe ilişkin olmadığından söz konusu tartışmaya girilmeden konuyla ilgili kısa bilgi verildikten sonra asıl konuya geçilmesi öngörülmektedir.

Nesh (نسخ) sözlükte, “ortadan kaldırmak (izâle), iptal (ilga) etmek, nakletmek, beyan etmek” manalarına gelmektedir.²⁰⁸ Nesh kelimesinin terim anlamı ise; şer’i bir hükmün daha sonra gelen şer’î bir delille kaldırılmasını ifade eder.²⁰⁹ Kaldırılan önceki hükme mensûh, onu kaldıran sonraki hükme de nâsîh denir.²¹⁰

Nesh meselesi sadece İslam dininde değil, önceki semavî dinlerde de var olan bir meseledir.²¹¹ Neshin bu anlamı sonraki dönemlere ait olup, sahabe ve tabînin ise neshi terim anlamıyla değil, daha çok sözlük anlamıyla kullandıkları anlaşılmaktadır. Onlara göre nesh, bir ayetin başka bir ayetteki bazı özellikleri izale etmesidir. Mesela, bir ayete göre amel etme süresinin bitmesi, umûmiliğin tahsisi, istisna, cahiliye adetlerinin kaldırılması veya ehl-i kitaba ait hükümlerin kaldırılmasıdır.²¹²

Kur'ân-ı Kerim’de şu ayetler nesh söz konusudur veya şu ayet şu ayetin hükmünü ortadan kaldırmıştır gibi ifadeler yer almamış olup, yalnızca neshin var olduğunu bildiren, neshe işaret eden veya nesh ifadesinin geçtiği bazı ayetlerin

²⁰⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 118.

²⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “نسخ”.

²⁰⁹ Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, 261; Çetin, “Nesih”, *DİA* (2006), XXXII, 579.

²¹⁰ Veysel Güllüce, “Kur'ân'da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *EKEV, Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*, Yıl, X, S. 26 (2006): 52.

²¹¹ Çetin, “Nesih”, 579.

²¹² Güllüce, “Kur'ân'da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, X, 52.

olduğunu görmekteyiz. Kur’ân-ı Kerim’de nesh edilmiş ayetler bulunduğu görüşünü savunanların en önemli dayanakları şu ayetlerdir: el-Bakara 2/106; en-Nahl 16/101; er-Ra'd 13/39 ve Al-i İmran 3/7 ayetleridir.²¹³

Kur’ân-ı Kerim’de kaç ayette nesh olduğu konusu âlimler arasında tartışma konusudur. Celaleddin es-Suyûtî neshedilen ayetlerin 19 olduğunu belirtirken,²¹⁴ Ebû Cafer en-Nehhas (ö. 338/950) ve Hibetullah b. Selame (ö. 410/1019) bu sayıyı 500’e kadar çıkarmaktadır.²¹⁵

Nesh konusu incelenirken Kur’ân-ı Kerim’de yer alan ayetler nâsîh ve mensûh şeklinde sınıflandırılmıştır. Buna göre nâsîh ayetler arasında İbrahim suresi yer almamış, fakat genel bir görüş olmasa da Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem bahse konu olan surede bulunan كَفَّارٌ وَأَنَا كُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَآ تُحْصَوْنَ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ “O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah’ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.”²¹⁶ ayetinin mensûh olduğu, nesh eden ise Nahl suresinde yer alan şu ayetin olduğunu söylemiştir.²¹⁷

الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ فَأَلْقَوْا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“O kâfirler nefislerine zulmederlerken melekler onların canlarını alır da onlar teslim olup: ‘Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk’ derler. Doğrusu Allah yaptıklarınızı çok

²¹³ A.g.e., 53.

²¹⁴ Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi’l-Kur’ân*, 274.

²¹⁵ Remzi Kaya, “Kur’ân-ı Kerim’de Neshi İddia Edilen Ayetler”, (*Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*), C. 7, S. 7 (1998): 355.

²¹⁶ İbrahim 14/34.

²¹⁷ Alûsî, *Rûhu’me’ânî*, XIII, 176.

iyi bilir.”²¹⁸ Bu görüşü benimseyenler bulunsa da müfessir Alûsî, ayette neshi gerektirecek bir karine bulunmadığını belirtmektedir.²¹⁹

Bir hükmün kaldırılması için şer’i bir delil gerekmektedir. Fakat mensûh kabul edilen ayette bir karinenin söz konusu olmadığı görülüyor. Çünkü mensûh kabul edilen ayette Allah’ın, kullarına verdiği nimetleri ile zalim ve nankörlerden bahsedilirken, söz konusu nâsîh kabul edilen ayette de kâfir ve inkârcılar konu edilmektedir. Dolayısıyla neshi gerektirecek bir zıtlık bulunmamaktadır. Bu durumda ancak ayetler arasında bir münasebet söz konusu olabilir.

3.2.9. Hazif

Hazif (حذف) kelimesinin sözlük anlamı, “atmak, düşürmek, çıkarmak” anlamlarına gelmektedir.²²⁰ Zerkeşî, hazif kavramını şöyle tanımlamaktadır: “Kelâmdan bir cüzün veya cümlelerin tamamının bir delile dayanarak düşürülmesidir.”²²¹ Başka bir tanıma göre ise, “Karineye dayalı olarak ibareden bir veya daha fazla unsuru düşürmektir.”²²²

İbarede hazif yapıldığında hazfe işaret eden bazı karine ve deliller bulunması gerekir. Bu karineler; hazf’in bulunduğu aklen anlaşılması, kelâmın neyin hazf edildiğine delalet etmesi, hazfe fiilin işaret etmesi ve neyin hazfedildiğini toplumun örf ve âdetinin belirlemesidir.²²³ Cümlede yerine göre farklı hazifler bulunabilir. Bunlar: isimlerin hazfi, mübtedânın hazfi, haberin hazfi, mef’ûlün hazfi, muza’afın

²¹⁸ en-Nahl 16/28.

²¹⁹ Alûsî, *Rûhu’me’ânî*, XIII, 176.

²²⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “حذف”.

²²¹ Zerkeşî, *Burhân*, I, 105.

²²² Bostancı, “Kur’ân-ı Kerim’de Fâsıla Uyumu”, 92.

²²³ M. A. Yekta Saraç, “Îcâz”, *DİA* (2000), XXI, 392-393.

hazfi, muza'afun ileyhın hazfi, mevsûfun hazfi, sıfatın hazfi, fâilin hazfi, fiillerin hazfi, sılanın hazfi, şart cümlesinin hazfi, cevap cümlesinin hazfi, kaseın cevabının hazfi, matûf cümleinin hazfi, ma'tûfun aleyh cümleinin hazfi. Ayrıca bir veya birkaç cümleinin hazfedildiğine de rastlamak mümkün olabilmektedir.²²⁴

Hazif, edebî yazılarda, belîğ ifadeler ve söylemlerde başvuruilan bir yöntemdir. İbareyi uzatmadan dikkatleri asıl önemli hususlara yönlendirmek, karineye dayanarak terkedilen yönleri muhatabın dimağına ve hayal gücüne bırakarak anlam zenginliğı oluşturmak gibi nedenlerle hazfe başvurulur.²²⁵

Anlam bütünlüğünü bozmayan bu üslup ve yöntem Kur'ân-ı Kerim'de sıkça rastlamak mümkündür. Konu ile ilgili bu kısa bilgiden sonra İbrahim suresinde varsayılan haziflerin neler olduğuna bakılabilir.

3.2.9.1. Mübtedanın Hazfi

الر كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ (Elif Lâın Râ, Bu, sana indirdiğimiz bir kitaptır)²²⁶ ayet-i kerimede كِتَابٌ (kitap) ifadesinde gizli bir mübteda olan هذا (bu) işaret ismi hazfedildiğı farz edilerek هذا كِتَابٌ (Bu bir kitaptır.) ifadesi takdir edilmiştir.²²⁷

²²⁴ Örnekler için bk. Saraç, “İcâz”; Kutbettin Ekinci, “Kur'ân'da hazf”, (Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı 2013).

²²⁵ Saraç, “İcâz”, 392.

²²⁶ İbrahim 14/1.

²²⁷ Hüseyin b. Ebi'l-İzz el-Hemedânî, *el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, ys, ts, s. 145; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 405; Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakaikü't-Te'vil*, (Beyrut: Dâru'l- Kelimeti't-Tayyibe, 1419/19989), II, 161.

Yine birinci ayette yer alan diğerk bir görüŖe göre ise, haber olan الر نn mübtedası olan هذه işaret ismi hazfedilmiştir. Buna göre ifade, هذه الر (*Bu elif lam râdır.*) şeklinde takdir edilmiştir.²²⁸

اللّٰه الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ (*Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'a aittir.*)²²⁹

Ayette bulunan الله lafzında kıraat âlimlerinden Nâfi ve İbn Amr ه (ha) harfinin damme ile okunması gerektiğini, İbn Kesir, Ebû Âmr, Âsım, Hamza ve Kisâi ise kesra ile okunması gerektiğini söylemişlerdir.²³⁰ Dil âlimi ve müfessir olan Ebû Hayyân (ö. 754/1354), الله lafzındaki ه harfinin damme ile okunması kabul edildiğinde, هو mahzûf mübteda, bu zamirin hazfinin kabul edilmesi ile cümle, هو الله (*O, Allah'tır.*) şeklinde takdir edilmesi gerektiğini belirtir.²³¹

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ (*Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi?')*²³² Ayette yer alan كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ (*güzel bir ağaç gibi*) cümlesinin mübtedası هي (o) zamiri hazfedilmiş; ifadenin aslı, هي كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ (*o, güzel bir ağaç gibidir.*) şeklinde olmaktadır.²³³

²²⁸ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 405.

²²⁹ İbrahim 14/2.

²³⁰ Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, III, 1146; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 405.

²³¹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 405; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, XIII, 181-182.

²³² İbrahim 14/24.

²³³ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVI, 122; Nesefî, *Medârikü't-Tenzil*, II, 171.

3.2.9.2. Haberin Hazfi

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَاهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ (Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer.)²³⁴ ayetinde geçen مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ cümlesi, dilci Sibeveyh'in (ö. 180/796) görüşüne göre bu cümle mübteda, hazfedilmiş haberi ise فِيمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ (size okunan hususlarda) ifadesidir.²³⁵

3.2.9.3. Fiilin Hazfi

مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ (Ardından da cehennem vardır. Orada kendisine irinli su içirilir.)²³⁶ ayetinde geçen وَيُسْقَى (ve içirilir) kelimesinden önce takdir edilen يُلْقَى فِيهَا (içine bırakılacak) fiili hazfedilmiş ve مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ (içine atılacak ve ona irinli sudan içirilecektir.) şeklinde takdir edilmiştir.²³⁷

²³⁴ İbrahim 14/18.

²³⁵ Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, III, 155; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 422; Neseî, *Medârikü't-Tenzîl*, II, 167.

²³⁶ İbrahim 14/16.

²³⁷ Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, III, 154; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 419; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVI, 104.

فُلْ لِعِبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا

(*İnanan kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılınsınlar.*)²³⁸ ayetinde yer alan فُلْ (de), mekûl'u (söylenen söz) ise اَقِيمُوا (*kılın*) ve اُنْفِقُوا (ve *infak edin*) kelimeleridir. Cümlenin aslı, فُلْ لِعِبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا اَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَانْفِقُوا (*iman eden kullarıma, namazı dosdoğru kılın ve infak edin de.*) şeklindedir.²³⁹

رَبِّ اجْعَلْ لِي مَقِيماً لِلصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ

(*Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle*)²⁴⁰ ayetinde yer alan وَمِنْ ذُرِّيَّتِي (*soyumdan da*) ifadesinde اجْعَلْ fiili hafz edilmiştir. Buna göre cümle, وَاجْعَلْ بَعْضاً مِنْ ذُرِّيَّتِي (*soyumdan da bir kısmını kıl.*) şeklinde takdir edilmesi mümkündür.²⁴¹

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ

(O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar olan Allah'ın huzuruna çıkarlar.)²⁴² ayetinde اذْكُرْ (zikret) fiili hafzedilmiş, اذْكُرْ ذَلِكَ الْيَوْمَ فِي الدُّنْيَا (dünyadaki o günü hatırla!) şeklinde takdir edilmesi mümkündür.²⁴³

²³⁸ İbrahim 14/31.

²³⁹ Hemedânî, *el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, III, 165-166; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 556; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 438; Vâhidî, *el-Vasît*, III, 32; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, XIII, 32; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, II, 173.

²⁴⁰ İbrahim 14/40.

²⁴¹ Hemedânî, *el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, III, 171.

²⁴² İbrahim 14/48.

²⁴³ Hemedânî, *el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, III, 178; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, II, 180.

Yine aynı ayette geçen وَالسَّمَاوَاتُ (gökler) ifadesinde وَتُبَدَّلُ (dönüştürülür) fiili hazfedilmiş olup وَتُبَدَّلُ السَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar olan Allah'ın huzuruna çıkarlar.)²⁴⁴ ifadesi takdir edilmiştir.²⁴⁵

هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ (Bu Kur'ân; kendisiyle uyarılınsınlar diye insanlara bir bildiridir.)²⁴⁶ Ayette yer alan لِيُنذَرُوا (uyarılmaları için) fiilinden sonra hazf edilen وَلِيُنصَحُوا (öğüt almaları için) fiili takdir edilmiştir.²⁴⁷

3.2.9.4. Failin Hazfi

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَاهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ (Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer.)²⁴⁸ ayet-i kerimesinde geçen فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ (fırtınalı bir günde) ifadesinde عَاصِفٍ (fırtınalı) kelimesinin faili olan رِيحُهُ (rüzgârı) ifadesi hazf edilmiş olup، فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ (rüzgârı fırtınalı olan bir günde) şeklinde takdir edilmiştir.²⁴⁹

²⁴⁴ İbrahim 14/48.

²⁴⁵ Hemedânî, el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd, III, 178; Nesefî, Medârikü't-Tenzîl, II, 180.

²⁴⁶ İbrahim 14/52.

²⁴⁷ Nesefî, Medârikü't-Tenzîl, II, 181.

²⁴⁸ İbrahim 4/18.

²⁴⁹ Hemedânî, el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd, III, 155; Vâhidî, el-Vasît, III, 27.

3.2.9.5. Mef'ul'un Hazfi

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا (Allah 'in nimetini küfre değişenleri görmedin mi)²⁵⁰

ayet-i kerimesinde mef'ul durumda olan شُكْرٌ (şükür) kelimesi hazfedilmiş olup, cümlenin takdiri şöyle olmaktadır: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا شُكْرَ نِعْمَتِ اللَّهِ كُفْرًا (Allah 'in nimetinin şükrünü küfre değişenleri görmedin mi?)²⁵¹

وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ (O, istediğiniz (şeylerin) hepsinden size verdi.)²⁵² ayetinde

ikinci mef'ul olan وَمَا لَمْ تَسْأَلُوهُ (Ve O'ndan, istemediğiniz) kelimesi hazfe dilip وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَمَا لَمْ تَسْأَلُوهُ (O, size O'ndan istediğiniz ve istemediğiniz her şeyden size verdi.) ifadesi takdir edilmiştir.²⁵³

أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي (Ben çocuklarımdan yerleştirdim.)²⁵⁴ ayet-i kerimesinde mef'ul

olan بَعْضًا (bazı) kelimesi hazf edilmiştir. Ayet, أَسْكَنْتُ بَعْضًا مِنْ ذُرِّيَّتِي (Ben çocuklarımdan bazısını yerleştirdim) şeklinde takdir edilmiştir.²⁵⁵

²⁵⁰ İbrahim 14/28.

²⁵¹ Ebû Hayyân, *el-Bahru 'l-muhît*, VI, 436.

²⁵² İbrahim 14/34.

²⁵³ Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, III, 168; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVI, 131; Vâhidî, *el-Vasît*, III, 32; Neseî, *Medârikü't-Tenzîl*, II, 174.

²⁵⁴ İbrahim 14/37.

²⁵⁵ Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, III, 169.

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle.)²⁵⁶ ayet-i kerimesinde, وَمِنْ ذُرِّيَّتِي (ve soyumdan da) ifadesinde mef'ul olan بَعْضًا (bir kısmı) kelimesi ve واجْعَلْ بَعْضًا مِنْ ذُرِّيَّتِي مُقِيمَ (ikame eden/kılan) kelimesi hazf dilmiştir. Cümle, واجْعَلْ بَعْضًا مِنْ ذُرِّيَّتِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ (Soyumdan da bir kısmını namaz kılanıyla) şeklinde takdir edilmiştir.²⁵⁷

3.2.9.6. Muzafın Hazfî

مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمَ وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ (Hüsranın ardından da cehennem vardır. Orada kendisine irinli su içirilecektir.)²⁵⁸ ayet-i kerimede صَدِيدٍ (irin) kelimesi مَاءٍ (su) kelimesinin sıfatı olan مِثْلٍ (benzeri) kelimesi hazfedilmiş, muzâfun ileyh olan صَدِيدٍ (irin) kelimesi muzâfın yerine getirilmiştir. Cümle مِنْ مَاءٍ مِثْلٍ صَدِيدٍ şeklinde takdir edilmiştir.²⁵⁹

²⁵⁶ İbrahim 14/40.

²⁵⁷ Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, III, 171.

²⁵⁸ İbrahim 14/16.

²⁵⁹ Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, III, 169; Zemaşerî, *Keşşâf*, III, 529;

Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 419.

جَهَنَّمَ يَصَلُّوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ (Onlar cehenneme yaslanacaklardır. O ne kötü duraktır!)²⁶⁰

بِئْسَ مَوْضِعُ الْقَرَارِ. مَوْضِعُ (yer) muzâf olan kelime hazf edilmiştir. جَهَنَّمَ (Cehennemne ne kötü bir duraktır!) şeklinde takdir edilmiştir.²⁶¹

وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً (ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan harcasınlar.)²⁶² سِرًّا وَعَلَانِيَةً ifadesi hâl konumunda iki mastardır. Burada muzaf olan وَيُنْفِقُوا کَيْفِيَّ kilemesi hazfedilmiş olup cümle, سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيُنْفِقُوا (Gizli ve aleni vakitlerde infak ederler.) şeklinde takdir edilmiştir.²⁶³

3.2.9.7. Muzafun İleyhin Hazfı

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ (Rablerini inkâr edenlerindurumu şudur.)²⁶⁴ cümlesinde muzâfun ileyh olan أَعْمَالُ (amelleri) kelimesi hazf edilmiş olup cümle, مَثَلُ أَعْمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ (Rablerini inkâr edenlerin amellerinin durumu şudur.) şeklinde takdir edilmiştir.²⁶⁵

²⁶⁰ İbrahim 14/29.

²⁶¹ Hemedânî, el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd, III, 165.

²⁶² İbrahim 14/30.

²⁶³ Hemedânî, el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd, III, 166.

²⁶⁴ İbrahim 14/18.

²⁶⁵ Vâhidî, el-Vasît, III, 28.

3.2.9.8. Müteallakın Hazfi

(Zayıflar o فَقَالَ الضُّعْفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُعْتُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ) *büyüklik taslayanlara diyecek ki: Şüphesiz bizler size uymuştuk; şimdi siz az bir şeyolsun, Allah'ın azabından bizi koruyabilecek misiniz?*)²⁶⁶ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ (Allah'ın azabından) ifadesindeki harfi cerin müteallakı, mahzûf olan كَانِنَاً (kim, ne olursa olsun) kelimesidir.²⁶⁷

3.2.9.9. Yeminin Hazfi

(Bize yaptığınız eziyete elbette katlanacağız.)²⁶⁸ مَا آذَيْتُمُونَا وَلَنْصَبِرَنَّ عَلَى مَا آذَيْتُمُونَا (Elbette sabredeceğiz.) ifadesi, hazfedilmiş olan, أَقْسِمُ (Yemin ederim.) fiilinin cevabıdır.²⁶⁹

3.2.9.10. Müteallakın Hazfi

(Zayıflar o فَقَالَ الضُّعْفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُعْتُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ) *büyüklik taslayanlara diyecek ki: Şüphesiz bizler size uymuştuk; şimdi siz az bir şeyolsun, Allah'ın azabından bizi koruyabilecek misiniz?*)²⁷⁰ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ (Allah'ın

²⁶⁶ İbrahim 14/21.

²⁶⁷ Hemedânî, el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd, III, 157.

²⁶⁸ İbrahim 14/12.

²⁶⁹ Hemedânî, el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd, III, 152.

²⁷⁰ İbrahim 14/21.

azabından) ifadesindeki harfi cerin müteallakı, mahzûf olan كَانِنَا (kim, ne olursa olsun) kelimesidir.²⁷¹

3.2.9.11. Cümlelerin Hazfı

وَمَا لَمْ تَسْأَلُوهُ (O, istediğiniz hepsinden size verdi.)²⁷² ayetinde, وَمَا لَمْ تَسْأَلُوهُ

ifadesi hazf edilmiş olup, وَمَا لَمْ تَسْأَلُوهُ وَمَا لَمْ تَسْأَلُوهُ (O, size O'ndan istediğiniz ve istemediğiniz her şeyden size verdi.) şeklinde takdir edilmiştir.²⁷³

هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا (Bu Kur'an; insanların uyarılmaları için bir bildiridir.)²⁷⁴

ayetinin aslı, لِيَسْتَيْقِظُوا مِنْ غَفْلَتِهِمْ وَلِيُنذَرُوا بِهِ (Gafletlerinden uyanmaları ve o Kur'an ile uyarılmaları için) şeklindedir.²⁷⁵

3.2.10. Münasebet İlmi

Yüce Allah, insanlığa fesahati ve belagati zirveye ulaşmış mucize bir kitap olan Kur'an-ı Kerim'i göndermiştir. Bu ilahî mesajın doğru anlaşılması ve yorumlanmasında kullanılan yöntemlerden biri de Tefsir usûlünün alt başlığı altında yer alan münasebet ilmidir.

²⁷¹ Hemedânî, el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd, III, 157.

²⁷² İbrahim 14/34.

²⁷³ Nesefî, Medârikü't-Tenzîl, II, 174.

²⁷⁴ İbrahim 14/52.

²⁷⁵ İbn Âşûr, et-Tahrîr, XIII, 254.

Münâsebet kelimesi sözlük anlamı itibariyle; “soy, yakınlık, benzerlik, bağ, ilişki” anlamlarına gelen neseb (نسب) veya nisbe (نسبة) köklerinden türemiş olup, “birbirine yaklaşmak, birbirine benzemek” anlamlarına gelir.²⁷⁶ Terim anlamı ise; “Birbirini takip eden kelime, cümle veya arka arkaya anlatılan hâdiseler arasındaki irtibat ve ilişki” demektir.²⁷⁷ Bu bağlamda Münâsebet ilmi, kelime veya cümleler arasındaki mana benzerliğini, bağlantı ve insicamı; bir usûl terimi olarak Münâsebâtü'l-Kur'ân ise, ayet ve sureler arasındaki anlam ilişkisini ortaya koymaktadır.²⁷⁸

Müfessir Burhânuddin İbrâhim b. Ömer el-Bikâî (ö. 885/1480), *Nazmü'd-Dürrer fî Tenâsûbi'l Âyati ve's Süver* adlı tefsirinde münâsebet ilmini şöyle tanımlar: “Kur'ân'ın cüzlerinin (ayet ve surelerinin) kendi aralarındaki tertibinin illetini ve hikmetini bildiren bir ilimdir.”²⁷⁹ Münâsebet ifadesi yerine aynı anlamlara gelen tenâsûb ifadesi kullanıldığı gibi, “el-münâsebe beyne'l-âyât, et-tenâsûb beyne'l-âyât ve's-süver, tenâsûbü'l-ây ve's-süver, münâsebâtü'l-Kur'ân” gibi farklı isimler de kullanılmıştır.²⁸⁰

Zerkeşî, münâsebet ilminin önemli ve saygın bir ilim olduğunu söylemektedir. Yine Zerkeşî, “Ayat ve sureler arasındaki münasebeti bulabilmek ve ayetlerin birbiriyle olan anlam bağına ortaya koyabilmek için; Arap dili ve edebiyatının inceliklerine vakıf olmak, Kur'ân-ı Kerim'deki edebî sanatları, belâğatın detaylarını ve hitap çeşitleri ile nüzul sebeplerini iyi bilmek gerekir” demektedir.²⁸¹

Kur'ân-ı Kerim'in ayetleri, farklı zaman aralıklarıyla muhtelif sebepler üzerine indirilmiş, ancak onların farklı zamanlarda indirilmiş olması, aralarındaki insicam ve

²⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, ”نسب“.

²⁷⁷ Mehmet Faik Yılmaz, “Münâsebeü'l-Âyât ve's-Süver”, *DİA* (2006), XXXI. 569.

²⁷⁸ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 201.

²⁷⁹ Burhâneddin İbrâhim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-dürrer fî tenasübi'l âyati ve's-suver* (Kahire: Dar'ül Kitâbi'l Arabî, 1992), I, 56.

²⁸⁰ Yılmaz, “Münâsebeü'l-Âyât ve's-Süver”, 569.

²⁸¹ Zerkeşî, *Burhân*, I, 35.

irtibata engel teşkil etmemektir. Kur’ân-ı Kerim’in içerdiği naslar arasında mantıksal bir anlam ilişkisinin bulunması zorunludur. Bu ilişki hem ayetler hem de sureler arasında söz konusudur. Ayrıca bazı âlimlere göre surelerin başlarıyla sonları, bir surenin sonuyla diğer surenin başı arasında da anlam bakımından irtibat ve insicam bulunmaktadır.²⁸²

Araştırmaya konu olan İbrahim suresinin başı ile bir önceki Ra’d suresinin sonu arasında, uygunluk ve önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bu surenin adeta Ra’d suresiyle konu bütünlüğü içinde devam etmiştir. Önceki surede konular mücmel bir şekilde değinilirken, İbrahim suresinde konular mufassal olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda İbrahim suresinin kendinden önce ve kendinden sonra olan surelerle aralarındaki bağlamlara ve sure içi ayetlerin münasebetine değinilecektir.

3.2.10.1. Ra’d Suresi ile İbrahim Suresi Arasındaki Münasebet

Müfessir Şehâbuddin Mahmûd el-Alûsî (ö. 1270/1854) ve muasırı Muhammed el-Merağî (ö. 1952/1883) şöyle söylemişlerdir: “Bir önceki sure, kitap ifadesiyle biterken sonra gelen sure yine kitap ifadesiyle başlamaktadır. Aynı şekilde iki surede de tevhid ve yüce Allah’ın meşieti (dilemesi) zikredilmektedir. Bir önceki surenin birinci ve sonraki surenin otuz ikinci ayetleri, hak ile batıl temsil yoluyla anlatılmıştır.”²⁸³ Bu iki müellife göre her iki surede semanın direksiz olarak yükseltilmesi, yeryüzünün yaşanabilecek bir şekilde yayılıp döşenmesi, Güneş ve Ay’ın insanlar için emre amade kılınması gibi konular işlenmiştir.²⁸⁴ Aynı sureler, elif

²⁸² Demirci, *Tefsir Usûlü*, 202.

²⁸³ Alûsî, *Rûhu’me’ânî*, XIII, 176; Ahmet Mustafa el-Merâğî, *Tefsirü’l Merâğî* (Mısır: Şerike ve Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladühü, 1365/1946), XIII, 122; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru’l-münîr fi’l-akîde ve’ş-şerîa ve’l-menhec* (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1430/2009), VII, 213.

²⁸⁴ er-Ra’d 13/4; İbrahim 14/33.

ile başlayıp ba harfiyle sona ermiştir. Sureler birbirine mutabık ve uyum içinde devam etmektedir.²⁸⁵

المَر تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ

“Elif Lâm Mîm Râ. İşte bunlar Kitab’ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen gerçektir, fakat insanların çoğu inanmazlar.”²⁸⁶

R’ad suresinin başında geçen Kitap kelimesinin gayet kapsamlı ve yüce olduğu öz bir anlatımla ifade edilmiştir.

الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ²⁸⁷

İbrahim suresinin ilk ayetinde ise; söz konusu Kitab’ın niteliği açıklanır ve onun, insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak için gönderildiğine dair detaylı bilgi verilir.²⁸⁸

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا وَعَرَبِيًّا وَلَعِنَ أَتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ

“Böylece biz onu (Kur’ân-ı Kerim’i) Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bu ilimden sonra eğer sen onların heva ve heveslerine uyarsan, Allah tarafından senin için ne bir dost vardır, ne de bir koruyucu.”²⁸⁹

Son dönem müfessirlerinden Vehbe ez-Zühaylî (ö.1472/1975), bir önceki surenin ayetinde geçen “hüküm” konusunu zikrettiğini, sonra gelen İbrahim suresinin birinci ayetinde ise “hüküm”ün ne olduğuna dair açıklık getirildiğini belirtmektedir.

²⁸⁵ Merâğî, *Tefsirü'l Merâğî*, XIII, 122; Alûsî, *Rûhu'me'ânî*, XIII, 176, 180.

²⁸⁶ er-Ra'd 13/1.

²⁸⁷ İbrahim 14/1.

²⁸⁸ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 405; Alûsî, *Rûhu'me'ânî*, XIII, 176; Merâğî, *Tefsirü'l Merâğî*, XIII, 122; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, VII, 213.

²⁸⁹ er-Ra'd 13/37.

İnsanları karanlıktan, inkâr ve sapıklıktan aydınlığa, yani hidayet ve imana çıkarmak gayesiyle Kur’ân-ı Kerim’in gönderildiğini açıklamaktadır.²⁹⁰

3.2.10.2. Ra’d Suresi 38. Ayetle İbrahim Suresi 11. Ayet arasındaki Münasebet

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ

كِتَابٍ

“And olsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah’ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez. Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır.”²⁹¹

Ayet-i kerimede kâfirlerin peygamberden mucize istedikleri, mucizenin vakti ve zamanının yüce Allah’ın meşiet-i dairesinde olduğu belirtilmiştir.²⁹² Bir başka ifadeyle peygamberlere verilecek yetkinin yalnızca Cenab-ı Allah’ın belirlediği bir zaman içinde verileceği, kâfirlerin talebi üzerine verilmeyeceği zikredilmiştir. Bunu takip eden İbrahim suresinde ise,

قَالَتْ هُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا

بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

“Peygamberleri, onlara dedi ki: ‘Biz ancak sizin gibi birer insanız. Fakat Allah, kullarından dilediğine (peygamberlik) nimetini bahşeder. Allah’ın izni olmadıkça, bizim size bir delil getirmemiz haddimize değil. Mü’minler ancak Allah’a tevekkül etsinler’.”²⁹³

²⁹⁰ Zühaylî, *et-Tefsîru 'l-münîr*, VII, 213.

²⁹¹ er-Ra’d 13/38.

²⁹² Merâğî, *Tefsîrü 'l Merâğî*, XIII, 122; Zühaylî, *et-Tefsîru 'l-münîr*, VII, 213.

²⁹³ İbrahim 14/11.

Burada yüce Allah, peygamberlerin diliyle cevap niteliğinde önceki surenin ayetini teyit ederek zikretmektedir.²⁹⁴

3.2.10.3. Ra'd Suresi 32. Ayetle İbrahim Suresi 9. Ayet Arasındaki Münasebet

وَلَقَدْ اسْتَهْرَيْتُمْ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمَلَيْتُمْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتَهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ

“And olsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayayverdim. Benim cezalandırmam nasılmış!”²⁹⁵

Ayette dört unsurdan mücmel bir şekilde bahsedilmektedir. Bu dört unsur şunlardan oluşmaktadır: 1. Peygamberler 2. Alay edenler 3. Alayın sıfatı 4. Verilen ceza.²⁹⁶ Sonraki İbrahim suresinde ise bu beş unsur mufassal bir şekilde açıklanarak zikredilmektedir. Bu ayetlerden ilki olan,

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ

“Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar.”²⁹⁷

²⁹⁴ Merâğî, *Tefsirü'l Merâğî*, XIII, 122; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, VII, 214.

²⁹⁵ er-Ra'd 13/32.

²⁹⁶ Celalüddin es-Süyûtî, *Tenâsuku'd-dürer Fi tenasubi's-süver*, thk. Abdülkadir Ahmet Ata (Beyrut Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 146/1986), 96; Alûsî, *Rûhu'me'ânî*, XIII, 180.

²⁹⁷ İbrahim 14/9.

Yine İbrahim suresinin onuncu, on birinci, on ikinci, on üçüncü, on dördüncü, on beşinci ve on altıncı ayetlerinde aynı konuda izahatlarda bulunulmuştur.²⁹⁸ Böylece Allah Teâlâ bir önceki surede icmalen zikrettiği konuları, hemen ardından gelen İbrahim suresinde mufassal bir şekilde misaller getirerek beyan etmektedir.

3.2.10.4. Ra'd Suresi 30. Ayetle İbrahim Suresi 12. Ayet Arasındaki Münasebet

قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ

“De ki: ‘O, benim Rabbimdir. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O’na tevekkül ettim, dönüşüm deyalnız O’nadır.’”²⁹⁹

Bu ayette yüce Allah, Hz. Muhammed’e (sav), tevekkül etmesini ve tevhidi emretmektedir.³⁰⁰

وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنْصَبِرَنَّ عَلَىٰ مَا آذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ

“Allah, bize yollarımızı dosdoğru göstermişken, biz ne diye O’na tevekkül etmeyelim? Bize yaptığımız eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler, yalnız Allah’a tevekkül etsinler.”³⁰¹ Bu ayette ise, bütün peygamberlerin tevekkül ettikleri zikredilmektedir.³⁰²

Bir önceki sure; Kitap (Kur’ân-ı Kerim) ve Kitab’ın inzalinin Allah Teâlâ tarafından olduğu, tevhit, nübüvvet, peygamberlerin görevleri ve peygamberlerin, gönderildikleri kavimleri tarafından nasıl istihza edildikleri, tevekkül, yapılan eziyetlere karşı sabır telkininde bulunulması, verilen nimetlere şükredilmesi, kâfirlerin

²⁹⁸ Süyûtî, Tenâsuku’d-dürer, 96.

²⁹⁹ er-Ra’d 13/30.

³⁰⁰ Merâğî, *Tefsirü'l Merâğî*, XIII, 122.

³⁰¹ İbrahim 14/12.

³⁰² Merâğî, *Tefsirü'l Merâğî*, XIII, 122.

müminlere yaptıkları eziyet ve inkârlarına karşı nasıl cezalandırılacakları vb. konuları ihtiva etmektedir. Kendinden sonra gelen surede de yine Kitab'ın Allah Teâlâ tarafından inzâl olduğu ve inzâlinin nedeni, yani Kur'ân-ı Kerim'in, insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak için indirildiği açıklanmaktadır. İçerik olarak da aynı konuları ihtiva ettiği görülmektedir. Böylece İbrahim suresi adeta bir önceki sure olan Ra'd suresinin devamı ve mütemmimi gibi konu bütünlüğü içinde devam etmiştir.

3.2.10.5. İbrahim Suresinin Kendi İçindeki Münasebeti

Kur'ân-ı Kerim'i oluşturan sure ve ayetlerin içeriği ve uslubü belli bir tertip üzere veciz bir üsluptan oluşur. Bahse konu olan sure, kendi içinde de bir uyum ve âhenk içinde devam etmektedir. Söz konusu surede verilecek olan örneklerde görüleceği gibi, bir ayet, kendinden sonra gelen ayetin bazen mütemmimi bazen de açıklayıcısı olduğu görülecektir.

3.2.10.6. İbrahim Suresi 1. ve 5. Ayet Arasındaki Münasebet

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ³⁰³

*“Bu Kur'ân, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarman için onu sana indirdik.”*³⁰⁴ Bu ayette Yüce Allah, Hz. Muhammed'e (sav) verilen risalet görevini ve görevin nedenini mücmel olarak beyan etmektedir.

³⁰³ İbrahim 14/1.

³⁰⁴ Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, IX, 84.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

“Andolsun ki Musa’yı, ‘Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar’ diyemucizelerimizle gönderdik.”³⁰⁵

Ayetteki bu ifadenin amacı, bütün peygamberlerin gönderiliş gayesinin aynı olduğudur. Yani bütün peygamberler insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmaları için vazifelidir. Müfessir Râzî, karanlığı dalalet, nuru da hidayet olarak açıklamaktadır.³⁰⁶ Bir önceki ayet yalnızca Hz. Muhammed’in (sav) nübüvvetini ve risaletin gayesini mücmel olarak açıklarken, buradaki ayet ise mufassal olarak bütün peygamberlerin gönderiliş gayesini zikretmektedir.

3.2.10.7. İbrahim Suresi 6. Ayetle 7. Ayet Arasındaki Münasebet

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ادْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُدَجِّحُونَ
أَبْنَاءَكُمْ مَوْتًا وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكَ لَكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

“Hani Mûsâ kavmine, “Allah’ın size olan nimetini anın. Hani O sizi, Firavun ailesinden kurtarmıştı. Onlar sizi işkencenin en ağırına uğrattıyorlar, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbinizden büyük bir imtihan vardır” demişti.”³⁰⁷

Ayet-i kerimede, Cenab-ı Allah Hz. Musa’nın kavmine, Allah’ın nimetini anmalarını, Firavun hanedanının İsrail oğullarını boğazlayıp kadınları sağ bırakmasından ve onlara yaptığı işkencelerden kendilerini nasıl kurtardığını,

³⁰⁵ İbrahim 14/5.

³⁰⁶ Râzî, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, IX, 84-85.

³⁰⁷ İbrahim 14/6.

şükredenlerin nimetini artıracığını, nankörlerin ise şiddetli azaba uğratılacağını zikretmektedir.³⁰⁸

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ

“Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: ‘Andolsun, eğer şükredermeniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.’”³⁰⁹

Buradaki ayette ise yüce Allah, şükredenlerin nimetini artıracığını, nankörlük edenleri de şiddetli azaba maruz bırakacağını zikretmiş, böylece ayetler birbirine mütenasip bir biçimde devam ettirilmiştir.³¹⁰

3.2.10.8. İbrahim Suresi 9. Ayetle 10. Ayet Arasındaki Münasebet

وَإِنَّا لَنَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ

“Bizi çağırdığınız şeyden de derin bir şüphe içindeyiz” dediler.”³¹¹

Ayeti kerimede, resullerin çağrısına karşı kâfirlerin derin bir şüphe içinde olduklarını söyledikleri beyan edilmiştir.³¹²

قَالَتْ رَسُولُهُمْ أَيْنَ اللَّهِ شَكُّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

“Resulleri onlara; ‘Siz semaları ve arzı yaratan Allah hakkında mı şüphedesiniz?’”³¹³ ifadesiyle Allah Teâlâ kâinata, varlıklara sayısız şekilde verdiği nimetlere dikkat çekerek, bunların inkârının mümkün olmadığını, bütün varlıkların

³⁰⁸ Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, I, 86.

³⁰⁹ İbrahim 14/7.

³¹⁰ Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, IX, 87.

³¹¹ İbrahim 14/9.

³¹² Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, IX, 92.

³¹³ İbrahim 14/10.

mutlaka bir yaratıcısı olması gerektiğini delilleriyle beraber zikretmektedir.³¹⁴ Böylece iki ayet arasında bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.10.9. İbrahim Suresi 41. Ayetle 42. Ayet Arasındaki Münasebet

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

“Rabbimiz! Hesabın görüleceği günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla.”³¹⁵

Ayette, Hz. İbrahim hesap günü, Allah Teâlâ’dan kendisi, annesi, babası ve mü’minler için mağfiret dilemektedir.³¹⁶

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ

“Sakin, Allah’ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Allah, onları ancak gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor.”³¹⁷

Zikredilen ayette, Yüce Allah kıyametin varlığına ve o günün vasıflarına delalet edecek özellikleri zikretmiştir.³¹⁸

³¹⁴ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 93.

³¹⁵ İbrahim 14/41.

³¹⁶ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 143.

³¹⁷ İbrahim 14/42.

³¹⁸ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 143.

3.2.10.10. Sure İçinde Yer Alan Diğer Ayetler Arasındaki Münasebet

Dokuzuncu ayetten on üçüncü ayete kadar olan bölümde, kâfirlerin peygamberlerle alay etmeleri ve bundan dolayı kendileri için ahirette hazırlanmış azap ve işkenceler dile getirildikten sonra, ardından gelen on dördüncü ayetten on yedinci ayete kadar olan kısımda, yüce Mevla onların amelleri için darb-ı mesel getirmiştir. Sonra da liderlerle, onlara tabi olanların arasındaki karşıt söylemleri açıklamış, bunun ardından da kullarına verdiği nimetleri hatırlatmıştır ki, ona kulluk edip şükür içinde olsunlar.³¹⁹

Aynı şekilde otuz ikinci ayetten otuz dördüncü ayete kadar olan kısımda Allah Teâlâ, duyu organları ve işitme yoluyla anlaşılan delillerle, kendisinin tek ilah olduğunu ve O'ndan başka ibadet edilmeye layık bir ilah olmadığını açıkladıktan sonra, ardından gelen otuz beşinci ayetten elli ikinci ayete kadar olan bölümde, kendisinin birliğini inancının kalesi olan enbiyanın babası Hz. İbrahim 'i ve onun şirki yıkma ve putları yok etme konusundaki yüksek gayretini anlatmıştır. Bundan sonra da zalimlerin kıyamet günündeki durumu ve yeniden dirilişin gerçekleşeceği büyük toplanma gününde başlarına gelecek zillet ve horlanacakları haller açıklanmıştır.³²⁰

Müfessir ez-Zühaylî surenin başı ile sonu arasında da münasebet bulunduğunu, surenin birinci ayeti, Allah'ın yoluna çıkarması için Rasûlüllah (sav)'a indirilen Kur'ân-ı Kerim'in zikriyle başladığını ve yine aynı üslupla surenin elli ikinci ayetinin devamında,³²¹ “İşte bu (Kur'ân), kendisiyle uyarılsınlar, ancak bir tek ilah olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara (gönderilmiş) bir tebliğdir.” ifadesiyle surenin tamama erdiğini belirtmiştir.

³¹⁹ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, (1401/1981), II, 94.

³²⁰ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, II, 99.

³²¹ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, VII, 304; Gıyasettin Arslan, “İbrahim Suresi'nin İlk Ve Son Ayeti Arasındaki Belağı Uyum, *Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1 (2007): 6-18.

İbrahim suresinin birinci ayetinde “kitap, zulûmat ve nur,” ifadeleri geçer. Bunlar “kitap” “tan bedel olup, bütün insanları irşad edip takvaya yönlendirmek, küfür ve masiyetten men etmek içindir. Son ayette de “*akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar*” dan bedel, insanların ibret ve nasihat almaları, mü’minlerin sabırla itaat edip, küfür ve masiyeti terk etmeleridir.³²² Surenin sonu da başıyla aynı konularla uyumlu bir şekilde hitama ermiştir. Buda surenin ilk ve son ayetlerinin tevhid, doğru yol ve iman esaslarında yoğunlaşmasından dolayı ayrıca Mekkî surelerden olduğuna delil olarak görülebilir. Sure muhteva, bilgi ve edebî nitelik yönünden tam bir uyum içindedir.

3.2.10.11. İbrahim Suresi İle Hicr Suresi Arasındaki Münasebet

İbrahim suresi; “Bu Kur’ân; kendisiyle uyarılsınlar, Allah’ın ancak tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir.”³²³ ayetiyle bitmiş olup, ardından gelen Hicr suresi, “Elif Lâm Râ. Bunlar, kitabın ve apaçık olan Kur’ân’ın ayetleridir.”³²⁴ ifadesiyle başlamıştır. Böylece her iki sure de Kitab’ın tavsifinden bahsetmektedir.³²⁵ Aynı şekilde iki surede³²⁶ kâfirlerin kıyamet günündeki hâlleri, o gün Müslüman olmayı temenni edişleri açıklanmaktadır.³²⁷ İnkâr edenlerin, “Keşke Müslüman olsaydık!”³²⁸ diye arzu edecekleri vurgulanmıştır. Hayatın çekiciliğine sürüklenerek arzularının yerine gelmeyeceği; yeme-içme, eğlenme ve boş emelleri onları oyalayıp dursa da gerçeği

³²² Zühaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, VII, 304.

³²³ İbrahim 14/52.

³²⁴ el-Hicr 15/1.

³²⁵ Süyûtî, *Tenâsuku’d-dürer*, 96.

³²⁶ İbrahim 14/48-50

³²⁷ Süyûtî, *Tenasuku’d-dürer*, 97; Zühaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, VII, 307.

³²⁸ el-Hicr 15/2.

yakında bilecekleri ifade edilmiştir.³²⁹ Yine aynı şekilde surede sema ve yeryüzünün vasıfları, Hz. İbrahim'in kıssasının mufassal olarak izahı her iki surede de yer almaktadır. Ayrıca iki surede geçmiş peygamberlerin kavimlerinden gördüğü çileleri, ancak neticenin muttaki kimseler lehine olacağı zikredilerek Hz. Muhammed'e (sav) teselli verilmektedir. Bir önceki surede günahkârların ahiretteki durumlarından bahsedilirken, sonraki surede bunlardan bazılarının dünyada elde ettiklerinden bir kesit zikredilmektedir.³³⁰

Görüldüğü üzere Hicr suresi, Mekkî surelerin konularını içermektedir. İbrahim suresinde olduğu gibi tevhid, Hz. Muhammed (sav), bazı peygamberlerin kıssaları ve kâfirler vb. konuları ihtiva etmektedir. Hicr suresi, konu bütünlüğü içinde kendinden bir önceki İbrahim surenin adeta devamı niteliğinde olduğu görülmektedir.

3.2.11. Surenin Fazileti

Fezâil; “yüksek derece, artma, ziyadeleşme, üstün özelliklere sahip olma, bir şeyden arta kalan” anlamındaki fazîlet (فضيلة) kelimesinin çoğuludur.³³¹ Fezâilü'l-Kur'ân; Kur'ân-ı Kerim'in tümünü veya bazı sure ve ayetlerini öğrenip tilavet eden, öğreten, dinleyen, ezberleyenlerle hükümlerine göre amel edenlerin kazanacağı manevi sevapları, bazı sure veya ayetlerinin şifalı oluşu ile ilgili ayet ve hadislerde verilen bilgileri içermektedir. Bu konu Kur'ân ilimleri içinde bir konu olarak yer almaktadır. İslamî kaynaklarda genellikle Fezâilü'l-Kur'ân adı kullanılmakla beraber,

³²⁹ el-Hicr 15/3.

³³⁰ Alûsî, *Rûhu'me'ânî*, XIV, 2; Merâğî, *Tefsirü'l Merâğî*, XIV, 3; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, VII, 307.

³³¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “فضل”.

kimi zaman Sevâbü'l-Kur'ân, Menâfiu'l-Kur'ân,³³² ya da Havâssu'l-Kur'ân³³³ gibi isimler de kullanılmaktadır.

Fezâilü'l-Kur'ân ilminin kaynağı Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerden oluşmaktadır. Bu hadislerin arasında sahih olanlar bulunduğu gibi uydurma olanlara da rastlanabilmektedir.³³⁴

Burada, Kur'ân-ı Kerim'in geneline ve surelere yönelik faziletler konusundaki hadislere yer verilmeden, yalnızca adı geçen surenin faziletine ilişkin hadis ve haberlerin nakledilmesiyle sınırlı kalınacaktır.

Sahabeden Ubey İbn Ka'b'ın (r.a) naklettiğine göre; Muhammed (sav) buyurdu ki: "Her kim İbrahim suresini okursa, putlara tapan ve tapmayanların sayısınca on sevap verilir."³³⁵

Yine başka bir rivayette sahabeden Uyeyne b. Mus'ab, Ebû Abdillâh'tan şöyle rivayet etmiştir; Hz Muhammed (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim İbrahim ve Hicr surelerini cuma günü kılınan namazın iki rekâtında okursa bela, musibet ve fakirliğe uğramaz."³³⁶

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de herhangi bir surenin ne kadar okunması gerektiğine veya faziletine dair açıkça bir bilgi vermemektedir. Kur'ân-ı Kerim'in bütününe bakıldığında da, Kur'ân-ı Kerim'in ısrarla okunması buyrulmaktadır; fakat hangi surenin ya da hangi ayetin, ne kadar ve ne zaman okunacağı ile ilgili bilgilere yer verilmemektedir. Kur'ân-ı Kerim'de, وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا "Andolsun biz, onlar

³³² Abdullah Aydemir, "Fezâilü'l-Kur'ân", *DİA* (1995), XII, 532.

³³³ Muhammed Eroğlu, "Havâssü'l-Kur'ân", *DİA* (1997), XVI, 23.

³³⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 197-200.

³³⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, V, 304; Ebû'l-Fazl b. Hasan et-Tabersî, *Mecme'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l Murteza, 1426/2006), VI, 42; Beydavi, III, 205; Vâhidî, *el-Vasît*, III, 22. Not: yaptığımız araştırmalarda bu hadis ile ilgili kaynaklara rastlanılmamıştır.

³³⁶ Tabersî, *Mecme'u'l-beyân*, VI, 42. Not: yaptığımız araştırmalarda bu hadis ile ilgili kaynaklara rastlanılmamıştır.

düşünüp öğüt alsınlar diye (gerçekleri) bu Kur'ân'da değişik biçimlerde açıkladık."³³⁷ gibi birçok ayette özellikle, okunan ayetler üzerinde düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

3.2.12. Kıraat Farklılıkları

Allah, bütün insanlık için rehber ve yol gösterici olarak Hz. Muhammed'e (sav) Cebrail (as) vasıtası ile Kur'ân-ı Kerim'i ilahî bir vahiy olarak göndermiştir. İnsanlığa rahmet olarak indirilen bu ilahî kitabın okunup anlaşılması öncelikli olup, bunun yanında bir de onun kıraat (okunuş) şekli vardır.

Kıraat, "okudu, tilavet etti ve telaffuz etti" anlamındaki (قَرَأَ) fiilinin mastarıdır. Aynı zamanda bu kelime "sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilavet etmek" anlamında isimdir.³³⁸ Meşhur kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) kıraati, "Kur'ân kelimelerinin okunma biçimini ve bu kelimelerdeki farklılıkları, râvilerine nispet ederek bildiren bir ilimdir." şeklinde tanımlamıştır.³³⁹

Kıraatler mütevâtir, meşhur, ahad, şâz, mevzu ve müdrec şeklinde kısımlara ayrılır.³⁴⁰ Bir kıraatin makbul olması için senedin Hz. Muhammed'e (sav) sahih ve muttasıl bir şekilde ulaşması gerekir. Mushaflardan birinin Hz. Osman'a nispet edilen resm-i hattına uygun olması, bir de Arap gramerine aykırı olmaması gerekir.³⁴¹ Bu şartları taşıyan kıraatlere Kıraat-ı Seb' (yedi Kıraat) ve Kıraat-ı Aşr (On Kıraat) denmektedir.

³³⁷ el-İsrâ, 17/41.

³³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قرأ".

³³⁹ Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Müncidu'l-mukri'in ve mürşidu't-tâlibin*, ys. (Darü'l-Kitâbi'l-Ulumiyye, 1420/1999), 9.

³⁴⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, I/258, vd.

³⁴¹ Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, 255.

Kıraat-ı Seb'a imamları: Nâfi (ö. 169/785), İbn Kesir (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/774), İbn Âmir (ö. 118/736), Âsım (ö. 127/744), Hamza (ö. 156/772), Kisâî (ö. 189/805)'dir. Kıraat-ı Aşere imamları ise ismi geçen kıraat imamlarına üç kıraat imamının ilavesiyle Ebû Ca'fer (ö. 132/749), Ya'kûb (ö. 205/820) ve Halef (ö. 229/843)'ten oluşmaktadır.³⁴²

Burada ses (fonetik) yönünden kıraat farklılıklarının ayetlerin manasını etkilemediğini, aksine ferşî (kârinin bir kelimeyi bazı yerlerde genel okuyuşunun aksine okuması) okumaların mana farklılıklarına sebep olduğunu belirterek İbrahim suresinin yedi kıraate göre kıraat farklılıklarını ele almaya çalışalım.

اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

“O Allah'ın (yolu) ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur.”³⁴³

Sure'nin ikinci ayet-i kerimesinde geçen الله ifadesini yedi kıraat imamlarından Nâfi ve İbn Âmir الله kelimesindeki ه harfini zamme ile okurken, diğer yedi kıraat imamları ayette geçtiği gibi ه harfini kesra ile الله şeklinde okumuşlardır.³⁴⁴

³⁴² Kıraat-ı Seb'a imamlarının râvileri: Nâfi'nin râvileri: Kâlon ve Verş, İbn Kesir'in râvileri: Ahmed b. Muhammed el-Bezzî ve Muhammed b. Abdurrahman Kunbûl, Ebû Âmr'ın râvileri: Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî ve Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyad b. Abdullah es-Sûsî, İbn Âmir'ın râvileri: Ebû'l-Velid Hişâm b. Ammar es-Sülemî ed-Dimaşkî ve Ebû Âmr Abdullah b. Ahmed b. Bişr b. Zekvân, Âsım'ın râvileri: Ebû Bekir Şu'be b. Ayyaş el-Esedî (ö. 193/809) ve Ebû Ömer Hafs b. Süleyman b. el-Muğîre el-Esedî'dir (ö. 180/796), Hamza'nın râvileri: Halef el-Bezzâr (ö. 229/844) ve Ebû Îsâ Hallâd b. Hâlid es-Sayrafî eş-Şeybânî (ö. 220/835), Kisâî'nin râvileri: Ebû'l-Hâris Leys b. Hâlid el-Mervezî (ö. 240/854) ve Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî (ö. 248/862).

³⁴³ İbrahim 14/2.

³⁴⁴ Ebû Amr Osmân b. Sa'id ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, tsh. Otto Pretzi (Beyrut: Dâru'l-kûtûbi'l-Arabî, 1404/1984), 34.

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ

“Peygamberleri dedi ki: Allah hakkında şüphe mi var?”.³⁴⁵

Ayet-i kerimede bulunan رُسُلُهُمْ (onların peygamberleri) ifadesini yedi kıraat imamlarından Hamza ve Kisâî, Kur’ân-ı Kerimin tümünde رُسُلُهُمْ kelimesinin ل harfinden sonra iki kelime daha geldiğinde س harfinin cezm ile okunması gerektiğini söylerken, diğer yedi kıraat imamları ayette geçtiği gibi damme ile رُسُلُهُمْ şeklinde okumuşlardır.³⁴⁶

وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا

“Allah, bize yollarımızı dosdoğru göstermişken, biz ne diye O’na tevekkül etmeyelim?”.³⁴⁷

Yine bu ayette geçen سُبُلَنَا kelimesinin kıraat imamlarından Hamza ve Kisâî, Kur’ân-ı Kerim’in tümünde سُبُلَنَا kelimesinde geçen ل harfinden sonra iki kelime daha geldiğinde ب harfinin cezm ile okunması gerektiğini söylerken, diğer yedi kıraat imamları ب harfini ayette geçtiği gibi damme ile سُبُلَنَا (yollarımızı) diye okumuşlardır.³⁴⁸

³⁴⁵ İbrahim 14/10.

³⁴⁶ Dâî, *Teyssîr*, 85.

³⁴⁷ İbrahim 14/12.

³⁴⁸ Dâî, *Teyssîr*, 85.

ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ

“Bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimseler içindir.”³⁴⁹

Ayette yer alan وَعِيدِ (*tehdidim*) kelimesini yedi kıraat imamlarından Nâfi'nin râvisi Verş (ö. 197/812) vasılda ي harfini ilave ederek وَعِيدِي (*tehdidim*) şeklinde okurken, diğer yedi kıraat âlimleri ي harfini vasılda hazf ederek وَعِيدٍ olarak okumuşlardır.³⁵⁰

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ

“Allah'ın gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattığını görmedin mi?”³⁵¹

Yedi kıraat imamlarından Hamza ve Kisâî dışındakiler خَلَقَ (*yarattı*) fiilini فَعَلَ şeklinde sülasî fiil olarak okurken Hamza ve Kisâî Nur suresi 45. ayeti³⁵² okudukları gibi فَاعِلٍ kalıbında خَالِقٍ (*yaratıcı*) şeklinde okumuşlardır.³⁵³

³⁴⁹ İbrahim 14/14.

³⁵⁰ Dâni, *Teyssîr*, 135.

³⁵¹ İbrahim 14/19.

³⁵² وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ (*Allah, bütün canlıları sudan yarattı*).

³⁵³ Dâni, *Teyssîr*, 134.

مَا أَنَا بِمُصْرِحِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِحِي

“Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız”.³⁵⁴

مَا أَنَا بِمُصْرِحِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِحِي ifadesinde yer alan مُصْرِحِي kelimesini yedi kıraat imamlarından Hamza ي harfini kesra ile okurken, İbn Amir ي harfini kesra ile okumayı caiz görmüş, diğer kıraat imamları ي harfini fetha ile okumuşlardır.³⁵⁵

إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونَ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah’a ortak koşmanızı kabul etmemiştim.”³⁵⁶

أَشْرَكْتُمُونَ (Allah’a ortak koşmanızı) ifadesini yedi kıraat imamlarından İbn Âmir vasılda ي harfinin ilavesiyle أَشْرَكْتُمُونِي şeklinde okurken, diğer kıraat imamları ise ي harfini hafz ederek okumuşlardır.”³⁵⁷

³⁵⁴ İbrahim 14/22.

³⁵⁵ Dâni, *Teyisîr*, 134.

³⁵⁶ İbrahim 14/22.

³⁵⁷ Dâni, *Teyisîr*, 135.

وَمَا كَانَ لِيُعَلِّمُكُم مِّنْ سُلْطَانٍ

“Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu”.³⁵⁸

Yedi kıraat imamlarından Âsım'ın râvisi Hafs (ö. 248/862) ayette geçen لِي (benim) ifadesinde ي harfini fetha ile okumuş, diğer kıraat imamları aynı harfi cezm ile لِي şeklinde okumuşlardır.³⁵⁹

وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِّيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ

“Allah'ın yolundan saptırmak için O'na ortaklar koştular.”³⁶⁰

Burada geçen لِيُضِلُّوا (saptırsınlar diye) kelimesini kıraat imamlarından İbn Kesir ve İbn Âmir ي harfini fetha ile لِيُضِلُّوا (sapsınlar diye) okurken diğer yedi kıraat imamları ayette geçtiği gibi ي harfini zamme ile لِيُضِلُّوا (saptırsınlar diye) şeklinde okumuşlardır.³⁶¹

³⁵⁸ İbrahim 14/22.

³⁵⁹ Dâni, *Teyisîr*, 135.

³⁶⁰ İbrahim 14/30.

³⁶¹ Dâni, *Teyisîr*, 134.

مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَالَ

“Hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün gelmeden önce...”³⁶²

وَلَا خِلَالَ/لَا بَيْعَ (herhangi bir dostluk yok) وَلَا خِلَالَ (herhangi bir alışveriş yok) لَا بَيْعَ kelimelerini kırat imamlarından İbn Kesir ve İbn Âmir ع ve ل harflerini fetha ile وَلَا خِلَالَ/لَا بَيْعَ diye okurken, diğer kıraat imamları kelimeleri ayette geçtiği gibi tenvin ile okumuşlardır.³⁶³

فَأَجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ

“Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir,”³⁶⁴

أَفْئِدَةً (kalpler) kelimesinin kıraat imamlarından İbn Âmir’in râvisi Hişam (ö. 229/844) أَفْئِدَةً kelimesinde, ikinci hemzenin yerine ي harfini ilave ederek أَفْئِدَةً şeklinde okurken, diğer kıraat imamları yukarıda ifade edildiği şekilde okumuşlardır.³⁶⁵

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ

“Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe’nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim.”³⁶⁶

³⁶² İbrahim 14/31.

³⁶³ Dâni, *Teyisîr*, 135.

³⁶⁴ İbrahim 14/37.

³⁶⁵ Dâni, *Teyisîr*, 135.

³⁶⁶ İbrahim 14/37.

Ayet-i kerimede bulunan رَبِّ كَلِمESİNİ kıraat imamlarından Âsım, İbn Âmir, Hamza ve Kisâî ي harfini sükûn ile okurken, İbn Kesir, Nâfi ve Ebû Âmir fethayla رَبِّی şeklinde okumuşlardır.³⁶⁷

رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ

“Rabbimiz! Duamı kabul eyle.”³⁶⁸

دُعَاءِ (duamı) kelimesini kıraat imamlarından Ebû Amr, Hamza ve Nâfi'nin râvisi Verş, vasılda ي harfinin ilavesiyle دُعَائِي şeklinde okurken, İbn-i Kesir'in râvisi Bezzi (ö. 250/864), vakıf ve vasılda da ي harfini ibka ederek okumuşlardır.³⁶⁹

وَقَدْ مَكْرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ

“Onlar gerçekten tuzaklarını kurmuşlardı. Tuzakları yüzünden dağlar yerinden oynayacak olsa bile, tuzakları Allah katındadır (Allah, onu bilir).”³⁷⁰

Kisâî ayette geçen لَتَزُولَ (yok olması için) ifadesinin birinci ل harfini fetha ile ve ikinci ل harfini damme ile لَتَزُولُ şeklinde okurken, diğer yedi kıraat imamları ayette geçtiği gibi birinci ل harfini kesraile ikinci ل harfini fetha ile لَتَزُولَ şeklinde okumuşlardır.³⁷¹

³⁶⁷ Dâni, *Teyisîr*, 135.

³⁶⁸ İbrahim 14/40.

³⁶⁹ Dâni, *Teyisîr*, 135.

³⁷⁰ İbrahim 14/46.

³⁷¹ Dâni, *Teyisîr*, 135.

3.2.13. Vakf ve İbtida

Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlünden itibaren kıraat imamları ve müfessirlerin üzerinde ehemmiyetle durduğu konulardan biri de vakf ve ibtidadır.

Vakf (وقف) kelime anlamı olarak; “menetmek, kaçınmak, durmak, durdurmak, herhangi bir şeyde vakit geçirip eğleşmek, kelimeyi kendinden sonraki kelimedenden ayırmak, harekeden kesmek” anlamlarına gelir.³⁷² Terim anlamı olarak ise, okumayı tekrar sürdürmek amacıyla nefes alacak bir zaman kadar sesi kesme demektir. Bu şekilde kıraati kesmek için vakf ifadesi kullanıldığı gibi, durulması gereken yerler için de aynı terim kullanılmaktadır.³⁷³

Başlamak, bir şeyi ilk defa yapmak anlamında olan bedee (بدأ) kökünden türeyen ibtidâ (ابتداء) kavramı, “bir şeye ilk defa başlamak, bir şeyi ilk defa yapmak, bir şeyin yapılmasını diğerinin yapılmasına tercih etmek, öne almak” anlamlarına gelmektedir.³⁷⁴ Terim anlamı ise; ilk defa okumaya başlamak veya vakf ettikten sonra tilavete devam etmek için tekrar başlamak demektir.³⁷⁵

Kur'ân ilimleri arasında yeri olan vakf ve ibtidâ, Kur'ân-ı Kerim tilavetinde lafız ve mana uygunluğunu dikkate alarak gerektiği yerlerde durmayı ve ardından okumaya başlamayı ele alan ilimlerdir denebilir. Vakf ve ibtidâ, Kur'ân-ı Kerim'in icazının gösterilebilmesi ve işaret edilen anlamın doğru anlaşılabilmesi içinehemmiyet verilmesi gereken bir ilimdir.³⁷⁶ Kur'ân-ı Kerim ayetleri okurken durulması (vakfedilmesi) gereken ve gerekmeyen yerler, anlam ve dilbilgisi kuralları göz önüne

³⁷² Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “وقف”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “وقف”.

³⁷³ Çetin, “*Vakf ve İbtida*”, *DİA*, (2012), XXXXII, 462.

³⁷⁴ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “بدأ”; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “بدأ”; İsfahânî, *Müfredât*, “بدأ”.

³⁷⁵ Çetin, “*Vakf ve İbtida*”, 462.

³⁷⁶ A.g.e.

alınarak belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle mana bütünlüğünün tam olabilmesi için Kur'ân-ı Kerim okunurken hangi noktalarda durulup, hangi noktalarda durulmayacağına yönelik kurallar oluşturulmuş ve okuyucunun bu kuralları göz önünde bulundurarak okumasını sürdürmesi istenmiştir.

Bahse konu olan vakf ve ibtidâ ile ilgili kurallar ve vakf noktalarına bağlı bilgiler muhtelif eserlerde yeterince verildiğinden, burada sadece İbrahim suresinde geçen vakf noktalarına işaretle yetinilecektir. Vakf noktalarına geçmeden önce, vakf noktalarını ifade ederken kullanılacak kavramlar hakkında kısaca açıklama yapmakta yarar vardır. Belirtmek gerekir ki vakf noktalarını açıklarken iki tarik (usul) söz konusu edilmiştir. Bunlardan biri, Ebû'l-A'lâ tariki,³⁷⁷ diğeri ise Secâvendî tarikidir.³⁷⁸ Secâvendî tarikine ait vakf işaretleri Kur'ân-ı Kerim'de yer aldığı ve bahse konu olan surede izah edildiğinden, burada yalnızca Ebû'l-A'lâ tarikine ait vakf noktalarının tanım ve işaretlerine yer verilecektir.

3.2.13.1. Vakf-ı Tam

Kendisinden sonra gelen ve mana yönünden ilgisi olmayan kelimenin veya cümlenin birbirini tamamladığı yerlerde yapılan vakftır.

³⁷⁷ Kıraat âlimi olan Ebû'l-Alâ Hasan b. Ahmed el-Hemedânî (ö. 569/1173) tarafından kabul edilen tarihtir. Müellif hakkında bilgi için bk. Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm* (ys, ts.), II, 195.

³⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr (ö. 560/1165) kıraat âlimi ve müfessir olarak tanınmaktadır. Bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 48; Ömer Ridâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn* (Beyrut, ts.), X, 112.

- Vakf-ı Tam

وَحَافٍ وَعِيدٍ (١٤)	وَلَنْسَكِّنَنَّكُمْ الْأَرْضَ (١٤)	وَعَادٍ وَثَمُودَ (٩) 379
وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ (١٩)	بِمَا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ (١٨)	وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ (١٧)
خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ (٢٢)	مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ (٢٥)	بِمَا أَشْرَكْتُمُونَ مِنْ قَبْلُ (٢٢)
وَلَا فِي السَّمَاءِ (٣٨)	فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ (٢٧)	تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ (٢٣)
سَأَلْتُمُوهُ (٣٤)	وَوَيْتَسَ الْقَرَارُ (٣٩) 380	مَا يَشَاءُ (٢٧)
لَكُمْ الْأَمْثَالَ (٤٥) 381	وَأَفْعِدْتُمُهَا وَأَفْعِدْتُمُهَا (٤٣)	نَتَّبِعِ الرُّسُلَ (٤٠)

Tablo 1

3.2.13.2. Vakf-ı Kâfi

Kelime, lafız ve mana yönünden son bulmakla birlikte, anlam itibariyle sonraki cümle ile ilgisi olan yerlerde yapılan vakfa denir.

- Vakf-ı Kâfi

İbrahim suresinde vakf-ı kâfi ile ilgili *Îzâhu'l-vakf ve 'l-ibtidâ fi kitâbi 'l-lâh azze ve celle* adlı Ebû Bekr el-Enbârî'nin (ö. 1971/1391) eserinde herhangi bir örneğe rastlanılmadı.

³⁷⁹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr el-Enbârî, *Îzâhu'l-vakf ve 'l-ibtidâ fi kitâbi 'l-lâh azze ve celle*, thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan (Dimaşk: ts, 1391/1971), II, 739.

³⁸⁰ A.g.e., 741.

³⁸¹ A.g.e., 743.

3.2.13.3. Vak-ı Hasen

Kelam tamamlanıp mana bütünlüğü olduğu halde, sonraki ifadeyle lafız yönünden ilgisi bulunan yerde yapılan vakftır.

- Vak-ı Hasen

كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا (٢٠)	وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ (٤) 382	لِيَسْبِقَ لَهُمْ (٤)
إِنَّهُمْ أَضَلُّوا كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ (٣٦) 383	لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ (٣٠) 384	جَهَنَّمَ يَصِلُونَهَا (٢٩)
	غَيْرِ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتِ (٤٨) 385	رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (٤٠)

Tablo 2

3.2.13.4. Vakf-ı Kabih

Kelam ve mana yönüyle tamam olmayan ve sonrası ile kuvvetli alakası bulunan yerlerde yapılan vakftır.³⁸⁶

Bu tanımlara göre bahse konu olan surede yer alan vakf noktaları şu şekildedir:

- Vakf-ı Kabih

İbrahim suresinde vakf-ı kabih ile ilgili herhangi bir örneğe rastlanılmadı.

³⁸² A.g.e., 739.

³⁸³ A.g.e., 742.

³⁸⁴ A.g.e., 741.

³⁸⁵ A.g.e., 743.

³⁸⁶ Tanımlar için bk. Demirhan Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, 3. bs. (Ankara: TDV. Yay. 2015), 156-157.

3.2.14. Vücûh ve Nezâir

Tefsir usulü kitaplarında müstakil olarak ele alınmış olan vücûh ve nezair, Kur'ân-ı Kerim'in ilahî murada uygun bir şekilde anlaşılabilmesi için bilinmesi gereken ilimler arasında yer almıştır.

Vücûh (وجوه), vech (وجه) kelimesinin çoğulu olup, “yüz, çevre, ön cephe, yön, kasıt, niyet, sebep, yol, önde gelen, bir şeyin zâtı” anlamlarına gelmekte olup, genel anlamıyla, “bir nesnenin karşısında bulunan şey” demektir.³⁸⁷ Nezâir (نظائر) ise; nezîr (نظير) kelimesinin çoğuludur, Nezîr ise, “bir şeyin misli, eşi, aynısı, benzeri, dengi” anlamlarına gelmektedir.³⁸⁸ Tefsir ilminde vücûh, bir kelimenin bir ayette ifade ettiği mana ile yine aynı kelimenin diğer ayetlerde ifade ettiği anlamın aynı olmamasına; nezâir ise, çeşitli birçok kelimenin aynı manayı ifade etmesine denmektedir.³⁸⁹ Merhum M. Tayyib Okiç bu konudaki tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Vücûh, Kur'ân-ı Kerim'de birkaç manada kullanılan kelimelere denir. Birçok manaları ihtiva eden kelimeler; hedy, salât, rahme gibi. Nezâir ise, bir manaya delalet eden muhtelif kelimelere denir.”³⁹⁰

Bir kelimenin bir âyette ifade ettiği mana ile, yine aynı kelimenin diğer âyetlerde ifade ettiği anlamlar aynı olmamaktadır. İşte biz buna tefsir ilminde "vücûh" diyoruz. Bunun aksine de,

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi, Kur'ân-ı Kerim'de farklı manalarda kullanılan müşterek lafızların anlaşılması için, bu ilmin gerekliliğinin önemini ortaya koymaktadır. Vücûh ve nezair konusu, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasında önemli bir

³⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “وجه” .

³⁸⁸ A.g.e., “نظر” .

³⁸⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 180.

³⁹⁰ M. Tayyib Okiç, *Tefsir Ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri* (İstanbul: Nun yay., 1995), 134 -135

boşluğu doldurması sebebiyle ilk asırlardan itibaren üzerinde durulmaya çalışılmış ve bu alanda müstakil eserler verilmiştir.³⁹¹ Bu eserler genellikle “eşbâh ve nezâir” olarak da isimlendirilmiştir. Bahse konu vücûh ve nezâir açısından İbrahim suresini değerlendirdiğimizde şu sonucun ortaya çıktığını görmekteyiz.

3.2.14.1. Nûr-Zulümât (النُّورُ . الظُّلُمَاتُ)

الرِّكَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

“Elif Lâm Râ. Bu Kur’ân, insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”³⁹²

Ayet-i kerimede geçen en-nûr ve ez-zulumât kelimeleri bir arada zikredildiğinde, karanlık-ışık, gece-gündüz, şirk-iman anlamlarına gelmektedir.³⁹³ Ebû Hayyân, bu iki kelimeyi dalalet-iman olarak alırken,³⁹⁴ Zemahşerî, dalâlet-hidayet olarak zikretmekte;³⁹⁵ Ebûsuûd Efendi, küfür, dalâlet, iman, tevhid olarak ifade etmektedir.³⁹⁶ Öte yandan müfessir Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1250/1834) ek olarak cehalet, küfür, ilim, iman diye nitelemekte,³⁹⁷ Hanefî mezhebinin klasik sonrası döneminde yetkin âlim olan Ebû'l-Berekât

³⁹¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 180-182.

³⁹² İbrahim 14/1.

³⁹³ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, thk. Hatim Salih Damin (Dubai: Merkezü Cum'atü'l-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, 1428/2006), 78.

³⁹⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 405.

³⁹⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 537.

³⁹⁶ Ebûsuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, III, 236.

³⁹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed es-San'ânî eş-Şevkânî, *el-Câmi beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, thk, Abdurrahman Umeyra (ys, 5967/1994), III, 126-127.

Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310) ise zulumât kelimesini sapıklık, nûr kelimesini de hidayet olarak yorumlamaktadır.³⁹⁸

3.2.14.2. Dalâl (ضَلَالٍ)

أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

“İşte onlar derin bir sapıklık içindedirler.”³⁹⁹

Ayette yer alan zelâl (ضَلَالٍ) kelimesi, “sapmak, yoldan çıkmak, geçersiz olmak, zarar, kötü, hata, yanılma, unutma, cehalet” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁰⁰ Bu ayette ise, “sapıklık” anlamında kullanılmıştır.⁴⁰¹

3.2.14.3. Sû' (سُوء)

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ

“Hani Mûsâ kavmine, ‘Allah’ın size olan nimetini anın. Hani O sizi, Firavun ailesinden kurtarmıştı. Onlar sizi işkencenin en ağırına uğratıyorlar, demişti.”⁴⁰²

³⁹⁸ Mukâtil, *Tefsiru Mukâtil*, II, 183; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, II, 171.

³⁹⁹ İbrahim 14/3.

⁴⁰⁰ Mukâtil,, ”*el-Vücûh ve 'n-nezâir*”, 126-128.

⁴⁰¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 538.

⁴⁰² İbrahim 14/6.

Ayette bulunan sũ' (سُوءٌ) kelimesi, “şiddet, azap, şirk, küfür, bir şeyin en kötüsü, suç, günah” anlamlarına gelmektedir.⁴⁰³ Ayette azab kelimesine muzaf olarak “işkencenin en kötüsü” anlamında yer almıştır.⁴⁰⁴

3.2.14.4. Sekene (سَكَنَ)

وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدَ

“Onlardan sonra sizi elbette o yere yerleştireceğiz. Bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimseler içindir.”⁴⁰⁵

Ayet-i kerimede geçen sekene (سَكَنَ) kelimesini, müfessir Mukâtil ve Dâmegânî “yerleşmek, indirmek, sükûn bulmak, huzur, bulmak” olarak anlamlandırmakta olup, ayette “yerleştirmek” olarak belirtmişlerdir.⁴⁰⁶

3.2.14.5. Emr (الْأَمْرُ)

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ

“İş bitirilince şeytan da diyecek ki: ‘Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım.’⁴⁰⁷

⁴⁰³ Mukâtil,, ”el-Vücûh ve ’n-nezâir”, 32-34.

⁴⁰⁴ Mukâtil, *Tefsiru Mukâtil*, II, 183; Şevkânî, *el-Câmi beyne fenneyi ’r-rivâye*, III, 126-127; Ebû Hayyân, *el-Bahru ’l-muhît*, VI, 407.

⁴⁰⁵ İbrahim 14/14.

⁴⁰⁶ Mukâtil,, ”el-Vücûh ve ’n-nezâir”, 151-152; Dâmegânî, *Kamusü’l-Kur’ân-İslahü’l-vücûh ve ’n-nezair*, 241-242.

⁴⁰⁷ İbrahim 14/22.

Bağlamını dikkate alarak ayet-i kerimede geçen emr (الأَمْر) kelimesini Mukâtil b. Süleyman, “din, söz, azap, Hz. İsa, Allah’ın emri, Bedir’de öldürülenler, Mekke’nin fethi, iş bitince, zafer, yardım, günah, kıyamet, hüküm, vahy” anlamlarında olduğunu belirtmiş;⁴⁰⁸ Ebû Hayyân’a göre “cennete ve cehenneme girecek topluluklar anlamlarında olduğunu,”⁴⁰⁹ Zemahşerî’ye göre ise “amellerin karşılığı verilecek olan hesap verme günü” olarak belirtilmiştir.⁴¹⁰

3.2.14.6. Sultân (سُلْطَانٌ)

وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ

“Ve ben sizin üzerinize bir güce sahip değilim.”⁴¹¹

Ayet-i kerimede yer alan Sultân (سُلْطَانٌ) kelimesini, müfessir Mukâtil “delil, yaptırım, zorlama, melik” olarak anlamlandırırken;⁴¹² Zemahşerî ve Ebû Hayyân “zorlayıcı güç ve otorite” olarak yorumlamışlardır.⁴¹³

⁴⁰⁸ Mukâtil, ”*el-Vücûh ve ’n-nezâir*”, 198-200.

⁴⁰⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru ’l-muhît*, VI, 427.

⁴¹⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 550.

⁴¹¹ İbrahim 14/22.

⁴¹² Mukâtil,, ”*el-Vücûh ve ’n-nezâir*”, 222-223;

⁴¹³ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 550; Ebû Hayyân, *el-Bahru ’l-muhît*, VI, 428.

3.2.14.7. Darabe (ضَرَبَ)

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

“Görmedi mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen güzel bir ağaç gibidir.”⁴¹⁴

Ayet-i kerimede geçen Darabe (ضَرَبَ) kelimesi, “yolculuğa çıkmak, dolaşmak, bir şeye (el, değnek, kılıç ve benzeri şeylerle) vurmak, örnek getirmek, açıklamak” gibi anlamlara gelmektedir. Ayette, “örnek getirmek” anlamında kullanılmıştır.⁴¹⁵

3.2.14.8. Tayyibe (طَيِّبَةً)

Yine yirmi dördüncü ayette yer alan tayyibeten (طَيِّبَةً) kelimesi, “mü’min, helal, güzel söz ve kelime-i tevhit” anlamlarında olduğu belirtilmiştir.⁴¹⁶ Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî (ö. 478/1085), bu kelimenin Maide suresinde helal anlamına geldiğini, Âl-i İmran 38. ayette mü’min manasına geldiğini, diğeri ise ilgili ayette kelime-i şehâdet olarak zikredildiğini belirtir.⁴¹⁷

⁴¹⁴ İbrahim 14/24.

⁴¹⁵ Mukâtil,, ”*el-Vücûh ve ’n-nezâir*”, 82-83. Ebû Abdillâh el- Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *Kamusü’l-Kur’ân-İslahü’l-vücûh ve ’n-nezair fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, thk, Abdülazîz Seyyidü’l-ehl (Lübnan-Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melayin, 1983), 288.

⁴¹⁶ Mukâtil, *Tefsiru Mukâtil*, II, 189; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 553; Şevkânî, *el-Câmi beyne fenneyi’r-rivâye*, III, 126-146; Ebûssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, III, 256.

⁴¹⁷ Dâmegânî, *Kamusü’l-Kur’ân-İslahü’l-vücûh ve ’n-nezair*, 288.

3.2.14.9. Habîse (حَبِيئَةٌ)

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ حَبِيئَةٍ كَشَجَرَةٍ حَبِيئَةٍ اجْتُنَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ

“Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.”⁴¹⁸

Ayet-i kerimede geçen habîse (حَبِيئَةٌ) kelimesi, “haram, çirkin, kötü ve şirk” anlamlarında yorumlanmıştır.⁴¹⁹ Dâmegânî, bu kelimenin üç farklı anlamda kullanıldığını, birincisi Maide suresinin 81. ayetinde haram, Âl-i İmran 179. ayette kâfir, ilgili ayette ise şirk anlamına geldiğini belirtmektedir.⁴²⁰

Konu ile ilgili inceleme sonucunda, bu surede yer alan söz konusu kelimeler başka surelerde farklı anlamlarda kullanılabilir. Bu durum, Kur’ân-ı Kerim’in i’cazının, lafız ve mana zenginliğinin farklı açıdan yansımaları olduğu söylenebilir.

3.2.15. Ahkâm Ayetleri

Tefsir ilminin konularından olan “Ahkâmü’l-Kur’ân”, daha ziyade hüküm bildiren ayetleri konu edinen fikhî tefsirlerin ilgi alanını kapsamaktadır.

Ahkâm (أَحْكَام), “hüküm” anlamındaki hükm (حَكْم) kelimesinin çoğuludur.⁴²¹ Kur’ân hükümleri anlamına gelen Ahkâmü’l-Kur’ân ise ibadet, muamelat, kefarete,

⁴¹⁸ İbrahim 14/26.

⁴¹⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 553; Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, IV, 360; Şevkânî, *el-Câmi beyne fenneyi’r-rivâye*, III, 146.

⁴²⁰ Dâmegânî, *Kamusü’l-Kur’ân-İslahü’l-vücûh ve’n-nezair*, 304.

⁴²¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “حکم”; İsfahânî, *Müfredât*, “حکم”.

ukubat vb. konulara ilişkin ayetlerin tefsir ve yorumunu konu edinen disiplin ve bu dalda yazılan konulu tefsirlere de, Ahkâmu'l-Kur'ân denilmektedir.⁴²²

Ahkâm ayetlerinin sayısı ve sınıflandırılması gibi konularda âlimler farklı fikirler beyan etmişlerdir. Zerkeşî'nin belirttiğine göre İmam Gazali (ö. 505/1111) ile Fahreddin Râzî, Kur'ân-ı Kerim'deki ahkâm ayetlerinin sayısını 500 olarak tespit ederken, bu sayıyı 500'ün üzerinde çıkarımlar olduğu gibi, 200'e kadar indiren de bulunmaktadır.⁴²³

Ahkâm ayetlerinin büyük çoğunluğu Medine'de inmiştir. Bu ayetlerde hukuk, ceza hukuku, miras payları, bazı toplumsal kurallar, savaşa izin ve savaş hükümleri vb. ilkeler yer alır. Mekke'de inen ayetler ise tevhit, şirk, ahlak vb. konuları içermektedir. Bahse konu olan İbrahim suresi, genel görüşe göre Mekkî surelerden kabul edilmiştir. Surenin ayetlerinde ahkâm konularına rastlanmaması da İbrahim suresinin Mekkî surelerden olduğuna yönelik bilgileri kuvvetlendirmektedir.

3.2.16. Kur'ân'da Meseller (Emsâlu'l-Kur'ân)

Edebî anlatım şekillerinden biri de temsiller (benzetmeler) yoluyla olan anlatımdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de bu anlatım şekline sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca bu anlatım yöntemi, belli başlı eğitim metotlarını da içinde barındırmaktadır. İmam Şafî (ö. 204/820), Emsâlu'l-Kur'ân ilmini müctehidin bilmesi gerekli olan Kur'ân ilimlerinden biri olarak kabul eder ve ayrıca müctehit olan kişinin, Allah'a itaate ve masiyetten sakınmaya delalet eden emsalin, hangi gaye ile söylendiğini bilmek zorunda olduğunu belirtmektedir.⁴²⁴

⁴²² İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2006), 13.

⁴²³ Çetiner, "Ahkamü'l-Kur'ân", *DİA* (1988.), I, 551.

⁴²⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, IV, 44.

Emsâl (أمثال) kelimesi, mesel (مثل) kelimesinin çoğuludur. Sözlük anlamı; “Bir kısya ya da söz beyan etme, örnek verme, göz önüne dikme, misal sunma, tasvir etme, benzer manada söylenen söz, sıfat” anlamlarına gelmektedir.⁴²⁵ İsmail Cerrahoğlu meselin, “şibih, nazir, delil, hüccet, bir nesnenin sıfatı” manalarını içermekle birlikte, bu anlatım şekline “darb-ı mesel” de dendiğini belirtmektedir.⁴²⁶

Emsâl, tefsir ilmine göre gerçekte vuku bulmamış, fakat asıl mananın anlaşılmasına yardımcı olmak için, ibret, ders ve nasihat maksadıyla dikkat çekici anlatım yöntemlerinden biridir. Kur’ân-ı Kerim’de birçok farklı misaller bulunmaktadır. Emsâlin amacı hatırlatma, va’z, his, engelleme, men etme, ibret gibi yönlerden gidilerek ahlakî bir sonuç çıkarmak için insanları uyarı, ikaz ve teşvik etmektir. Kur’ân’da bulunan bu meseller, övme ve yerme üzerine olduğu gibi, sevap ve azap, ceza, işin ehemmiyetini yüceltmek ya da aşağılamak, işin soruşturulması veya iptali üzerine olabilmektedir.⁴²⁷

Kur’ân-ı Kerim’de mesel konusunun olduğuna dair işaret eden ayetler bulunmaktadır. Bu ayetler şunlardır; *وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ (And olsun, biz bu Kur’ân’da insanlara her türlü misali verdik.⁴²⁸), وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ (İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar.)⁴²⁹* Beyhakî, Ebû Hureyre’den naklettiği bir rivayette, Rasûlullah’ın şöyle buyurduğunu bildirir: “Kur’ân beş vecih (temel) üzerine nâzil olmuştur; helal, haram, muhkem, müteşâbih ve emsal. Helali işleyin, haramdan sakının, muhkeme uyun, müteşâbihe inanın ve emsallerden de ibret alın.”⁴³⁰

⁴²⁵ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, “مثل”; Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, “مثل”.

⁴²⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 170.

⁴²⁷ A.g.e., 170-171.

⁴²⁸ er-Rûm 30/58.

⁴²⁹ el-Ankebût 29/43.

⁴³⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, IV, 44.

Konuyu İbrahim suresi ekseninde ele alınca bu alanda surede şu örnekleri görmekteyiz:

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَرْجَمُ أَعْمَاهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَأَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ذَٰلِكَ هُوَ
الصَّالُّ الْبَعِيدُ

“Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler. İşte bu, derin sapıklıktır.”⁴³¹

Burada kâfirlerin amellerinden maksat; sıla-i rahim, akrabalık bağlarını gözetme, köle azat etme, esirleri fidye karşılığı salıverme, misafirler için deve kesip ikram etme ve düşkünlere yardım gibi yapılan hayırlı işlerdir.⁴³² Ayette kâfirlerin amelleri savrulan küle benzetilerek, hüsrana uğrayacakları, Allah’a iman etmedikçe kişinin yapacağı iyiliklerin boşa çıkacağı belirtilmektedir.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

“Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen güzel bir ağaç gibidir.”⁴³³

Ayette “kelime-i tayyibe” (güzel bir söz)den maksadın, kelime-i tevhid ile birlikte bütün güzel sözler, sağlam inaç tesbih, hamd, istiğfar, tövbe ve İslam’a davet gibi sözler; “şecere-i tayyibe” (güzel bir ağaç)tan ise, “cennette bir ağaç, hurma, hindistan cevizi, incir, üzüm, nar ve benzeri güzel meyve veren tüm meyveli ağaçların

⁴³¹ İbrahim 14/18.

⁴³² Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrut: Daru'l-kalem, 1995/1415), 580; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 547; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, IX, 124; Şevkânî, *el-Câmi beyne fenneyi'r-rivâye*, III, 145; Alûsî, *Rûhu'me'ânî*, XIII, 204.

⁴³³ İbrahim 14/24.

olduğu söylenmiştir.⁴³⁴ Yine ayetteki, “kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç” misalinin, Kurtubî ve Vâhidî, ağaçı imana benzeterek, mü’minin kalbindeki imanı, tesbihi, ameli ve sözünün sabit, yani doğru olması, hurma ağacının dallarının semaya doğru yükseldiği gibi yükseleceğini belirtmişlerdir.⁴³⁵ Dolayısıyla burada soyut olan iyi ve güzel şeyler, somut olan güzel şeylere benzetilerek zihinde resmedilmiştir.

تُؤْتِي أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir.”⁴³⁶

Zemahşerî ayette “her zaman yemişini verir” ifadesini, bir önceki ayette geçen meyvelerle ilişkilendirerek, Allah’ın meyve vermek için tayin ettiği her vakitte meyvesini verir demiştir.⁴³⁷ Şevkânî, “her zaman yemişini verir” ifadesi için, yaz-kış, gece-gündüz, yılın altı ayı, her ay, her sabah-öğlen-akşam ve her saat verir şeklinde farklı telakkiler olduğunu belirtmiştir.⁴³⁸ Müfessir Vâhidî (ö. 468/1076) ve Kurtubî, “her zaman yemişini verir” meselini, imanın bereket ve mükâfatından kazandıklarını, yılın tüm vakitlerinde hurma ağacının semeresinden sağlanan faydaya benzetmişlerdir. Ayrıca bu hurma ağacının meyvesinin, tomurcuk halinden olgunlaşana kadar her aşamasında faydalar sağladığını belirtmişlerdir.⁴³⁹

⁴³⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 553; Alûsî, *Rûhu’me’ânî*, XIII, 213-214.

⁴³⁵ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi’l-Kur’ân*, IX, 132; Vâhidî, *el-Vecîz*, I, 582.

⁴³⁶ İbrahim 14/25.

⁴³⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 553.

⁴³⁸ Şevkânî, *el-Câmi beyne fenneyi’r-rivâye*, III, 145.

⁴³⁹ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi’l-Kur’ân*, IX, 133; Vâhidî, *el-Vecîz*, I, 582.

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ

“Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.”⁴⁴⁰ “Kelime-i habîse” (kötü söz) ifadesinden, şirkin kastedildiği, ayrıca bu sözün her tür kötü sözü de içerdiği söylenmiştir.⁴⁴¹ “Şecere-i habîse” (kötü ağaç) tabirinden maksadın ise meyvesi iyi olmayan her ağaç türü olduğu öne sürülmüştür.⁴⁴² Ayrıca bu ağacın, yeryüzünde var olmayan bir ağaç olduğu da ifade edilmiştir.⁴⁴³

وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَيْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ

“Kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz. Onlara ne yaptığımız ise size belli olmuştu. Size misaller de vermiştik.”⁴⁴⁴

Yüce Allah bu ayet-i kerimede insanların bazı olayları anlamak için mesellerle anlatıma ihtiyaç duyduklarına yönelik bir hatırlatma yapmış ve uyarı mesajı vermiştir. Yine Allah Teâla, insanların doğrudan doğruya idrak edemeyecekleri soyut ve manevî bazı hakikatleri duygular ve misallerle tasvir ve temsil ederek daha rahat anlaşılır hale getirmiş ve bu yolla muhatapların dikkatleri çekilmiştir.

⁴⁴⁰ İbrahim 14/26.

⁴⁴¹ Vâhidî, *el-Vecîz*, I, 582; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 553.

⁴⁴² Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 137; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 553; Şevkânî, *el-Câmi beyne fenneyi'r-rivâye*, III, 146.

⁴⁴³ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 136-137; Şevkânî, *el-Câmi beyne fenneyi'r-rivâye*, III, 146; Alûsî, *Rûhu'me'ânî*, XIII, 324-215.

⁴⁴⁴ İbrahim 14/45.

3.2.17. Kur'ân'da Kıssalar (Kasasu'l-Kur'ân)

Kur'ân'ın üslup özelliklerinden biri olan kıssalar, ilk dönemlerde üzerinde çok durulmuş olmasa da, son dönemlerde Kur'an ilimlerinde önemli ve aynı zamanda geniş bir alanı kapsayan bölümlerden biri olarak yer almıştır.

Kıssalar, Kur'ân'ın beliğ üslubuyla, geçmiş peygamberler ve milletlerin kıssaları anlatılmaktadır. Bu anlatım, insanları doğru ve hak yola ulaştırmak gayesiyle zikredilen konular olarak Kur'ân'da yer almaktadır. Bu tarihî olaylar Kur'ân'da zikredilirken, içerisinde şahıs, zaman, mekân vs. unsurlar ön plana çıkmazken, tevhit-şirk mücadelesi, doğruluk, adalet, ahlak vs. gibi konular öne çıkmaktadır.

Arapçada kıssa; iz sürmek, bir şeyin ardınca gitmek, bir şeyi makasla kesmek vb. anlamlara gelen k-s-s (ق -ص -ص) kelimesinin kökünde türemiş olan kassa (قص), çoğulu kısas (قصص) olarak geçmektedir. Kelimenin sözlük anlamı; “haber, olay, hikâye, cümle, söz parçası, haber, vak'a, durum ve mevzu” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁴⁵ Ayrıca Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), “yazılan şey, bir yerde bulunan topluluk” gibi manaları da içerdiğini belirtmektedir.⁴⁴⁶

Kıssaların gayesi; a) Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmek b) Hz. Muhammed'i ve müminleri teselli etmek c) Muhatapları düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak d) İslam'ın evrenselliğini ortaya koymak e) Semavî dinlerin temelde bir olduğunu beyan etmektir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, “قص”; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “قص”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “قص”.

⁴⁴⁶ Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhît*, “قص”.

⁴⁴⁷ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 211-212.

Araştırma konumuz olan İbrahim suresinde muhtelif kıssaların anlatıldığı görülmektedir. İlerleyen başlıklarda bu kıssaları müstakil olarak ele alarak kısaca açıklamaya çalışacağız.

3.2.17.1. İbrahim suresi 5-8. Ayetlerdeki Kıssalar

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ (٥) وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيَدَجِّجُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكَ لَكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٍ (٦) وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ (٧) وَقَالَ مُوسَىٰ إِنَّ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَأِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ (٨)

“Andolsun, Mûsâ’yı da, “Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah’ın (geçmiş milletleri cezalandırdığı) günlerini hatırlat” diye ayetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”⁴⁴⁸

“Hani Mûsâ kavmine, ‘Allah’ın size olan nimetini anın. Hani O sizi, Firavun ailesinden kurtarmıştı. Onlar sizi işkencenin en ağırına uğrattıyorlar, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbinizden büyük bir imtihan vardır’ demişti.”⁴⁴⁹

“Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: ‘Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.’”⁴⁵⁰

“Mûsâ, şöyle dedi: ‘Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz de gerçek şu ki, Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övgüye lâyık olandır.’”⁴⁵¹

⁴⁴⁸ İbrahim 14/5.

⁴⁴⁹ İbrahim 14/6.

⁴⁵⁰ İbrahim 14/7.

⁴⁵¹ İbrahim 14/8.

Yukarıda geçen ayetlerde Hz. Musa ve Firavun arasında cereyan eden bazı olaylara işaret etmektedir. Kur'ân-ı Kerimde büyük bir imtihan olarak tanımlanan Firavun,⁴⁵² zulüm konusunda sembol haline gelmiş bir kişidir. Firavun, halkını çeşitli sosyal tabakalara ayırmış ve bu toplum tabakalarından bazı gruplara iyi davranırken, İsrailoğulları gibi bazılarına ise çeşitli zulümlere maruz bırakmıştır. Kendisine Allah'ın ayetlerini okuyan Hz. Mûsâ'ya inanmamış, tebaasından olan İsrailoğullarını bu kavmi en ağır işlerde, işkence ederek çalıştırmıştır. Ayrıca İsrailoğulları'nın dünyaya gelen kız çocuklarını sağ bırakıp, erkek çocuklarını öldürmüştür. Firavun ve kavmi, yaptıkları bu ve benzeri zulümlerin sonucunda Yüce Allah tarafından Kızıldeniz'de boğulmak suretiyle helâk edilmişlerdir.

Ayetin devamında yer alan kıssada, Hz. Musa'nın, kavmine yapmış olduğu nasihatler babında Allah'a şükretmelerini ve sabır göstermelerini talep eder. Şükredenlere ve sabredenlere nimetin artırılmasıyla mükâfat verileceği, aksi davranışlarda bulunanların ise şiddetli azaba maruz bırakılacağını belirtir. Ayrıca kıssa Hz. Mûsâ'nın insanların Allah'a nankörlük etseler bile O, her şeyden müstağni ve hamd edilmeye layık olduğunu, bu şekilde davrananların Allah'a zarar veremeyeceğini bildirilmekte, böylece ayet son bulmaktadır.

3.2.17.2. İbrahim suresi 9-13. ayetlerdeki Kıssalar

أَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ (٩) قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَلِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأَثُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (١٠) قَالَتْ هُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ بِمَنْ عَلَى مِنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (١١) وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنْصَبِرَ عَلَىٰ مَا أَدَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ (١٢) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا

⁴⁵² el-Bakara 2/49.

لُرْسِلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ (١٣)

“Sizden önceki Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin -ki onları Allah’tan başkası bilmez- haberi size gelmedi mi? Onlara peygamberleri mucizeler getirdiler de onlar (öfkeden parmaklarını ısırarak için) ellerini ağızlarına götürüp, ‘Biz sizinle gönderileni inkâr ediyoruz. Bizi çağırdığınız şeyden de derin bir şüphe içindeyiz’ dediler.”⁴⁵³

“Peygamberleri dedi ki: ‘Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? (Hâlbuki) O, günahlarınızı bağışlamak ve sizi belli bir zamana kadar ertelemek için sizi (imana) çağırıyor. Onlar, ‘Siz de bizim gibi sadece birer insansınız. Bizi babalarımızın taptıklarından alıkoymak istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin’ dediler.”⁴⁵⁴

“Peygamberleri, onlara dedi ki: ‘Biz ancak sizin gibi birer insanız. Fakat Allah, kullarından dilediğine (peygamberlik) nimetini bahşeder. Allah’ın izni olmadıkça, bizim size bir delil getirmemiz haddimize değil. Mü’minler ancak Allah’a tevekkül etsinler.”⁴⁵⁵

“Allah, bize yollarımızı dosdoğru göstermişken, biz ne diye O’na tevekkül etmeyelim? Bize yaptığımız eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler, yalnız Allah’a tevekkül etsinler.”⁴⁵⁶

Ayetlerde Âd, Semûd ve Nuh kavimlerinin ortak özelliklerine işaret edilmektedir. Bu ortak özellikler Kur’ân’da farklı yerlerde anlatılmaktadır. Bu üç kavmin de, inkârcı⁴⁵⁷, peygamberlerine isyanları ve yalancılıkla itham etmeleri⁴⁵⁸,

⁴⁵³ İbrahim 14/9.

⁴⁵⁴ İbrahim 14/10.

⁴⁵⁵ İbrahim 14/11.

⁴⁵⁶ İbrahim 14/12.

⁴⁵⁷ Sâd 38/12; el-A’râf 7/69-70; Fussilet 41/15; Yunus 10:73

⁴⁵⁸ el-Hac: 42; Hûd 11/59; el-A’râf 7/64; Hûd 11/27; eş-Şuarâ 26/105

buna karşı defalarca uyarıldıkları⁴⁵⁹, yine de isyandan vaz geçemedikleri bildirilmektedir.⁴⁶⁰ Bunun üzerine Âd kavmi yedi gün süren, gürültülü ve azgın bir fırtına ile yok edildikleri⁴⁶¹, Semûd kavmi ise çok şiddetli bir depremle helâk edildikleri⁴⁶², Nuh kavmi de suda boğularak helak edildikleri bildirilmektedir.⁴⁶³

Surede bahsi geçen Âd, Semûd ve Nuh kavmi birlikte anılmakta, Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde bu kavimlerden bahsedilmektedir. Bu kavimlerin üçü de farklı şekillerde helak edilmiştir. Helak edilmeleri Allah'ın kullarına zulüm etmek istediği için değildir.⁴⁶⁴ Zira onlar kendilerine zulmetmişlerdir.⁴⁶⁵ Her üç kavme de uyarıcı peygamber gönderildiği halde bilerek inkârı tercih etmişlerdir. Söz konusu kavimlerin kıssaları anlatılarak, geçmişten ibret almaları⁴⁶⁶ ve inkâr etmekle gerçeklerin üstünün kapatılamayacağına değinilmiş, inkarcıların sonu bildirilerek, uyarı ve ders niteliğinde tekrar hatırlatılmıştır.⁴⁶⁷

3.2.17.3. İbrahim suresi 35-41. ayetlerdeki Kıssalar

وَأِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَتَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ (۳۵) رَبِّ إِنِّي كَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ
فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (۳۶) رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ
رَبَّنَا لِتَقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (۳۷) رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا

⁴⁵⁹ el-Ahkâf 46/21; el-Kamer 54/23; el-A'râf 7/69.

⁴⁶⁰ Hûd 11/59; es-Sâd 38/12.

⁴⁶¹ el-Hâka 69/6-7.

⁴⁶² el-Hâka 69/5.

⁴⁶³ el-Enbiyâ 21/77; eş-Şuarâ 26/120.

⁴⁶⁴ el-Mü'min 40/31.

⁴⁶⁵ et-Tevbe 9/70.

⁴⁶⁶ el-Kamer 54/15.

⁴⁶⁷ eş-Şuarâ 26/121.

تُخْفِي وَمَا نُعَلِّئُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (۳۸) الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ (۳۹) رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (۴۰) رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيْ
وَالْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يُنْفَخُ الْحِسَابُ (۴۱)

“Hani İbrahim demişti ki: “Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.”⁴⁶⁸

“Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarırsa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin.”⁴⁶⁹

“Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönülleri onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.”⁴⁷⁰

“Rabbimiz! Şüphesiz sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.”⁴⁷¹

“Hamd, iyice yaşlanmış iken bana İsmail'i ve İshak'ı veren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir.”⁴⁷²

“Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle.”⁴⁷³

⁴⁶⁸ İbrahim 14/35.

⁴⁶⁹ İbrahim 14/36.

⁴⁷⁰ İbrahim 14/37.

⁴⁷¹ İbrahim 14/38.

⁴⁷² İbrahim 14/38.

⁴⁷³ İbrahim 14/40.

“Rabbimiz! Hesabın görüleceği günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla.”⁴⁷⁴

Ayetler, Hz. İbrahim’in Allah’a etmiş olduğu duasını içermektedir. Hz İbrahim (as) duasında, ibadet yollarının gösterilmesini, iyiler arasında olmayı, günahların affını, hayırlı amellerinin kabul edilmesini, Mekke’nin güvenli kılınmasını, Allah’ın kendisini ve ailesini puta tapmaktan korunmasını dilemekte, ayrıca kendisi ile birlikte neslinin de Allah’a teslim olan ve namaz kılan bir ümmet olmasını, şükretmeleri için evlatlarının rızıklandırılmasını, hesap günü kendisi, anne-babası ve tüm inananların bağışlanmasını ve dualarının kabul olmasını niyaz etmektedir.

3.2.18. İ’caz

İlahi bir vahiy olan Kur’ân-ı Kerim, Hz. Muhammed’in (sav) en büyük mucizesi olup, aynı zamanda edebî bakımdan taklit edilmekten uzak söyleyişi ile mükemmelliğin doruğundadır. O, edebî üslûbunun eşsizliği ve belâğatindeki incelikler yönüyle de muhataplarını âciz ve hayran bırakmıştır. Bu hayranlık nedeniyle, inanmadıkları halde Kâbe’nin duvarına astıkları Muallakat-ı Seb’a (Yedi Askı) denilen şiirlerini indirmek zorunda kalmışlardır. Kur’ân-ı Kerim, kendisini yalanlayanları ve inkâr edenleri, kendisinin bir benzerini getirmeye davet etmiştir. Bunun imkânsız olduğunu ise yüce Allah şöyle ifade buyurmuştur: *”De ki: ‘And olsun, insanlar ve cinler bu Kur’ân’ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.”⁴⁷⁵*

İ’câz (اعجاز) kelimesinin lügat anlamı, “gücü yetememek, yapamamak” anlamına gelen acz (عجز) kökünden türetilmiş olup, if’al babında “aciz bırakma” anlamına

⁴⁷⁴ İbrahim 14/41.

⁴⁷⁵ el-İsrâ, 17/88.

gelmektedir.⁴⁷⁶ Terim olarak, “Kur’ân-ı Kerim’in, sahip bulunduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin meydana getirilememesi özelliği” diye tanımlanır.⁴⁷⁷

Edebî alanla ilgili Kur’ân-ı Kerim’in icazı, tarih boyu nice insanları etki altında bırakmış ve adeta büyülemiştir. Bu özelliğiyle başta Hz. Ömer olmak üzere pek çok insanın hidayetinde vesile olmuştur. Bu etki günümüze kadar devam ettiği gibi, kıyamete kadarda devam edecektir. Kur’ân-ı Kerim’in belagat ve edebî icazına yönelik bu kısa bilgiden sonra, araştırma konusu olan İbrahim suresinde bulunan edebî sanatlar hakkında bilgi verilmeye geçilebilir.

3.2.18.1. Seci Sanatı

Terim olarak seci; iki veya daha fazla ibarenin fâsıla sonlarının aynı olmasıdır. Seci bir harfte olabileceği gibi, birden fazla harfte, kelime ya da kelimelerde de olabilir.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “عجز”; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü’l-muhît*, “عجز”.

⁴⁷⁷ Yavuz, “İ‘câzü’l-Kur’ân”, DİA (2000), XXI, 403.

⁴⁷⁸ Ali Bulut, *Belâgat, Me‘ani, Beyan, Bedi‘* (İstanbul: İFAV. Yay., 2013), 313; Nusrettin Bolelli, *Belâğat Kur’ân Edebiyatı* (İstanbul: Rağbet yay, 2000), s. 319.

Surenin birinci ayetinde bulunan ⁴⁷⁹ الْحَمِيدِ, yedinci ayetin sonundaki ⁴⁸⁰ لَشَدِيدٍ, sekizinci ayetin sonundaki ⁴⁸¹ حَمِيدٍ, on beşinci ayette yer alan ⁴⁸² عَنِيْدٍ, ve on sekizinci ayetteki ⁴⁸³ الْبَعِيْدُ lafızlarında seci bulunmaktadır.

Yine surenin yirmi altıncı ayetinin sonunda bulunan الْفَرَّارِ kelimesi, yirmi sekizinci ayetin sonunda bulunan الْبَوَّارِ kelimesi ve yirmi dokuzuncu ayetin sonunda bulunan النَّارِ kelimelerinde murassa secisi⁴⁸⁴ örneklerinden bazıları olarak gösterilebilir.⁴⁸⁵

3.2.18.2. Tıbak Sanatı

Hakikat ya da mecaz olsun iki zıt manayı bir arada zikretmeye “tıbâk” denir.⁴⁸⁶ İbrahim suresi dördüncü ayetinde geçen يُضِلُّ ve يَهْدِي kelimelerinde,⁴⁸⁷ surenin

⁴⁷⁹ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 217.

⁴⁸⁰ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 94; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 217.

⁴⁸¹ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 225.

⁴⁸² Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 94.

⁴⁸³ A.g.e., 94; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 217.

⁴⁸⁴ Murassa secisi; iki bölümde bulunan kelimelerin, kafiye, vezin ve harf sayısı olarak birbirine eşit olmasıdır. (Bolelli, *Belâğat Kur'ân Edebiyatı*, 319).

⁴⁸⁵ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 99; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 269.

⁴⁸⁶ Bu zıtlıklar; gece-gündüz, beyaz-siyah, güzel-çirkin gibi örneklerdir. (Bolelli, *Belâğat Kur'ân Edebiyatı*, 332; Bulut, *Belâğat, Me'ani, Beyan, Bedi'*, 220).

⁴⁸⁷ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 93; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 217.

yedinci ayetinde bulunan كَفَرْتُمْ ve شَكَرْتُمْ lafızlarında,⁴⁸⁸ surenin on üçüncü ayetinde mevcut olan نُخْرِجَنَّ ve تَعْوُدَنَّ kelimelerinde,⁴⁸⁹ surenin on dokuzuncu ayetinde bulunan يُذْهِبْكُمْ ve يَأْتِ kelimelerinde,⁴⁹⁰ yirmi birinci ayette yer alan أَجْرَعْنَا ile aynı ayette bulunan صَبْرَنَا lafızlarında tıbak sanatı vardır.⁴⁹¹ Yine surenin yirmi dördüncü ayetinde geçen فَزَعُهَا ve أَصْلُهَا kelimeleri arasında, surenin yirmi dördüncü ayetindeki طَيِّبَةً ile surenin yirmi altıncı ayetinde mevcut olan حَبِيبَتِهِ kelimelerinde, surenin otuz birinci ayetinde bulunan سِرًّا ve عَلَانِيَةً kelimelerinde,⁴⁹² surenin otuz altıncı ayetinde yer alan تَبَعِي ve عَصَابِي kelimelerinde, surenin otuz sekizinci ayetinde yer alan الْأَرْضِ ve السَّمَاءِ kelimelerinde de bu sanat yer almaktadır.⁴⁹³ Aynı şekilde surede bulunan, فَلَا تَلُومُونِي وَوَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ “beni kınamayın, kendinizi kınayın”⁴⁹⁴ ifadesinde kınama (لَوْمٌ) kelimesinin aynı cümlede iki defa geçmesiyle “tıbâk-ı selb” sanatı⁴⁹⁵ olarak ortaya çıkan örnekler olarak görülebilir.⁴⁹⁶

⁴⁸⁸ A.g.e.; A.g.e., 225.

⁴⁸⁹ A.g.e.; A.g.e., 242.

⁴⁹⁰ A.g.e.; A.g.e., 249.

⁴⁹¹ A.g.e., III, 99; A.g.e., 253.

⁴⁹² A.g.e.; A.g.e., 269.

⁴⁹³ A.g.e., 103; A.g.e., 280.

⁴⁹⁴ İbrahim 14/22.

⁴⁹⁵ Tıbâk-ı Selb; aynı cinsten iki kelimenin bir keresinde olumlu, diğer bir defasında olumsuz veya emir ve nehiy şeklinde birlikte zikredilmesine (olumsuz tıbâk) denir. (Bulut, *Belâgat, Me‘ani, Beyan, Bedi‘*, 220; Bolelli, *Belâgat Kur‘ân Edebiyatı*, 319).

⁴⁹⁶ Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 98.

3.2.18.3. Teşbih Sanatı

Teşbih, Beyân ilminde iki veya daha fazla şeyin bir nitelikte müşterek olmasından dolayı, bir şeyin diğer bir şeyin yerine konmasıdır.⁴⁹⁷

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ

“Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler. İşte bu, derin sapıklıktır.”⁴⁹⁸ ayetinde, Rablerini inkâr edenlerin amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzetilmiş, böylece teşbih-i temsili⁴⁹⁹ sanatı oluşmuştur.⁵⁰⁰

Ayette geçen وَأَفْتَدَتْهُمْ هَوَاءٌ “ve onların kalpleri boştur.”⁵⁰¹ ifadesinde teşbih-i belîğ vardır. Bu cümlede teşbih edatı ve vech-i şebeh⁵⁰² hazf edilmiştir. Yani onların

⁴⁹⁷ İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur’ân* (İstanbul, Çağ, yay., 1987), 368-369; Bolelli, *Belâğat Kur’ân Edebiyatı*, 34.

⁴⁹⁸ İbrahim 14/18.

⁴⁹⁹ Benzeyen ve kendisine benzetilenler arasında birden fazla vasıf ve özelliklerin arasını cem ederek ifadeye güçlendiren teşbihtir. (Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur’ân*, 369; Mustafa Uzun, “Temsil”, *DİA* (2011), XXXX, 436).

⁵⁰⁰ Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 98; Zühaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 242.

⁵⁰¹ İbrahim 14/43.

⁵⁰² “Teşbihte; benzetme edatı ve benzetme yönünün düşmesine” denir. (Bolelli, *Belâğat Kur’ân Edebiyatı*, 39).

kalpleri, içinde hiçbir şey bulunmadığı için “boşluk” gibidir. Bu şekilde bu ifadeye teşbih-i belîğ⁵⁰³ sanatı ortaya çıkmaktadır.⁵⁰⁴

أَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

“Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir.”⁵⁰⁵ ayet-i kerimesinde كَلِمَةً طَيِّبَةً “güzel bir söz” كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ “güzel bir ağaç”a benzetilerek mücmel teşbih⁵⁰⁶ sanatı ortaya çıkmıştır.⁵⁰⁷

Yine surenin devamında,

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ

“Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.”⁵⁰⁸

⁵⁰³ Teşbih-i Belîğ (Güzel Benzetme): Yalnızca benzeyen ve benzetilen unsurlarıyla yapılan benzetmedir. Benzetme yönü ve benzetme edatı kullanılmadan yapılan benzetme. (Meliha Y. Sarıkaya, *”Teşbih”*, *DİA* (2011), XXXX, 557; Bolelli, *Belâğat Kur’ân Edebiyatı*, 39).

⁵⁰⁴ Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 103.

⁵⁰⁵ İbrahim 14/24.

⁵⁰⁶ Benzetme edatının zikredilmesine teşbih denir. Benzeme yönü hafif edilmişse teşbih-i mücmel diye adlandırılır. (Sarıkaya, *”Teşbih”*, XXXX, 556).

⁵⁰⁷ Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 98; Zühaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 260.

⁵⁰⁸ İbrahim 14/26.

Bu ayet-i kerimede كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ “kötü bir söz” كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ “kötü bir ağaç”a benzetilerek mürsel mücmel teşbih sanatı icra edilmiştir.⁵⁰⁹

3.2.18.4. İstiâre

İstiâre; bir kelime veya terkinin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisiyle ve bir karineye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır.⁵¹⁰ Surede bulunan لُتْخِرِجِ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ “İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarman için”⁵¹¹ ifadesinde istiare sanatı vardır; çünkü الظُّلُمَاتِ “karanlıklar” kelimesi dalalet, النُّورِ “aydınlık” ise hidayet ve iman ifadeleri için “müsteâr” olarak kullanılmıştır.⁵¹²

Aynı şekilde surenin devamında yer alan وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ “Ona ölüm gelir”⁵¹³ ifadesinde ölüm, insanı saran tasa ve ıstıraplardan müsteârdır. Bazen üzüntülü kimsenin başına gelenlerin büyüklüğünü ve karşılaştığı şeylerin ıstırap verici olduğunu abartarak tarif etmek için “O, ölüm sıkıntıları içindedir.” denir.

Yine surenin devamında bulunan اجْعَلْ أَفْتِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ “Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir.”⁵¹⁴ ifadesinde أَهْوَى kelimesi, هُبُوطٌ kelimesi

⁵⁰⁹ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, III, 98-99, 103; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, VII, 260.

⁵¹⁰ İsmail Durmuş ve İskender Pala, “İstiare”, *DİA* (2001), XXIII, 315.

⁵¹¹ İbrahim 14/1.

⁵¹² Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 537; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, VII, 217.

⁵¹³ İbrahim 14/17.

⁵¹⁴ İbrahim 14/37.

gibi üstten aşağıya inmektedir. Bu söylemin amacı şudur: Kalpler onlara uzak yerlerden iştîyak ile koşar ve sevgiyle uçar. Şayet نَحْنُ إِلَيْهِمْ “Onlara özlem duyur” lafzı olsaydı تَهْوِي إِلَيْهِمْ “onlara meyleder” ifadesinin anlamını vermezdi. Çünkü bu fiilin ifade ettiği özlem, bir yerde ikâmet eden kimsede de meydana gelebilir.⁵¹⁵

3.2.18.5. İştîkak-ı Cinas

İştîkak-ı cinas; kök harfleri itibariyle iki lafzın aynı olmasıdır. Terim anlamı; farklı yazılış veya söylenişleri (sesleri) aynı ya da benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılmasını ifade eder.⁵¹⁶

Surede yer alan أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ “gönderdiğimiz bir peygamber”⁵¹⁷ ile ve فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُتَوَكِّلُونَ “tevekkül edenler tevekkül etsin”⁵¹⁸ ve yine surenin devamında bulunan مَكَرُوا “tuzaklarını kurmuşlardı”⁵¹⁹ ifadelerinde iştîkak-ı cinas sanatı bulunmaktadır.⁵²⁰

3.2.18.6. Mübâlağa

Mübâlağa; bir vasfın şiddet veya zaaf bakımından imkânı çok güç olan bir dereceye veya gerçek olması muhal olan bir mertebeye çıkarılarak ifade edilmesi

⁵¹⁵ Sâbûnî, *Safvetu 't-tefâsîr*, 93, 103; Zühaylî, *et-Tefsîru 'l-münîr*, 217, 241, 280.

⁵¹⁶ Bk. Bulut, *Belâgat, Me'ani, Beyan, Bedi'*, 292; Hulusi Kılıç ve Kâzım Yetiş, “Cinas”, *DİA* (1993), VIII, 14.

⁵¹⁷ İbrahim 14/4.

⁵¹⁸ İbrahim 14/12.

⁵¹⁹ İbrahim 14/46.

⁵²⁰ Sâbûnî, *Safvetu 't-tefâsîr*, 93-94, 103; Zühaylî, *et-Tefsîru 'l-münîr*, 217, 232, 292.

demektir.⁵²¹ Bu sanat çeşidi şu şekilde de tanımlanmıştır: “Bir işte çok ileri gitmek ve zihinde kuvvetli bir iz bırakmak üzere, bir şeyi ya olmayacağı bir şekilde anlatma, ya da olduğundan fazla veya az gösterme, habbeyi kubbe, kubbeyi de habbe; pireyi deve, deveyi de pire yapmaktır.”⁵²²

Surenin beşinci, on beşinci ve kırk dördüncü ayetlerinde mübalâğa sanatı olduğu görülmektedir. Nitekim صَبَّار “çok sabreden” ile شَكُور “çok şükreden”, جَبَّار “zorba” ile عَنِيدٍ “çok inatçı”, ظَلُوم “çok zulmeden” ile كَفَّار “çok inkâr eden” kelimelerinde mübalâğa sigası vardır; çünkü fa’âl, fa’ül ve fa’îl kalıbı mübalâğa sigasıdır.⁵²³

3.2.18.7. Taaccüb (Hayret)

Surede yer alan أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا “Allah nasıl örnekverdi, görmedin mi?”⁵²⁴ ifadesi, mutluluğa erenlerin ve bedbahtların hâlini hayretle ifade etmektedir.⁵²⁵

⁵²¹ İsmail Durmuş, “Mübalâğa “, *DİA* (2006), XXXI, 425.

⁵²² Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi* (İstanbul: Belâgat, R, yayınları, 2000), 183.

⁵²³ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 94, 99; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 225.

⁵²⁴ İbrahim 14/24.

⁵²⁵ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 99; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 260.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim, insanlığın dünya ve ahiret saadetinin temini için Hz. Peygamber'in şahsında gelen eşsiz bir kılavuz ve hidayet rehberidir. Böylece nüzulünden itibaren genelde tüm insanların, özelde ise Müslümanların ilgi odağı olmuştur. Kur'ân'ın hedeflediği amaçlara ulaşabilmek, onu doğru anlamak ve hayata geçirmek için İslam alimleri yoğun ilmî ve fikrî gayret sarf etmişler ve günümüze kadar gelen devasa bir miras bırakmışlardır.

Kur'ân-ı Kerim, Asr-ı Saadet'ten bu yana bir taraftan okunmuş, yazılmış, hıfzedilmiş, öğrenilmiş ve öğretilmiş, diğer taraftan da pek çok dile çevrilmiş ve tefsir edilmiştir. Kur'ân'ın doğrudan ve dolaylı olarak tefsiriyle ilgilenen alimler, sağlıklı bir tefsir ortaya koyabilmek için Kur'ân'dan mülhem kaide ve kurallardan oluşan metod ve yöntemler geliştirmişler, Kur'ân'ı anlamaya hizmet eden Kur'ân ilimlerini oluşturmuşlardır. Böylece Kur'ân'ı anlama çalışmalarının; tefsir çalışmaları ve Kur'ân ilimleri olmak üzere iki temel alanda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Usûl-i Tefsîr başlığı altında telif edilen eserler, başlarda oldukça geniş bir muhtevaya sahip olan Kur'ân ilimleri kategorisinde zikredilmekle beraber sonraki dönemlerde sınır ve çerçevesi belirli bir disiplin kimliği kazanmıştır. Burada Kur'ân ilimlerinin sadece Arap dili bilgisi ile sınırlı kalmadığını, tabii ilimlerin de Kur'ân'ı anlamada en az Arap dili kadar katkı sağladığını ifade etmekte fayda mülâhaza ediyoruz. Nitekim bu alanda liyakat sahibi olan alimler tefsirlerini kaleme alırken tabii ilimlerin bulgularından da istifade ederek murâd-ı ilâhîyi tespitte çalışmışlardır.

“Kur'ân ilimleri” kavramı her ne kadar Hz. Peygamber döneminde kullanılmasa da başta sahabe ve tabiîn olmak üzere sonraki nesillerde yaşanan sosyo-kültürel değişim, Kur'ân ekseninde yeni çalışmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Böylece İslam âlimleri, Hz. Peygamber'den sonra Kur'ân'ı doğru anlama ve yorumlamada yoğun bir mesai harcamışlardır. İlk dönemlerde muhkem-müteşâbih, nâsih-mensûh, Kur'ân'ın korunması, yedi harf ve kıraat olgusu, ilk noktalama faaliyetleri gibi konular ele alınırken; sonraki dönemlerde Mekkî-Medenî, ayet sayısı, nüzûl sebebi, sure adı, sure başı, fâsıla, hazif, takdîm-te'hîr, belağat vb. konular Kur'ân ilimleri kapsamına

dahil edilmiştir. Böylece tedvin döneminden itibaren Kur'ân ilimlerinin; müstakil çalışmalar, genel konulu çalışmalar, tefsir mukaddimleri ve muhtelif tefsirlerin muhtevasında ele alındığını görmekteyiz.

Çalışmamızda, Hz. İbrahim'in ismiyle anılan sure, Kur'ân ilimleri perspektifinden ele alınmış, asıl konuya girilmeden önce surenin anlaşılması ve manasının belli ölçüde şekillenmesi için kelime izahları ile ayetlere ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Ardından Kur'ân ilimleri kapsamına giren her bağımsız konu başlığı için muhtelif tefsir ve eserlerden istifade edilerek elde edilen bilgiler ortaya konmuş ve bu bilgiler çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır. Kur'ân ilimleri kapsamına giren konular sıralanmış, daha sonra bu konuların hangisinin İbrahim suresi ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olduğu üzerinde durulmuştur.

İbrahim suresi hurûf-ı mukattaa ile başlayan sureler arasında yer almaktadır. Ayet ve harf sayısı hakkında farklı görüşler olsa da mevcut mushafalarda surenin; 52 ayet, 855 kelime ve 3434 harften oluştuğu zikredilmiştir. Surede yer alan elli iki ayetin sonundaki fâsıla harfleri; on ikisi dâl, on biri râ, yedisi mim, altısı hemze, altısı nûn, dördü lâm, dördü bâ, biri sâd, biri zay ve biri de zâldan olmak üzere on harften müteşekkil olduğu belirtilmiştir. Surenin, Kur'ân sıralamasında on dördüncü, nüzûl sıralamasında ise yetmiş veya yetmiş ikinci sure olduğuna dair kaynaklarda görüşlerin olduğu kaydedilmiştir.

İbrahim suresinin, Mekke döneminde Enbiya suresinden önce, Nuh suresinden sonra nâzil olduğu bilinmekle birlikte; Şura suresinden önce, Enbiya suresinden sonra indiği belirtilmiş, surenin nüzul sebebi olarak birkaç muhtelif olayın olduğu zikredilmiştir. İbrahim suresinde genel kanaate göre nâsîh ayetlerin bulunmadığı bilinmekle birlikte, genel bir görüş olmasa da Nahl yirmi sekizinci ayetin, surede yer alan otuz dördüncü ayeti nesh ettiğini belirtenlerin olduğuna işaret edilmiş, hazif açısından sure değerlendirildiğinde, muhtelif ayetlerde hazfin olduğu ve hazfin mübteda, haber, fiil, fail, mef'ul, muzaf, muzafun ileyhin, müteallak, yeminde bulunduğu ifade edilmiştir. İbrahim suresinin, kendinden önceki Ra'd suresinin mütemmimi, kendinden sonraki Hicr suresinin ise mukaddimesi olarak devam ettiği vurgulanmış, öte yandan surenin hem bağlamlarındaki sureler hem de kendi içindeki ayetlerle müfessir-müfesser şeklinde bir ilişki biçiminin bulunduğu da zikredilmiştir.

Bunlara ilave olarak surenin fazileti ile ilgili iki rivayete değinilmiş, ayetlerin kıraat farkları belirtilmiş, ayetlerin anlam bütünlüğü temel alınarak vakf ve ibtida noktaları dile getirilmiştir. Devamında vücûh ve nezair konusuna örneklerle değinilmiş, ancak surede ahkâm ayetlerinin bulunmaması sebebiyle ahkâm konularına girilmemiştir.

Kur'ân'da Meseller (Emsâlu'l-Kur'ân) ile ilgili olarak ise surenin on sekizinci ayetinde geçen kâfirlerin amelleri savrulan küle benzetilerek, hüsrana uğrayacakları, Allah'a iman etmedikçe kişinin yapacağı iyiliklerin boşa çıkacağı belirtilmiştir. Yirmi dördüncü ayette "kelime-i tayyibe" (güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir "şecere-i tayyibe" (güzel bir ağaç)'ye benzetilmiş, bununla da mü'minin imanının, tesbihinin, amelinin ve sözünün hurma ağacının kökü gibi sarsılmaz bir sebata sahip olduğu kastedilmiştir. Böylece soyut olan iyi ve güzel şeylerin, somut olan güzel şeylere benzetilerek zihinde resmedilmiştir. Yirmi beşinci ayette, "her zaman yemişini verir" ifadesi bir önceki ayetteki ağaca dönse de bu durumun müminin imanının bereket ve mükâfatından yılın tüm vakitlerinde kazandıkları şeklinde tefsir edildiği bilgisi aktarılmış, buna mukabil yirmi altıncı ayette, şirk başta olmak üzere bilimum kötü sözün benzetildiği "kelime-i habîse" (kötü söz) de meyvesinden istifade edilemeyen ağaç şeklinde açıklanmış olduğu dile getirilmiştir.

Kırk beşinci ayette Allah Teâlâ tarafından insanların bazı olayları anlamak için mesellerle anlatıma ihtiyaç duyduklarına yönelik bir hatırlatma yapıldığı ve uyarı mesajı verildiği belirtilmiş, insanların doğrudan doğruya idrak edemeyecekleri soyut ve manevî bazı hakikatler tasvir ve temsil edilerek daha rahat anlaşılır hale getirilmiş ve bu yolla muhatapların dikkatlerin çekildiği ifade edilmiştir.

Surenin tefsiri bağlamında Kur'ân'da kıssalar (Kasasu'l-Kur'ân) ile ilgili 5-8. ayetlerde, Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya, içinde bulunduğu topluluğun karanlıktan aydınlığa çıkması için geçmişte yaşanan felaketleri hatırlatıldığına, Hz. Musa'nın kavmi olan İsrailoğullarının Mısır'da, Firavun ile ailesinin zulüm ve işkencesi altında büyük bir çıkmaza girdiklerine işaret edilmiştir. Hz. Musa'nın kavmine, geçmişte vuku bulan olaylar anlatılarak onların Allah'a yönelmeleri gerektiği, iman edenlerin nimetlerinin artırılacağı, iman etmeyenlerin ise azaltılacağı vurgusu kaydedilmiştir. Ayrıca bütün insanlar şükretmeyip, nankörlük etseler dahi Cenâb-ı Allah'a hiçbir zarar veremeyecekleri hususuna temas edilmiştir. Böylece Hz Peygamber ve ümmetinin de bu olaylardan ibret alması amaçlandığına temas edilmiştir.

Ayetlerde, geçmişte yaşamış kavimlerin nitelik ve niceliğinin Allah katında bulunduğu, insanların bu konuda bilgi sahibi olamayacağı hakkında bilgi sunulmuş, ayrıca inkârcıların tebliğ karşısında göstermiş oldukları davranış ve içinde buldukları durumun vahametine işaret edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde Âd, Semûd ve Nuh kavminden bahsedildiği gibi bu surenin 9-13. ayetlerinde de bu kavimlerden bahsedildiği, söz konusu kavimlerin üçünün de farklı şekillerde helak edildikleri bilgisi verilmiş, helak edilmelerinin yüce Allah'ın, kullarına zulüm etmek istediği için olmadığı, bilakis onların kendilerine zulmettiklerine işaret edildiği hatırlatılmıştır. Söz konusu kavimlerin kıssaları anlatılarak, geçmişten ibret almaları ve inkâr etmekle gerçeklerin üstünün kapatılamayacağına değinildiği zikredilmiştir.

Surenin 35-41. ayetlerin Hz. İbrahim'in Cenâb-ı Allah'a etmiş olduğu duasını içerdiği kaydedilmiş, Hz. İbrahim'in, duasında ibadet yollarının gösterilmesini, iyiler arasında olmayı, günahların affını, hayırlı amellerinin kabul edilmesini, Mekke'nin güvenli kılınmasını, Allah'ın kendisini ve ailesini puta tapmaktan korumasını dilediği belirtilmiş; ayrıca kendisi ile birlikte neslinin de Allah'a teslim olan ve namaz kılan bir ümmet olmasını, şükretmeleri için evlatlarının rızıklandırılmasını, hesap günü kendisi, anne-babası ve tüm inananların bağışlanmasını ve dualarının kabul olmasını niyazda bulunduğu vurgulanmıştır. Böylece Hz. Peygamber ve ümmetinin de bu olaylardan ibret alması ve kendilerinin hayatta yapıp-ettiklerine göre nasıl bir akıbetin beklediğini kavrayabilmeleri için kıssalarla örneklendirildiğine de temas edilmiştir. Son olarak edebî sanatlara işaret eden i'câzu'l-Kur'ân konularında da yeterli bilgi verilmiş, neticede bu şekilde İbrahim suresi Kur'ân ilimleri ekseninde verilen bilgiler ışığında irdelenmiş ve değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Abbas, *Tenviri'l-Mikbas*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, 1412/1992.
- el-Alûsî, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l*
- İbn Âşûr, Muhammed b. Tahir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Lübnan: Dâru't-Tunusî, 1984.
- Arslan, Gıyasettin, "İbrahim Suresi'nin İlk Ve Son Ayeti Arasındaki Belağî Uyum, *Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, 2007.
- Ateş, Süleyman (ts), *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, ys. Yeni Ufuk Neşriyat.
- Aydemir, Abdullah, "*Fezâilü'l-Kur'ân*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XII, 1995.
- el-Bikâî, Burhâneddin İbrâhim b. Ömer, *Nazmü'd-dürer fi tenasübi'l âyati ve's-suver*, Kahire: Dâr'ül Kitabi'l Arabiyye, 1992.
- Birişik, Abdulhamit, "*Kur'ân İlimleri*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXVI, 2002.
- _____, "*Sûre*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXVII, 2009.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâğat Kur'ân Edebiyatı*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Bostancı, Ahmet, "Kur'ân-ı Kerim'de Fâsılası Uyumu: Arap Dili Kaideleri Açısından Bir İnceleme ", *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 2, S. 1, Bahar 2007.
- Bulut, Ali, *Belâgat, Me'ani, Beyan, Bedi'*, İstanbul: İFAV. Yayınları, 2013 .
- _____, "Türkiye'de Tefsir Usulü/Ulümü'l-Kur'ân Tartışmaları, "Editör Bilal Gökkır vd., *Tarihten Günümüze Kur'ân ilimleri ve Tefsir Usulü* (18-23-2008), İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları Ağustos, 2009.
- Çelik, Ömer, "Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi - 36 ," Hicri V-XI. Asırlarda Kur'ân İlimleri", İstanbul: sayı, 14-15 Ekim, 2000.

- Çimen, Abdullah Emin, "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Üslup Açısından Bir Deneme", *Dini Araştırmalar*, C. IX, S. 27, Ocak-Nisan 2007.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara: Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları. 1971.
- Çetin, Abdurrahman, "*Vakf ve İbtida*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. XXXXII. 2012.
- _____, "*Fevâtihu's-süver*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XII, 1995.
- _____, "*Nesih*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXII, 2006.
- _____, Tevfik Rüştü Topuzoğlu "*Fâsıla*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XII, 209, 1995.
- Çetiner, Bedreddin, "*Ahkamü'l-Kur'ân*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, I, 1988.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l- Arabiyye*, tah. Muhammed Muhammed Tâmir, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1430/2009.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-mesîr fi İlmi't-tefsîr*, Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1388-1968.
- el-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *Müncidu'l-mukri'in ve mürşidu't-tâlibin*, ys., Dâru'l-Kitabi'l-Ulûmiyye, 1420/1999.
- ed-Dâmegânî, Ebû Abdillâh el- Hüseyin b. Muhammed, *Kamusü'l-Kur'ân-İslahü'l-vücûh ve'n-nezair fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, thk, Abdülazîz Seyyidü'l-ehl, Lübnan-Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1983.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sa'id, *et-Teyisîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, tsh. Otto Pretzi, Beyrut: Dâru'l-kûtûbi'l-Arabî, 1404/1984.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Said el-Umevi, *el-Beyan fi addi âyi'l- Kur'ân*. thk. Ganim Kuduri el-Hamid, Kuveyt: Merkezü'l-Mahtutât ve't- Turas, 1414/1994.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İstanbul: İFAV, 2014, 34. Baskı.
- _____, "*Esbâb-ı Nüzûl*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,

XI, 1995,

Derveze, İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1964.

ed-Dimaşkî, Ebû Hafs Ömer b. Ali İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l- Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Duman, M. Zeki ve Mustafa Altundağ, “*Hurûf-ı Mukattaa*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. XVIII, 1998.

Durmuş, İsmail - İskender Pala, “*İstiare*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXIII, 2001.

_____, “*Mübalâğa*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXI, 2006.

Ebûssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, thk. Abdülkadir Ahmet Atâ, Mektebetü'r- Riyadi'l-Hadis, Beyrut, ts.

Ekinci, Kutbettin, “*Kur'ân'da hazf*”, Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, 2013.

İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr, *Îzâhu'l-vakf ve'l- İbtidâ fî Kitâbi'l-lâh azze ve celle*, thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan, Dimaşk: ys, 1391/1971.

el-Endülsî, Esîruddin Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Muhammed Sıdkı Cemil, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999.

Eroğlu, Muhammed, “*Havâssü'l-Kur'ân*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XVI, 1997.

el-Ezdi, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşir, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Ahmet Ferid, Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

_____, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, thk. Hatim Salih Damin, Dubai: Merkezü Cum'atü'l-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâ, 1428/2006.

el-Fahru'r-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1401/1981.

el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kamûsü'l- Muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993.

- Güllüce, Veysel, “Kur’ân’da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*, X, sayı: 26, 2006,
- el-Hâzin, Alâuddin Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, *Lübâübu’t- te’vîl fi me’âni’t- Tenzil*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004/1425.
- el-Hemedânî, Hüseyin b. Ebi’l-İzz (ts), *el-Ferîd fi i’râbi’l-Kur’âni’l-Mecîd*, ys.
- el-İsfahânî, er-Râgıb, *Müfredâtu Elfâzi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut: Dâru’ş-Şâm, 1423/2002.
- Karaçam, İsmail, *Sonsuz Mucize Kur’ân*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayrettin vd., Ankara: *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Karlı, İlyas, *Arapça-Türkçe Yeni Sözlük*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Kaya, Remzi, “Kur’ân-ı Kerim’de Neshi İddia Edilen Ayetler”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 7, 1998.
- Kehhâle, Ömer Ridâ, *Mu’cemu’l-müellifîn*, Beyrut: ts.
- Kılıç Hulusi ve Kâzım Yetiş, “Cinas”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1993.
- el-Kurtûbî, Ebû Abdîrrahman Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el- Câmi li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah Abdu’l-Muhsin et-Türkî, Lübnan: er-Risale, 1468/2006.
- Küçük, Ali, *Besâiru’l-Kur’ân*, Konya: 2003.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu’l-Arab*, tah. Emin Muhammed Abdü’l-Vahhâb, Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî, Beyrut: ts.
- el-Mâverdî, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüketu ve’l-uyûn*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- el-Merâğî, Ahmet Mustafa, *Tefsirü’l Merâğî*, Mısır: Şerike ve Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladühû, 1365/1946.

- Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *Yazma Tefsir Literatürü*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2007.
- en-Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'l- Kelimeti't-Tayyibe, 1419/1998.
- Okiç, M. Tayyib, *Tefsir Ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, İstanbul: Nun Yayınları, 1995.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-tefâsîr*, Beyrut: Dâru'l- Kur'âni'l-Kerim, 1401/1981.
- _____, *et-Tıbyân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: el-MektEbû'l-Asriyye, 2006.
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Keşf ve'l- beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru't-Turasi'l-Arabiyye, 1422/2002.
- es-Sâlih, Subhi, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 10. Baskı, 1977.
- Saraç. M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, Belâgat, İstanbul: R Yayınları, 2000.
- _____, “Îcâz”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXI, 2000.
- Sarıkaya, Meliha Y., “Teşbih”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXX.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân ve Bağlam*, İstanbul: Şule Yayınları, 2008.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1394/1974.
- _____, (1426/2006), *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- _____, *Tenâsuku'd-dürer fî tenâsubi's-süver*, thk. Abdülkadir Ahmet Ata, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 146/1986.
- _____, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l Fazl İbrahim, Mısır: Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, 1394/1974.

- eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed es-San‘ânî, *el-Câmi beyne fenneyi’r-rivâye ve’d-dirâye min ilmi’t- tefsîr*, thk, Abdurrahman Umeyra, ys, 5967/1994.
- et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk, Abdullah b Abdulmühsin et-Türkî: Kahire. Dâru’l-Hicr, 1422/2001.
- et-Tabersî. Ebû’l-Fazl b. Hasan, *Mecme’u’l-Beyân fî tefsîri’l- Kur’ân*, Beyrut: Dâru’l-Murteza, 1426/2006.
- Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul: İFAV. Yayınları, 1991.
- Uzun, Mustafa, ”*Temsil*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXX, 2011.
- Ünlü, Demirhan, *Kur’ân-ı Kerim’in Tecvidi*, 3. Baskı Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 20015.
- el-Vâhidî, Ebû’l-Hasen Ali b. Ahmed, *el-Vasît fî Tefsîri’l- Kur’âni’l- Mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415/1994.
- _____, *el-Vasît fî tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut: Daru’l-kalem, 1995/1415.
- Yavuz, Yusuf Şevki, ” *İ‘câzü’l-Kur’ân*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXI. 2000.
- _____, ve Abdurrahman Çetin, “*Ayet*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, IV, 2000.
- Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Ankara: Nebioğlu Basımevi, 1960.
- Yılmaz, Mehmet Faik, “*Münâsebeü’l-âyât ve-s-süver*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXI, 2006.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, tah. Ali eş-Şiri, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1994/1414.
- ez-Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki’t-Tenzîl ve uyûni’l-ekâvîl fî vücûhi’t-te’vîl*, Beyrut: Dâru’l-Kitab’l-Arabi, 1407/1987.

ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l- Kur'ân*,
thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Lübnan: 1376/1957.

Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm* (ys, ts.), II, 195.

ez-Zühaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-münîr fî'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec*,
Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1430/2009.

ÖZGEÇMİŞ

Elif Saliha Lebit

İstanbul

A. EĞİTİM

İlkokul: 29 Mayıs, İstanbul

Ortaokul: Ahmet Rasim, İstanbul

Lise: Küçükköy İmam Hatip Lisesi, İstanbul

Lisans: İstanbul İlahiyat Fakültesi

Ön Lisans: Atatürk Üniversitesi Çocuk Gelişimi

B. İŞ/ÇALIŞILAN KURUM

Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an Kursu Öğreticisi

C. YABANCI DİLLER

Arapça